

<https://doi.org/10.15388/vu.thesis.436>

<https://orcid.org/0000-0003-2696-3115>

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Vijolė Valinskaitė

Fenomenologinė melancholijos analizė Laikiškumo ir kūniškumo aspektai

DAKTARO DISERTACIJA

Humanitariniai mokslai,
Filosofija (H 001)

VILNIUS 2023

Disertacija rengta 2014–2022 metais Vilniaus universitete.

Mokslinius tyrimus rėmė ERASMUS+ Doktorantūros praktikos programa, ši parama suteikė galimybę Vijolei Valinskaitei 2016–2017 m. atlikti mokslinę doktorantūros praktiką Husserlio Archyvuose Freiburgo universitete Vokietijoje ir Liuvono katalikiškame universitete Belgijoje.

Mokslinis vadovas – doc. dr. Arūnas Mickevičius (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – H 001).

<https://doi.org/10.15388/vu.thesis.436>

<https://orcid.org/0000-0003-2696-3115>

VILNIUS UNIVERSITY

Vijolė Valinskaitė

A Phenomenological Analysis of Melancholy Aspects of Temporality and Corporeality

DOCTORAL DISSERTATION

Humanities,
Philosophy (H 001)

VILNIUS 2023

The dissertation was prepared between 2014 and 2022 at Vilnius University, Faculty of Philosophy. The research was supported by ERASMUS+ PhD Traineeship program, which in 2016-17 allowed Vijolė Valinskaitė to conduct her scientific research internship at the Husserl Archives at University of Freiburg and at KU Leuven.

Academic supervisor – Assoc. Prof. Dr. Arūnas Mickevičius
(Vilnius University, Humanities, Philosophy – H 001).

TURINYS

IVADAS.....	6
1. FENOMENOLOGINĖ PSICHOPATOLOGIJA	18
1.1. Deskriptinė prieiga psichopatologijoje.....	20
1.2. Eidetinė prieiga psichopatologijoje	26
1.3. Konstitutyvinė prieiga psichopatologijoje.....	31
1.4. <i>Epochė</i> atlikimo psichopatologiniuose tyrimuose klausimas.....	40
2. PSICHOPATOLOGINIS GYVENAMAS PASAULIS.....	47
2.1. Husserlio gyvenamo pasaulio samprata	47
2.2. Normalumas kaip atitikimas ir optimalumas.....	53
2.3. Psichopatologinio fenomeno nenormalumas.....	60
3. LAIKIŠKUMO TRANSFORMACIJA MELANCHOLIJOJE	68
3.1. Sustojęs laikas, praeitis kaip neišperkama kaltė ir neįmanoma ateitis ..	68
3.2. Laiko patirties problema. Strausas, Binswangeris ir Fuchsas	74
3.3. Laikiškumas melancholijoje Husserlio fenomenologijos kontekste	80
4. KŪNIŠKUMO TRANSFORMACIJA MELANCHOLIJOJE	90
4.1. Pakitimai juntamoje atmosferoje, tarpkūniškume ir kūno patyrime.....	92
4.2. <i>Leib</i> ir <i>Körper</i> fenomenologinėje psichopatologijoje.....	97
4.2.1. Blankenburgo gyvenamo kūno reikšmių klasifikacija	100
4.2.2. <i>Körper</i> samprata. Borgna ir Fuchsas	103
4.3. Kūniškumo pakitimas <i>Leib</i> kaip valios organo sampratos kontekste..	108
IŠVADOS.....	115
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	119
PADĖKA.....	126

IVADAS

Problema ir jos aktualumas

Melancholijos termino vartojimo istorija ilga ir įvairialypė. Pažodžiui išvertus melancholija reiškia juodąją tulžį (gr. μέλαινα χολή). Antikoje ji nurodė vieną iš keturių *humorų* (skysčių), kurių pertekliumi buvo paaiškinami negalavimai, o vėliau taip pat ir žmonių temperamentai (Klibansky et al. 2019: 13). Ilgą laiką buvo manoma, kad jos perteklius nulemia liūdnumą be priežasties, nepaaiškinamą džiugesį, obsesijas, ekscentriškumus, deliuzijas, haliucinacijas ir netgi polinkį į savižudybę (ibid.: 51). XIX amžiaus psichiatrijoje melancholijos termino reikšmė buvo susiaurinta¹. Ji buvo apibrėžta kaip afektinis sutrikimas, o dauguma būsenų, kurios ją leido identifikuoti antikoje, buvo priskirtos kitoms diagnostinėms kategorijoms.

Net ir susiaurintai melancholijos sąvokai nebuvo lemta ilgam įsitvirtinti besiformuojančioje psichiatrijoje. XIX amžiuje į apyvartą buvo įvestas depresijos terminas. Šis terminas buvo pasirinktas neatsitiktinai: antikoje buvo manoma, kad melancholija sąlygoja depresiją, pažodžiui buvimą slegiamu. Iš pradžių depresija nurodė melancholijai būdingą nuotaiką, bet nebuvo laikoma atskira diagnostine kategorija (Jackson 2008: 444). XIX amžiaus pabaigoje abu terminai buvo vartojami sinonimiškai, o XX amžiaus pirmoje pusėje melancholija buvo pakeista depresijos sąvoka. Bendrosios praktikos gydytojams depresijos sąvoka buvo priimtinesnė, nes ji sužadino „fiziologinį“ paaiškinimą (Berrios 1988: 303). Földényi'is (2016: 252), aptardamas melancholijos sąvokos pakeitimą depresijos terminu, atkreipia dėmesį, kad tai sąlygojo fenomeno susiaurinimą iki fizinės simptomatikos, bei pažymi, kad melancholija nurodė daug daugiau nei tik fizinius simptomus – ji nurodė tam tikrą buvimo būdą, kurio depresijos terminas neišreiškė.

Nors „Psichinių sutrikimų diagnostiniame ir statistiniame vadove 5“ (*The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 5* (DSM-5)) melancholijos sąvoka kaip atskira diagnostinė kategorija nefigūruoja (žodis „melancholija“ yra vartojamas nurodyti vieną iš depresijos potipių –

¹ Tyrėjų nuomonės išsiskiria klausimu, ar antikoje vartota melancholijos sąvoka turi kažką bendro su jos vartoseną XIX amžiaus psichiatrijoje. Berriosas (1988: 298) teigia, kad XX amžiuje vartojama melancholijos sąvoka nieko bendro neturi su vartota antikoje. Jacksonas (2008: 443), priešingai, atkreipia dėmesį į melancholijos sąvokos reikšmės vartojimo tęstinumą, teigdamas, kad jau antikoje melancholija buvo vartojama afektinio sutrikimo reikšme.

depresiją su melancholiniais bruožais), ją vis dar vartoja fenomenologinės psichopatologijos atstovai kaip didžiosios depresijos (*Major Depressive Disorder* (MDD)) sinonimą arba tiesiog turėdami omenyje labai sunkią depresijos formą (Micali 2013a: 203).

Fenomenologija yra taikoma psichopatologijoje jau daugiau nei šimtą metų, nuo tada, kai 1913 metais pasirodė Karlo Jasperso *Bendroji psichopatologija*. Jos pasiūlyta scientizmo kritika bei kvietimas sugrįžti prie pačio prieš akis besireiškiančio dalyko, atsisakant išankstinių nuostatų to dalyko atžvilgiu, seniai žavi tuos psichopatologus, kurie nepritaria objektyvizmui ir operacionalizmui psichopatologijoje bei ypač šiuo metu vis stipresnes pozicijas užimančiai biologinei psichiatrijai (Parnas et al. 1995; Lutter 2019). Fenomenologiškai orientuoti psichopatologai nesutinka nei su psichinių sutrikimų kaip simptomų rinkinių traktavimu, nei su jų identifikavimu su pakitimais smegenyse (Parnas et al. 2013).

Fenomenologinės gyvenamo pasaulio sampratos pritaikymas psichopatologijoje leidžia psichikos sutrikimus ir psichopatologinius reiškinius aprašyti atsižvelgiant į pacientų gyvenamus pasaulius, o pacientams būdingus simptomus traktuoti kaip pakitimų jų gyvenamo pasaulio charakteristikose išraiškas (Messas et al. 2018: 2). Pakitimų fiksavimas tokiose charakteristikose kaip laikiškumas, kūniškumas, intersubjektyvumas ir savastis ne tik atskleidžia skirtumus tarp normalaus ir psichopatologinio gyvenamų pasaulių, bet taip pat leidžia identifikuoti, kaip vienas psichopatologinis pasaulis skiriasi nuo kito. Šios disertacijos tyrimo objektas yra vienas iš šių psichopatologinių gyvenamų pasaulių – melancholijos gyvenamas pasaulis, kuris bus analizuojamas atsižvelgiant į laikiškumo ir kūniškumo charakteristikas. Melancholijos terminas yra pasirinktas neatsitiktinai. Viena vertus, jis nurodo priklausymą fenomenologinės psichopatologijos tradicijai: žymieji fenomenologiją psichopatologijoje taikę mąstytojai, tokie kaip Jaspersas, Erwinas W. Strausas, Eugène'as Minkowskis, Ludwigas Binswangeris ir Hubertas Tellenbachas vartojo melancholijos terminą. Kita vertus, kadangi fenomenologinė psichopatologija tiria psichopatologinių gyvenamų pasaulių charakteristikas, melancholijos sąvoka, implikuodama tam tikrą buvimo būdą, leidžia geriau perteikti fenomenologinio tyrimo psichopatologijoje specifiškumą.

Fenomenologinėse melancholijos analizėse dažniausiai yra pritaikomos Husserlio, Heideggerio, Merleau-Ponty ir Plessnerio pasiūlytos sampratos. Šiame darbe melancholijos gyvenamo pasaulio laikiškumo ir kūniškumo charakteristikų analizė bus atliekama remiantis daugiausia Husserlio fenomenologinėmis idėjomis. Šį pasirinkimą nulemia pirmiausia tyrimo

pobūdis. Darbe yra siekiama atskleisti melancholijai būdingų laiko (kaip sustojusio ir ateities kaip neįmanomos) patirties bei savo kūno (kaip reikalaujančio didelių pastangų, kad judėtų ir veiktų) patyrimo galimybės sąlygas. Tokio tipo tyrimui yra ypač parankios Husserlio transcendentalinės fenomenologijos idėjos. Kita priežastis yra siekis išvengti konceptualiniame lygmenyje išskylančių problemų, kai fenomenas yra analizuojamas pritaikant skirtingų fenomenologų nelygiareikšmes sampratas.

Šaltinių ir tyrinėjimų apžvalga

Šaltinių apžvalga. Atliekama melancholijos (laikiškumo ir kūniškumo aspektais) analizė yra fenomenologinė, todėl pagrindiniai tyrimo šaltiniai yra fenomenologinės filosofijos, fenomenologinės psichopatologijos atstovų darbai, jų atliktos apklausos bei diagnozuotų melancholija pacientų savų patirčių aprašymai.

Aptariant psichopatologijoje taikomų fenomenologinių prieigų įvairovę, pirmiausia yra remiamasi W. Blankenburgo straipsniu *Fenomenologija ir psichopatologija* (1980), kuriame Blankenburgas pristato tris fenomenologinei psichopatologijai būdingas fenomenologines prieigas: deskriptinę, eidetinę ir konstitutyvinę. Deskriptinei ir eidetinei prieigoms pristatyti yra pasitelkiami Jasperso veikalas *Bendroji psichopatologija* (1963) (deskriptinei prieigai) ir Strauso straipsnis *Estesiologija ir haliucinacijos* (1958) (eidetinei prieigai). Aptariant konstitutyvinę prieigą, yra remiamasi Husserlio veikalais *Karteziškosios meditacijos* (2005b) ir *Grynosios fenomenologijos ir fenomenologinės filosofijos idėjų* I tomu (1982). Šiuose veikaluose yra skiriamas dėmesys *epochè* ir redukcijai – skiriamajam konstitutyvinės prieigos bruožui.

Husserlio veikalais yra taip pat remiamasi, aptariant gyvenamo pasaulio, normalumo ir nenormalumo sampratas, atskleidžiant sąryšį tarp afektinio lygmens ir laikinių struktūrų bei analizuojant afekto, valios ir kūno judesių bei veiksmų sąryšį. Husserlis gyvenamo pasaulio sampratą apmąsto *Europos mokslų krizėje* (1970), o normalumo ir nenormalumo kriterijus, kaip ir kūno bei valios aktų sąryšį – *Grynosios fenomenologijos ir fenomenologinės filosofijos idėjų* II tome (1989). Afektinio lygmens ir laikinių struktūrų bei valios aktų santykiai yra atskleidžiami *Pasyvios ir aktyvios sintezių analizėse* (2001b), o vidinės laiko sąmonės samprata yra pristatoma *Vidinės laiko sąmonės fenomenologijos paskaitose* (1991).

Laiko patirties pakitimo melancholijoje interpretacijos yra aptinkamos Strauso *Laiko patirtis endogeninėje depresijoje ir psichopatinėje nuotaikoje* (1928) ir *Asmeninio laiko sutrikimai depresinėse būklėse* (1947),

Minkowskio *Gyvenamame laike: fenomenologiniuose ir psichopatologiniuose tyrimuose* (1970), Binswangerio *Melancholijoje ir manijoje* (1994) ir T. Fuchso straipsniuose *Melancholija kaip desinchronizacija: link tarpasmeninio laiko psichopatologijos* (2001), *Implicitinis ir eksplisitinis laikiškumas* (2005), *Laikiškumas ir psichopatologija* (2013b).

Kūno kaip *Körper* ir kūno kaip *Leib* sampratos yra aptariamose Blankenburgo *Körper ir Leib psichiatrijoje* (1982), E. Borgnos *Melancholijoje* (1992) ir Fuchso straipsniuose *Kūno, erdvės ir laiko depresijoje fenomenologija* (2005a), *Korporealizuota ir iškūnyta sąmonė: fenomenologinis požiūris į kūną melancholijoje ir šizofrenijoje* (2005b), *Depresija, tarpkūniškumas, tarpafektyvumas* (2013a).

Pacientų savų patirčių aprašymai yra pateikti Tellenbacho veikale *Skonis ir Kvapas* (1968) ir Borgnos veikale *Melancholija* (1992). M. Ralcliffe'o knygoje *Depresijos patirtys* (2015) yra pateikti jo atliktų apklausų rezultatai, nurodantys, kaip dažniausiai yra patiriamas savas kūnas sergant depresija. G. Stanghellinio su kitais bendraautoriais publikuotame tyrime *Nenormalios laiko patirtys didžiojoje depresijoje: empirinis kokybinis tyrimas* (2016a), kaip ir D. H. Vogelio su kitais bendraautoriais atliktame tyrime *Sutrikusi laiko patirtis depresijoje: įrodymai remiantis turinio analize* (2018), yra nurodoma, kaip depresija sergantys pacientai dažniausiai patiria laiką. P. Kuiperio memuaruose *Toli* (1988) yra pateikiami jo patirčių sergant melancholine depresija aprašymai.

Tyrinėjimų apžvalga. Disertacijoje naudojamus tyrinėjimus galima suskirstyti į keturias grupes. Pirmai grupei priklauso tyrinėjimai, skirti apibrėžti, kas yra fenomenologinė psichopatologija, bei aptarti fenomenologines prieigas psichopatologijoje. Fundamentaliame H. Spiegelbergo veikale *Fenomenologija psichologijoje ir psichiatrijoje* (1972) yra aptiriamos skirtingų fenomenologų idėjos bei jų įtaka fenomenologinei psichiatrijai, atsižvelgiant ir išskiriant skirtingas sroves ir tendencijas bei nubrėžiant skirtumus tarp jų. B. Kimuros straipsnyje *Tarpo fenomenologija: pagrindinio šizofrenijos sutrikimo problemos* (1982) yra apmąstomas skirtumas tarp fenomenologinės filosofijos ir fenomenologijos psichiatrijoje bei svarstoma, kaip fenomenologija turėtų būti pritaikyta psichiatrijoje. G. Lanteri-Lauros straipsnyje *Fenomenologija ir psichiatrijos pagrindų kritika* (1982) yra aptariama fenomenologinė prieiga psichiatrijoje, atkreipiant dėmesį į Husserlio fenomenologijos taikymo reikšmę. A. Mickūno ir D. Jonkaus knygoje *Fenomenologinė filosofija ir jos šešėlis* (2014) yra aptiriamas fenomenologinis epochė ir nagrinėjama jo atlikimo reikšmė. D. Zahavio straipsnyje *Pritaikyta fenomenologija: kodėl saugu ignoruoti*

epochė (2021) yra aptariamas skirtumas tarp Husserlio fenomenologijos ir jos pritaikymo bei atskleidžiama, kodėl taikant Husserlio fenomenologiją *epochė* gali būti ignoruojamas. G. Messo ir kitų bendraautorių straipsnyje *Naujos perspektyvos fenomenologinėje psichopatologijoje: jos naudojimas psichiatrijame gydyme* (2018) bei Stanghellinio straipsnyje *Fenomenologinė psichopatologija ir rūpyba. Nuo į asmenį orientuotos dialektinės psichopatologijos iki PHD metodo psichoterapijoje* (2016) yra nurodoma, kad fenomenologinė psichopatologija tiria psichopatologinius gyvenamus pasaulius ir kad psichinių sutrikimų simptomai yra traktuojami kaip pakitimų pagrindinėse gyvenamo pasaulio charakteristikose manifestacijos.

Antrai grupei priklauso laikiškumo melancholijoje aptarimui skirti tyrinėjimai. Laiko patirties pakitimai yra analizuojami Ratcliffe'o straipsniuose *Depresija, kaltė ir emocinis gylis* (2010) ir *Laikinių patirčių įvairovė depresijoje* (2012). C. Kupke'ė straipsnyje *Gyvenamas laikas ir gyventi laiką* (2005) atkreipia dėmesį į dabarties pirmumą kitų laiko modusų atžvilgiu. S. Micalis straipsnyje *Laiko pakitimas melancholijoje. Fenomenologinė analizė* (2009) taip pat akcentuoja dabarties pirmenybę kitų modusų atžvilgiu bei teigia, kad melancholijoje būtent šis modusas yra pakitęs.

Trečiai grupei priklauso kūniškumo pakitimų melancholijoje aptarimui skirti tyrinėjimai. Minėtini Micalio straipsniai *Pokytis ikūnytume melancholijoje* (2013a) ir *Tarpkūniškumo transformacija melancholijoje* (2013b), kuriuose yra nagrinėjami ne tiksliai skirtingų formų kūniškumo pakitimai melancholijoje, bet taip pat jų įtaka tarpkūniškumui. A. V. Fernandezo straipsnyje *Psichopatologinio ikūnytumo fenomenologija. Thomo Fuchso korporealizacijos sąvokos kritika* (2016) yra argumentuojama, kad korporealizacijos sąvoka apima per platų reiškinių spektrą.

Ketvirtai grupei priklauso skirtingų Husserlio fenomenologijos aspektų aptarimui skirti tyrinėjimai. Šiai grupei priklausančius tyrinėjimus galima suskirstyti į kelis pogrupius. Pirmam pogrupiui priklauso visi tyrinėjimai, kuriuose yra aptariamos Husserlio gyvenamo pasaulio, normalumo ir nenormalumo sampratos. A. Steinbocko veikalas *Namai ir toliau: generatyvinė fenomenologija po Husserlio* (1995a) bei jo straipsnis *Fenomenologinės normalumo ir nenormalumo sampratos* (1995b) detalios aptaria, kaip normalumas yra steigiamas patirtyje, atkreipiant dėmesį į pagrindinius pačiai patirčiai priklausančius – atitikimo ir optimalumo – kriterijus. M. Doyono straipsnyje *Husserlis apie suvokimo optimalumą* (2018) yra plačiau nagrinėjamas optimalumo kriterijus. D. Jonkaus

straipsnyje *Intencionalumo struktūra ir genezė Husserlio fenomenologijoje* (2008) yra aptariamas intencionalios sąmonės teleologinis aspektas. M. Wehrle straipsnyje „*Jausmai kaip suvokimo variklis*“? *Esminis intereso vaidmuo intencionalumui* (2015a) yra atkreipiamas dėmesys į intereso atliekamą vaidmenį ką nors suvokiant, į jo sąsają su suvokimo optimalumu. Kituose straipsniuose *Normalumas ir normatyvumas patirtyje* (2015b) ir „*Visame yra įtrūkimų*“. *Trapus normalumas: peržiūrėta Husserlio normalumo samprata* (2018) Wehrle nagrinėja jau minėtus atitikimo ir optimalumo kriterijus; pastarajame straipsnyje taip pat įvertinama šiais kriterijais grindžiamų normalumo ir nenormalumo sampratų pritaikymą psichopatologijoje. S. Heināmaa ir J. Taipale'ės straipsnis *Normalumas* (2019) taip pat aptaria Husserlio normalumo sampratos pritaikymo psichopatologijoje galimybes. Disertacijoje yra taip pat remiamasi M. Gutausko veikalų *Dialogo erdvė: fenomenologinis požiūris* (2010), kuriame yra nagrinėjama intersubjektyvumo problema Husserlio fenomenologijoje, Heināmaa straipsniu *Transcendentinis intersubjektyvumas ir normalumas: mirtingųjų konstitucija* (2013) ir Taipale'ės straipsniu *Link normalumo: Husserlis ir pirminės konstitucijos normatyvinis svarbumas* (2012). Juose yra aptariamas intersubjektyvus normalumo sampratos aspektas.

Ketvirtos grupės antram pogrupiui priklauso laikiškumo ir afektyvumo analizėms skirti tyrinėjimai. Jonkaus knygoje *Patirtis ir refleksija: fenomenologinės filosofijos akiračiai* (2009), N. de Warreno veikale *Husserlis ir laiko pažadas* (2009) ir D. Bacevičiūtės veikale *Praeiga ir pertrūkis: fenomenologinės laiko sampratos transformacijos* (2017) yra išsamiai pristatoma Husserlio laiko fenomenologija. D. Lohmaro straipsnyje *Ką numato „protencija“?* (2002) yra išskiriamos ir analizuojamos skirtingos protencijos funkcijos. Steinbocko straipsnyje *Afektas ir dėmesys: apie įsisąmoninimo fenomenologiją* (2004) yra išsamiai aptariama Husserlio afekto samprata.

Trečiam ketvirtos grupės pogrupiui priklauso valios sampratai skirti tyrinėjimai. I. A. Bianchi veikale *Valios fenomenologija. Noras, valia* (2003), kaip ir U. Melle'ės straipsnyje *Husserlio valios fenomenologija* (1997), yra skirtingais aspektais analizuojama Husserlio valios fenomenologija.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Disertacijos tikslas yra pateikti fenomenologinį melancholijos aprašymą, atsižvelgiant į du patirties lygmenis – laikinį ir kūnišką. Siekiant šio tikslo yra keliami konkretūs uždaviniai:

1. Atskleisti, kaip fenomenologiškai yra nagrinėjamas psichopatologinis fenomenas:
 - 1.1. Aptarti skirtingas fenomenologines prieigas psichopatologijoje.
 - 1.2. Išsiaiškinti, ar *epoché* pritaikymas yra būtinas fenomenologijos pritaikymui psichopatologijoje.
2. Atskleisti, kodėl psichopatologinis fenomenas yra nenormalus fenomenas:
 - 2.1. Išnagrinėti Husserlio gyvenamo pasaulio sampratą.
 - 2.2. Atskleisti, kokios sąlygos yra būtinos, kad pasaulis būtų patiriamas intersubjektyviai.
 - 2.3. Išnagrinėti Husserlio normalumo sampratą.
 - 2.4. Atskleisti, kokiais kriterijais remiantis fenomenas yra laikomas nenormaliu.
3. Atskleisti laikiškumo pakitimo sąlygas melancholijoje:
 - 3.1. Aptarti melancholijai būdingas laiko patirtis.
 - 3.2. Išnagrinėti, kaip laiko patirties problema yra sprendžiama fenomenologinėje psichopatologijoje, atsižvelgiant į Strauso, Minkowskio, Binswangerio ir Fuchso idėjas.
 - 3.3. Išskleisti, kaip Husserlio fenomenologijoje yra pagrindžiamas afektyvumo ir laikiškumo santykis.
 - 3.4. Atskleisti, kaip sutrikimas afektyvume įtakoja dabarties ir ateities patyrimo pakitimą melancholijoje.
4. Atskleisti kūniškumo pakitimo sąlygas melancholijoje:
 - 4.1. Aptarti melancholijai būdingus kūniškumo pakitimus.
 - 4.2. Atskleisti, kaip *Körper*, *Leib* ir korporealizacijos sampratos yra vartojamos fenomenologinėje psichopatologijoje, atsižvelgiant į Blankenburgio, Borgnos ir Fuchso darbus.
 - 4.3. Išnagrinėti Husserlio kūno kaip valios organo sampratą bei atskleisti, kaip Husserlio fenomenologijoje yra pagrindžiamas valios aktų ir afektyvumo santykis.
 - 4.4. Atskleisti, kaip sutrikimas afektyvume įtakoja savo kūno patyrimo pakitimą melancholijoje.

Ginamieji teiginiai

1. Fenomenologijos pritaikymui psichopatologijoje yra būdinga įvairovė; galima išskirti bent tris – deskriptinę, eidetinę ir konstitutyvinę – prieigas psichopatologijoje.
2. Taikant konstitutyvinę prieigą psichopatologijoje psichiniai sutrikimai yra analizuojami kaip psichopatologiniai gyvenami pasauliai.

3. Analizuojant psichinį sutrikimą kaip psichopatologinį gyvenamą pasaulį *epoché* turėtų būti atliekamas.
4. Husserlio fenomenologijoje bendro visiems gyvenamo pasaulio patyrimo sąlyga yra normali, atitikimo ir optimalumo kriterijus atitinkanti, to pasaulio patirtis.
5. Husserlio fenomenologijoje nenormalia patirtimi yra laikoma patirtis, neatitinkanti atitikimo ir/ arba optimalumo kriterijų.
6. Psichopatologinis gyvenamas pasaulis yra laikomas nenormaliu gyvenamu pasauliu, jei jis atitinka dvi sąlygas: pirma, jei to pasaulio patirtis neatitinka atitikimo ir/ arba optimalumo kriterijų ir, antra, jei vieno ar abiejų kriterijų neatitikimas patirtyje paveikia to pasaulio intersubjektyvią plotmę.
7. Melancholiko gyvenamas pasaulis yra laikomas nenormaliu, nes laiko ir gyvenamo kūno patirtys nėra optimalios ir tai sąlygoja to pasaulio patirties izoliuotumą.
8. Fenomenologinėje psichopatologijoje melancholijai būdingos laiko patirties problemos sprendimo būdas kito nuo *élan vital* iki pakitimų pasyvioje laiko sintezėje ir sutrikimo afektyvume presuponavimo.
9. Svarstant melancholijai būdingas laiko kaip sustojusio ir ateities kaip neįmanomos patirtis Husserlio fenomenologijoje atskleisto sąryšio tarp afektinio ir laikinio lygmenų kontekste, yra parodoma, kaip jas motyvuoja sutrikimas afektyvume.
10. Fenomenologinėje psichopatologijoje taikomi skirtingi *Leib* ir *Körper* sąvokų apibrėžimai priklauso nuo skirtingų gyvenamo kūno sampratų, į kurias atsižvelgiant minėtos sąvokos yra apibrėžiamos.
11. Skirtingų kūniškumo transformacijų melancholijoje svarstymas, atsižvelgiant į Husserlio ir Blankenburgo gyvenamo kūno apibrėžtis, leidžia išvengti rėmimosi per platų fenomenų spektrą nurodančia korporealizacijos samprata.
12. Svarstant melancholijai būdingą kūno kaip reikalaujančio didžiulių pastangų tam, kad judėtų ir veiktų, patyrimą *Leib* kaip valios organo sampratos kontekste, yra atskleidžiama, kaip jį sąlygoja sutrikimas afektyvume.

Metodai

Pirmoje disertacijos dalyje, apibrėžiant fenomenologines prieigas psichopatologijoje, yra naudojamas rekonstrukcijos, analizavimo ir lyginimo metodai. Remiantis Blankenburgo tekste *Fenomenologija ir psichopatologija* išskirtais trimis – deskriptiniu, eidetiniu ir konstitutyvinu – fenomenologijos lygmenimis, yra pristatomos fenomenologinės prieigos

psichopatologijoje. Siekiant pristatyti deskriptinę prieigą, yra analizuojama Jasperso *Bendrojoje psichopatologijoje* pateikta fenomenologijos samprata bei lyginama su Husserlio *Loginiuose tyrinėjimuose* pateiktu fenomenologijos apibrėžimu. Siekiant apibrėžti eidetinę prieigą, yra analizuojamas Strauso pateiktas haliucinacijų fenomeno aprašymas, išryškinant šiame aprašyme taikyto metodo panašumus su Husserlio pasiūlytu eidetiniu metodu. Siekiant pristatyti konstitutyvinę prieigą, yra rekonstruojamos Husserlio *epoché*, redukcijos, laiko, kūno, intersubjektyvumo, savasties sampratos bei analizuojamas jų pritaikymas psichopatologijoje, atsižvelgiant į fenomenologinės psichopatologijos atstovų Fuchso ir Stanghellinio tyrimus.

Antroje disertacijos dalyje, siekiant atskleisti kriterijus, kuriais remiantis psichopatologinis fenomenas yra apibrėžiamas kaip nenormalus fenomenas, yra rekonstruojamos Husserlio pateiktos gyvenamo pasaulio, normalumo ir nenormalumo sampratos. Šių sampratų rekonstrukcijos yra atliekamos analizuojant tokius Husserlio veikalus kaip *Europos mokslų krizė*, *Karteziškosios meditacijos* ir *Idėjos II* bei lyginant ir interpretuojant minėtuose veikuose Husserlio pateiktas idėjas².

Trečioje ir ketvirtoje disertacijos dalyse, siekiant aprašyti laikiškumą ir kūniškumą melancholijoje, pirmiausia yra atsižvelgiama į tai, kaip melancholija diagnozuoti pacientai patiria laiką ir savą kūną, remiantis skirtingais šias patirtis fiksuojančiais šaltiniais. Siekiant aptarti, kaip fenomenologinė psichopatologija sprendė laikiškumo ir kūniškumo pakitimo problemą, yra analizuojami ir lyginami laiko temai melancholijoje skirti Strauso, Minkowskio, Binswangerio ir Fuchso tekstai bei kūniškumo pakitimo melancholijoje problemai skirti Blankenburgo, Borgnos ir Fuchso tekstai. Siekiant įvertinti pateiktus problemų sprendimo būdus yra užimama kritinė pozicija, iš kurios yra teigiama, kad šiuolaikinių fenomenologinės psichopatologijos atstovų tvirtinimas, kad laikiškumo ir kūniškumo pakitimus melancholijoje sąlygoja sutrikimas afektyvume, turi būti geriau pagrįstas atskleidžiant, kaip laikiškumo ir kūniškumo lygmenys yra susiję su afektyvumu. Siekiant atskleisti šį sąryšį yra analizuojami tokie Husserlio veikalai kaip *Pasyvios ir aktyvios sintezių analizės* ir *Idėjos II*. Atskleidus šį sąryšį yra svarstoma, kaip būtų paveiktos laiko ir kūniškumo patirtys, jeigu būtų presuponuotas sutrikimas afektiniame lygmenyje.

² *Grynosios fenomenologijos ir fenomenologinės filosofijos idėjų I ir II tomai bus vadinami Idėjos I ir Idėjos II.*

Mokslinis disertacijos naujumas

Šiuolaikinėse fenomenologinės psichopatologijos atstovų pateiktose melancholijos analizėse yra dažniausiai kartu pritaikomos Husserlio, Heideggerio, Merleau-Ponty ir Plessnerio pasiūlytos sampratos. Šioje disertacijoje, tiriant laikiškumo ir kūniškumo melancholijoje galimybes sąlygas, yra pritaikomos išimtinai tiktai Husserlio fenomenologinės idėjos bei laikomasi pozicijos, kad jas taikant *epoché* neturėtų būti ignoruojamas. Šiuolaikiniuose kūniškos plotmės pakitimams melancholijoje skirtuose tyrinėjimuose yra dažniausiai remiamasi korporealizacijos samprata. Disertacijoje korporealizacija yra kritikuojama kaip nurodanti per platų fenomenų spektrą. Šiame darbe yra pasirenkama kita pozicija nurodant, kad melancholijai būdingos kūniškumo transformacijos gali būti analizuojamos, atsižvelgiant į skirtingas Husserlio ir Blankenburgo išskirtas gyvenamo kūno apibrėžtis.

Nors Lietuvoje fenomenologine tematika buvo apginta ne viena disertacija ir publikuotas ne vienas veikalas, melancholija (melancholinė depresija) dar nebuvo tyrinėta fenomenologinės psichopatologijos kontekste.

Disertacijos struktūra

Darbo struktūrą sudaro įvadas, keturi skyriai, išvados ir literatūros sąrašas.

Įvade yra aptariamas tiriamos problemos aktualumas, apžvelgiami pagrindiniai darbe naudojami šaltiniai ir tyrinėjimai, formuluojami darbo uždaviniai ir tikslai, nurodomi disertacijoje ginami teiginiai, naudojami metodai bei disertacijos naujumas.

Pirmas skyrius yra skirtas aptarti, kas yra fenomenologinė psichopatologija, konkrečiau, kaip fenomenologija yra taikoma psichopatologijoje, nurodant, kad jai yra būdinga fenomenologinių prieigų įvairovė. Šį skyrių sudaro keturi poskyriai. Pirmame poskyryje yra aptariama deskriptinė prieiga psichopatologijoje, atsižvelgiant į Jasperso *Bendrojoje psichopatologijoje* pateiktą fenomenologijos sampratą ir jos pritaikymą psichopatologijoje bei nurodant jo fenomenologijos sąsajas su Husserlio *Loginiuose tyrinėjimuose* pateikta fenomenologijos samprata. Šiame poskyryje yra iškeliamos problemos, su kuriomis susiduria fenomenologijos pritaikymas psichopatologijoje, atmetus eidetiką. Antrame poskyryje yra pristatoma eidetinė prieiga psichopatologijoje. Ją pristatant yra analizuojamas Strauso pateiktas haliucinacijų fenomeno aprašymas. Pasinaudojus Husserlio *Idėjose I* pateiktu eidetinio metodo apibrėžimu, yra atskleidžiama, kodėl Strauso haliucinacijų fenomeno analizė yra eidetinės prieigos psichopatologijoje pavyzdys. Trečiame poskyryje yra pristatoma

konstitutyvinių prieigą, nurodant, kas yra *epochė* ir redukcija, bei atskleidžiant, kaip po jų atlikimo yra prieinamos pasaulio struktūros. Konstitutyvinei prieigai yra skiriamas didžiausias dėmesys, aptariant tokias jai būdingas temas kaip gyvenamas laikas, gyvenama erdvė, gyvenamas kūnas, intersubjektyvumas ir savastis. Ketvirtame poskyryje yra svarstomas *epochė* atlikimo svarbos klausimas, nurodant, kad šiuolaikiniuose fenomenologinės psichopatologijos tyrimuose *epochė* nėra atliekamas, bei atskleidžiant, kodėl jis neturėtų būti ignoruojamas.

Antra dalis yra skirta aptarti gyvenamo pasaulio, normalumo ir nenormalumo sampratas bei atskleisti, kuo remiantis psichopatologinis gyvenamas pasaulis yra laikomas nenormaliu gyvenamu pasauliu. Pirmame poskyryje yra pristatoma Husserlio pateikta gyvenamo pasaulio kaip vieno visiems, t. y. kaip intersubjektyviai patiriamo, pasaulio samprata. Antrame poskyryje yra analizuojami normalumą patirtyje pagrindžiantys atitikimo ir optimalumo kriterijai. Trečiame poskyryje yra aptariamas nenormalumas patirtyje, atsižvelgiant į atitikimo ir optimalumo kriterijų neatitikimą. Šiame poskyryje, analizuojant ir lyginant aklųjų gyvenamą pasaulį su psichopatologiniais (šizofrenijos ir melancholijos) gyvenamais pasauliais, yra parodoma, kad nors visi trys gyvenami pasauliai yra normalaus gyvenamo pasaulio deviacijos, tikrai psichopatologinių gyvenamų pasaulių intersubjektyvios plotmės yra suirusios.

Trečia dalis yra skirta laikiškumo transformacijai melancholijoje aptarti. Pirmame poskyryje yra pristatomos nenormalios melancholijai būdingos laiko patirtys, atsižvelgiant į pakitimus visuose, t. y. praeities, dabarties ir ateities, laiko modusuose. Antrame poskyryje yra aptariami laikiškumo problemos melancholijoje sprendimai Strauso, Minkowskio, Binswangerio ir Fuchso fenomenologinėje psichopatologijoje. Nors disertacijoje yra remiamasi Fuchso interpretacija, kad laiko patirties pakitimai melancholijoje yra susiję su sutrikimu afektyvume, yra tvirtinama, kad šis sąryšis nėra savaime suprantamas. Trečiame poskyryje, pritaikant Husserlio pasiūlytas pasyvios laiko sintezės, afekto ir asociacijos sampratas, pirmiausia yra atskleidžiama, kaip laikinis ir afektinis lygmenys yra susiję, ir tada pademonstruojama, kaip sutrikimas afektyvume įtakoja melancholijai būdingų laiko kaip sustojusio ir ateities neįmanomumo patirtis³.

³ Didžioji dalis šiame poskyryje pateiktų rezultatų jau buvo publikuoti. Žr. Valinskaitė, V., 2020. Laiko patirties melancholijoje analizė remiantis Husserlio fenomenologiniais tyrinėjimais. *Problemos* 97: 164-175.

Ketvirta dalis yra skirta aptarti kūniškumo pakitimus melancholijoje. Pirmame poskyryje yra pristatomi skirtingi melancholijai būdingi kūniškos plotmės pakitimai – susiję su atmosfera, su kūno ekspresyvumu ir tarpkūniškumu bei su savo kūno patyrimu. Šiame poskyryje yra nurodoma, kad didžiausias dėmesys yra skiriamas kūniškumo pakitimams, susijusiems su savo kūno patyrimu. Antrame poskyryje yra pristatomos fenomenologinėje psichopatologijoje vartojamos *Körper* ir *Leib* sampratos, atsižvelgiant į Blankenburgo, Borgnos ir Fuchso šių sąvokų interpretacijas. Šiame poskyryje yra taip pat analizuojama ir kritikuoja Fuchso pasiūlyta korporealizacijos samprata. Trečiame poskyryje, atsigręžus į Husserlio ir Blankenburgo pateiktą gyvenamo kūno reikšmių klasifikaciją, yra analizuojama viena melancholijai būdinga kūniškumo transformacija – kūno kaip reikalaujančio pastangų tam, kad judėtų ir veiktų, patyrimas.

1. FENOMENOLOGINĖ PSICHOPATOLOGIJA

Net išsamiau nesusipažinus su fenomenologinės psichopatologijos atstovų tyrimais galima nesunkiai nuspėti, kad jie psichikos sutrikimus ir psichopatologinius fenomenus tiria, taikydami fenomenologinę prieigą⁴. Fenomenologijos pritaikymo nereikėtų suprasti tiktai kaip atsižvelgimo į pacientų išgyvenamas patirtis. Jos sutapatinimas su naudojimusi pacientų pateiktu savų patirčių aprašymu būtų klaidingas (Stanghellini 2016: 363). Vienareikšmiškai apibrėžti, ką nurodo fenomenologijos pritaikymas psichopatologijoje būtų sudėtinga (Lanteri-Laura 1982: 51); taikoma fenomenologinė prieiga nėra vienalytė, todėl būtų tiksliau kalbėti apie prieigų įvairovę nei apie vieną fenomenologinę prieigą. Visgi, jei reikėtų pačia bendriausia prasme apibrėžti, kas jas vienija, būtų galima nurodyti *Loginiuose tyrinėjimuose* Husserlio pateiktą lozungą „sugrįžti prie pačių daiktų“. Fenomenologinė psichopatologija, kaip ir fenomenologinė filosofija, siekia nagrinėti dalykus „jų pačių šviesoje“, t. y. suspendavus teorines žinias ir išankstinius prietarus, atsižvelgti į tai, kas yra duota patirtyje. Atsigręžimas į patirtį gali būti keleriopas; kaip jau buvo minėta, fenomenologijos taikymas negali būti apibrėžtas vienareikšmiškai. Wolfgangas Blankenburgas savo straipsnyje „Fenomenologija ir psichopatologija“ atkreipia dėmesį, kad prieigų daugialypumo galimybę nurodo pats žodis „fenomenologija“. „Fenomenologija“ susideda iš dviejų graikiškos kilmės žodžių *phainomenon* ir *logos*. Pirmasis reiškia reiškinių, t. y. tai, kas pasirodo betarpiškai, o antrasis gali nurodyti daugelį dalykų, pavyzdžiui, protą, priežastį, tvarkos principą, bet dažniausiai (ypač vartojant jį sudurtiniuose žodžiuose) nurodo tyrinėjimą, mokslą. Taigi, fenomenologija nurodo reiškinių arba to, kas pasirodo, tyrinėjimą, bet pabrėžus *logos* kaip tvarkos principo reikšmę galėtų atsiverti ir visai kitokia jos reikšmė: fenomenologija galėtų nurodyti reiškinių *logos* tyrinėjimą, kuris nėra duotas eksplicitiškai, bet dar turi būti atskleistas. Blankenburgas (1980: 51) pabrėžia, kad abi šios „fenomenologija“ reikšmės yra panašios, jei yra atsižvelgiama, kad jos abi pripažįsta, koks svarbus ir nepakeičiamas pažinimui yra reiškinių tyrimas, bei pažymi, kad jos skiriasi tik tuo, kad pirmu atveju yra apsiribojama tuo, kas yra duota eksplicitiškai, o antru atveju be to, kas yra aiškiai išreikšta, yra dar atsižvelgiama ir siekiama eksplikuoti

⁴ Terminai fenomenologinė psichopatologija, fenomenologinė psichiatrija, psichiatriinė fenomenologija ar fenomenologinė prieiga psichopatologijoje ar psichiatrijoje yra vartojami sinonimiškai.

tai, kas yra duota implicitiškai, t. y. reiškinio *logos*. Aptariant fenomenologinių prieigų psichopatologijoje įvairovę, svarbu turėti omenyje, kad bendriausia prasme jos visos yra panašios, nes tiesiogiai patirtyje duotus dalykus laiko esminiu ir nepakeičiamu žinių šaltiniu analizuojant psichopatologinį fenomeną. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad ši fenomenologijos pritaikymo įvairovė nurodo ne tarpusavyje konkuruojančias sroves, bet vieną judėjimą, vienijamą jau minėto tikslo bei tyrimo metodikos, pirmenybę teikiančios patirties analizei.

Skirtinguose fenomenologinėse prieigose atliktų tyrimų nereikėtų traktuoti kaip galimai vienas kitą paneigiančių. Skaitant fenomenologinės psichopatologijos tyrimus, vienas iš labiausiai krintančių dalykų yra dialogas tarp skirtingų prieigų atstovų: į kitų prieigų atstovų atliktus tyrimus ir išvalgas yra atsižvelgiama, taip pateikiant vis detalesnį tiriamo dalyko aprašymą. Tačiau prieigų įvairovė kartais sudaro keblumus: nagrinėdami tą patį psichopatologinį fenomeną vieni fenomenologinės psichopatologijos atstovai savo tyrimuose naudoja Husserlio, o kiti, pavyzdžiui, Heideggerio, Merleau-Ponty, Henry, Plessnerio ar netgi savo pačių pasiūlytas sampratas, taip apsunkindami jų darbų aptarimą bei rezultatų apibendrinimą⁵.

Šiame skyriuje bus aptariamasi skirtingos fenomenologinės prieigos. Jau buvo pabrėžta, kad pateikti vienareikšmišką atsakymą, ką reiškia fenomenologijos pritaikymas psichopatologijoje, nėra lengva. Parankiausia yra pristatyti pagrindines fenomenologines prieigas nurodant, kaip jos tiria psichikos sutrikimą, bei pabrėžiant, kuo jos yra panašios ir kuo skiriasi. Atsižvelgiant į Blankenburgio straipsnyje „Fenomenologija ir psichopatologija“ pateiktą psichopatologijoje taikomų fenomenologinių prieigų klasifikaciją, bus aptarta Jasperso deskriptinė prieiga, eidetinė prieiga ir konstitutyvinė prieiga. Aptariant kiekvieną prieigą, bus nurodytos jos (eksplicitinės ir implicitinės) sąsajos su Husserlio fenomenologija. Kadangi melancholijos fenomenologinė analizė bus atliekama atsižvelgiant pirmiausia į Husserlio pateiktas sampratas, yra siekiama parodyti, kad fenomenologijos pritaikymai psichopatologijoje yra aiškiai susiję su fenomenologijos pradininko idėjomis.

⁵ Vienas iš pavyzdžių yra fenomenologinėje psichopatologijoje naudojama kūno kaip *Leib* ir kūno kaip *Körper* perskyra. Pavyzdžiui, Blankenburgas ją pritaiko, atsižvelgdamas į Husserlio fenomenologijoje vartotas *Leib* ir *Körper* sąvokas, o Fuchsas – į Plessnerio pasiūlytą kūno, kuriuo subjektas yra, ir kūno, kurį jis turi, apibrėžimą. Paskutiniame šio darbo skyriuje, aptariant *Leib* ir *Körper* perskyrą bei jos pritaikymą psichopatologijoje, bus plačiau aptartas tų pačių, bet skirtingai apibrėžtų sąvokų taikymo problemiškas.

Pirma, bus aptarta Jasperso deskriptinė prieiga, nurodant jos sąsajas su Husserlio *Loginiuose tyrinėjimuose* pateikta fenomenologijos samprata. Jaspersas buvo pirmasis, pritaikęs fenomenologiją psichopatologijoje. Jo fenomenologija buvo smarkiai įtakota Husserlio fenomenologijos sampratos. Jaspersas, atmetęs eidetiką, fenomenologiją suprato kaip deskriptinę psichologiją. Jo fenomenologinė prieiga yra svarbi ne tik istoriniu, bet ir metodiniu požiūriu. Antra, bus aptarta eidetinė prieiga. Nors Jaspersas atmetė Husserlio eidetiką, ją rėmėsi vėlesni psichopatologai. Husserlio vardas jų tyrimuose nėra minimas dažnai, bet sąsajos su jo pateiktomis idėjomis yra aiškiai matomos. Eidetinė prieiga bus pristatoma aptariant Strauso haliucinacijos reiškinių analizę bei eksplikuojant šioje analizėje pritaikytas Husserlio eidetinės fenomenologijos idėjas. Trečia, bus aptariama konstitutyvinė prieiga. Ją iš kitų prieigų išskiria reikalavimas atlikti fenomenologinį *epoché*. Šiai prieigai bus skiriamas didžiausias dėmesys, atskirai aptariant tokias jai būdingas temas kaip gyvenamas laikas, gyvenama erdvė, gyvenamas kūnas, intersubjektyvumas ir savastis. Ji bus plačiausiai aptariama, nes šiame darbe atliekama melancholijai būdingų laiko ir gyvenamo kūno patirčių analizė remiasi būtent konstitutyvine fenomenologija. Ketvirta, bus aptariamas *epoché* ir redukcijos atlikimo klausimas ir argumentuojama, kad taikant fenomenologinę prieigą psichopatologijoje jos turėtų būti atliekamos.

1.1. Deskriptinė prieiga psichopatologijoje

Fenomenologinė psichopatologija pateikia psichopatologinių fenomenų deskripciją pirmiausia atsižvelgdama į pacientų patirtis. Jau buvo pabrėžta, kad pacientų savų patirčių aprašymų pateikimas ar jų patirčių perpasakojimas dar negali būti vadinamas fenomenologine psichopatologinių fenomenų deskripcija. Deskripcijos apibrėžimas, t. y. tai, kas yra aprašoma (ar *eidos*, ar galimybės sąlygos), skiriasi priklausomai nuo taikomos fenomenologinės prieigos. Nors jos visos pateikia psichinių fenomenų deskripcijas, bet tik šiame poskyryje aptariama prieiga yra vadinama deskriptine. Priešingai nei kitos prieigos, ji pateikia tiksliai to, kas yra eksplicitiškai duota patirtyje, aprašymą.

Kiekvienos fenomenologinės deskripcijos pagrindas yra atsigręžimas į tiesioginę patirtį. Tai yra pirmas ir kartu paskutinis fenomenologinės analizės etapas. Fenomenologinė analizė negali peržengti patirties ribų, todėl fenomenologas atlikdamas tyrimą turi pastoviai sugrįžti prie patiriamo dalyko. Sugrįžimas prie tiesiogiai duoto dalyko yra įmanomas, nes fenomenologinės analizės yra atliekamos iš pirmo asmens perspektyvos

(Zahavi 2003: 13). Visgi psichopatologiniuose tyrimuose, kuriuose yra analizuojamos kito asmens, t. y. paciento patirtys, analizė iš pirmo asmens perspektyvos yra negalima. Kimura (1982: 173) atkreipia dėmesį:

Vienas esminių skirtumų tarp fenomenologijos kaip filosofijos ir fenomenologinės prieigos psichiatrijoje yra tai, kad filosofinė fenomenologija pirmiausia pradeda tyrimą nuo savo „daikto“ – ar nuo savo sąmonės, ar nuo savo būties pasaulyje. Tuo tarpu fenomenologiškai nusiteikę psichiatrai pradeda nuo savo pacientų sąmonės ar nuo jų būties pasaulyje, t. y. nuo jam svetimų dalykų ir problemų. Jei šis skirtumas yra praleidžiamas pro akis, psichiatrinė fenomenologija gali lengvai degraduoti į nemetodiškai pritaikytą filosofiją.

Kimura ne tik aiškiai suformuluoja skirtumą tarp fenomenologinės filosofijos ir fenomenologijos pritaikymo psichiatrijoje (ar psichopatologijoje), bet kartu išreiškia problemą, su kuria susiduria psichopatologai, kurie nori savo tyrimuose naudoti fenomenologinę prieigą. Ji išreiškiama taip: atsižvelgus į tai, kad fenomenologinis tyrimas turi būti pradėtas ir pabaigtas tiesiogiai patirtyje duotais dalykais, ir į tai, kad psichopatologiniuose tyrimuose tyrėjas neturi tokios prieigos prie tiriamų dalykų, prieš pradedant psichinio sutrikimo fenomenologinį tyrimą, psichopatologui reikia išspręsti klausimą, kaip yra įmanoma fenomenologiškai tirti psichopatologinius fenomenus, jei jie negali būti patiriami iš pirmo asmens perspektyvos. Galima būtų klausti, ar psichopatologas negalėtų tiesiog palikti šio klausimo nuošalyje ir akylai pasitikėdamas pacientu naudotis tuo, ką jis sako, lyg būtų pats patyręs? Atsakymas į šitą klausimą skiriasi priklausomai nuo fenomenologinės prieigos. Eidetinėje ir konstitutyvinėje prieigose ši problema yra mažiau reikšminga, bet deskriptinėje prieigoje, apsiribojančioje aprašymu to, kas duota eksplicitiškai „prieš akis“, šis klausimas turi didesnę reikšmę. Norint suprasti, kodėl ši problema yra svarbi, reikia plačiau aptarti, kas leidžia psichopatologijoje pateikiamą psichopatologinių fenomenų aprašymą laikyti fenomenologine deskripcija, visų pirma husserliška prasme.

Jaspersas savo grandioziniame veikale *Bendroji psichopatologija* pristato fenomenologinės deskripcijos sampratą; jis pažymi, kokius kriterijus aprašymas turi atitikti, idant galėtų būti laikomas fenomenologine deskripcija, bei nurodo, kokios yra jos ribos, t. y. ką fenomenologija gali ir ko negali aprašyti. Aptariant Jasperso pasiūlytą fenomenologinės deskripcijos sampratą turėtų paaiškėti, kodėl naudojant deskriptinę prieigą psichopatologinių fenomenų tyrimuose yra svarbu išspręsti Kimuro minėtą problemą.

Bendrojoje psichopatologijoje Jaspersas pažymi, kad jis vartoja terminą „fenomenologija“ taip, kaip jį vartojo Husserlis *Loginiuose tyrinėjimuose*, t. y. kaip deskriptinę psichologiją, kurios tikslas yra pateikti psichinių reiškinių sąvokas ir apibrėžimus, t. y. kuo detalesnius ir tikslesnius jų aprašymus. Visgi tai, kaip Jaspersas (1963: 55) supranta fenomenologiją, atitinka Husserlio vartotą fenomenologijos terminą tikrai iš dalies, nes, pirma, jis fenomenologijai priskiria pateikti tikrai atskirtų psichinio gyvenimo elementų aprašymus, palikdamas jų santykio interpretaciją interpretuojančiai psichologijai (orig. *verstehende Psychologie*) – dar vienam jo psichopatologijoje taikomam metodui, ir, antra, jis aiškiai nurodo, kad atsisako fenomenologijos sąsajos su eidetika. Svarbu pažymėti, kad pats Jaspersas mato psichopatologiją kaip empirinį mokslą, kuriame turėtų būti naudojami skirtingi metodai, apibrėžiant kiekvieno iš jų pritaikomumo ribas. Jo psichopatologijoje fenomenologinis metodas yra tikrai vienas iš naudojamų metodų, taikytinas pateikiant atskirų psichinio gyvenimo reiškinių sąvokas. Siekiant atskleisti, kaip Jaspersas supranta ir naudoja fenomenologiją yra pravartu plačiau aptarti jo santykį su Husserlio *Loginiuose tyrinėjimuose* pristatytomis idėjomis.

Bendrosios psichopatologijos skyriuje, pavadintame „fenomenologija“, Jaspersas (1963: 55) nurodo, kad „fenomenologija imasi kelių uždavinių: ji tiksliai aprašo pacientų realiai išgyventas psichines būkles bei pateikia jas stebėjimui. Ji peržiūri jų vidinius santykius, nužymi jas kaip įmanoma aiškiau, atskiria jas ir sukuria tinkamą terminologiją“. Apibrėždamas fenomenologiją kaip pateikiančią paciento iš tikrųjų išgyventų psichinių būsenų aprašymą, Jaspersas kartu perima ir atsiriboja nuo Husserlio *Loginiuose tyrinėjimuose* pateikto fenomenologijos apibrėžimo. Jis perima fenomenologijos kaip suteikiančios prieigą prie originalios patirties supratimą, bet, priešingai nei Husserlis, pabrėžia, kad fenomenologijos tikslas yra realiai pacientų išgyventų būsenų aprašymas. Pravartu atkreipti dėmesį, kad *Loginiuose tyrinėjimuose* Husserlis (2001a: 166) aiškiai nurodo, jog „fenomenologijos <...> išskirtinis rūpestis yra išgyvenimai, kurie yra intuityviai sugriebiami ir analizuojami jų esmių bendrybėje, bet ne tie išgyvenimai, kurie yra empiriškai suvokiami ir laikomi realiais faktais, ne žmogaus ar gyvūno išgyvenimai fenomenaliame pasaulyje, kurį mes laikome empiriniu faktu“. Husserlis apibrėžia fenomenologiją kaip eidetinį mokslą, pateikiantį patirčių aprašymus, atsižvelgiant į jų esmines charakteristikas, kurios nėra realūs empirinio gyvenimo faktai. Nurodydamas, kad fenomenologijos tikslas yra aprašyti realiai pacientų išgyvenamas patirtis, Jaspersas atsiriboja nuo fenomenologijos kaip eidetinio mokslo ir ją traktuoja tikrai kaip deskriptinę psichologiją, pateikiančią detalius realiai pacientų

išgyvenamų patirčių aprašymus. Nors Jaspersas atmetė fenomenologijos sąsają su eidetika, jis buvo labai inspiruotas fenomenologijai priskirtos charakteristikos pateikti psichinio gyvenimo elementų (originaliai besireiškiančių patiriančiajam) aprašymus. Tai aiškiai pastebima atkreipiant dėmesį į Jasperso (1963: 56) perimtą Husserlio *Loginiuose tyrinėjimuose* išreikštą reikalavimą aprašant psichinio gyvenimo įvykius atsisakyti visų žinomų teorijų ir išankstinių prietarų:

Mes galime pateikti tikrai pacientų sąmonėje besireiškiančių dalykų descripciją. Tai, kas nėra sąmonėje pasireiškiantis dalykas, turi būti laikomas neegzistuojančiu. Sutartinės teorijos, psichologiniai konstruktai, interpretacijos ir įvertinimai turi būti palikti nuošalyje. Mes kreipsime dėmesį į tai, kas reiškiasi prieš mus, tiek, kiek mes galime tai suprasti, išskirti ir aprašyti.

Tvirtinimas, kad tikrai atsisakius išankstinių nuostatų aprašomo fenomeno atžvilgiu yra galima aprašyti pacientų patirtis taip, kaip jie jas patiria, yra tai, kas sieja Jasperso fenomenologijos sampratą su husserliška.

Husserlio suformuluotas ir Jasperso pakartotas reikalavimas aprašyti tik tai, kas iš tikrųjų reiškiasi sąmonėje, paliečia pačios fenomenologijos kaip intuicija besiremiančio mokslo statusą. Fenomenologinės intuicijos nereikia mistifikuoti; intuityvų psichinio gyvenimo reiškinių pažinimą galima būtų palyginti su suvokimo (percepcija), kai objektas yra duotas prieš akis originaliai, t. y. kūniškai (vok. *körperlich*, angl. *in flesh*). Psichinio gyvenimo reiškinių duotis intuicijoje reiškia, kad tie reiškiniai yra duoti taip aiškiai, kaip yra duotas priešais matomas objektas. Būtent taip originaliai pristatytos išgyvenamos patirtys intuicijoje yra fenomenologinės descripcijos pagrindas. Wigginso ir Schwartzo (1997: 28) pateiktas paaiškinimas tai taikliai atskleidžia:

Sąvokos ir teiginiai gali būti vadinami „deskriptiniais“ husserliška ir jaspersiška prasme, jeigu jie patikslina tai, kas yra tiesiogiai „matoma“ intuicijoje: descripcijos yra to, kas duota intuicijoje, kalbinė išraiška. Deskriptinių sąvokų ir teiginių prasmės negali peržengti to, kas yra duota intuicijoje. Husserliui ir Jaspersui fenomenologinės sąvokos ir teiginiai turi išlikti išimtinai deskriptiniai. Nei viena fenomenologinė sąvoka ar teiginys nenurodo to, kas negali būti duota intuicijoje.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad reikalavimas sąvokas vadinti deskriptinėmis tik tada, kai jos specifikuoja tai, kas yra tiesiogiai duota intuicijoje ir tik joje t. y. atmetant ar suspenduojant išankstinius prietarus ir jau žinomas teorijas, psichopatologijoje susiduria su tam tikra problema.

Fenomenologinė psichopatologija nagrinėja patologinius reiškinius, remdamasi, pavyzdžiui, psichikos sutrikimų klasifikacija, ir niekas nereikalauja, kad būtų atsisakoma ja remtis. Atsižvelgus į tai, galima klausti, kaip tuomet galima specifikuoti tik tai, kas duota intuicijoje, jei iš anksto yra presuponuojama, kad tai, kas yra duota, yra sutrikimas⁶. Vėliau bus atskleista, kad šios problemos yra išvengiama taikant konstitutyvinę prieigą, t. y. aprašant psichinių sutrikimų pasaulius, kurie yra traktuojami ne kaip sutrikimai, bet kaip deviacijos nuo normalaus pasaulio.

Teigdamas, kad psichopatologinių fenomenų deskripcijos neturi peržengti tiesioginės duoties intuicijoje, bet atmesdamas Husserlio eidetiką, Jaspersas susiduria su dar viena problema. Juk Husserlis (2001a: 166) tvirtina, kad tai, kas yra originaliai duota intuicijoje, turi savo šaknis dalyko *eidos*, kuriuo remiantis ir yra pateikiama deskripcija. Dalyko *eidos* nurodo tai, kas yra esmiška visiems esamiems ir galimiems tos rūšies dalykams, bei yra tai, kas juos diferencijuoja nuo kitos rūšies. Jaspersas, atsiribodamas nuo eidetikos, susiduria su problema, kaip paaiškinti bendrybę arba kitaip tariant, kaip paaiškinti, kodėl tai, kas yra būdinga vienam atvejui, turi būti būdinga ir kitam. Štai kaip Jaspersas (1963: 56) bando išspręsti šią problemą: „atidus individualaus atvejo stebėjimas dažnai supažindina mus su daugeliui atvejų bendru fenomenu. Dažniausiai yra susiduriama dar kartą su tokiu būdu pažintu fenomenu. Fenomenologijoje yra svarbus ne atvejų skaičius, bet individualaus atvejo analizės, kuri turi būti atliekama iki tolimesios galimos ribos, gylis“. Visgi jo pasiūlytas sprendimas nėra įtikinamas. Jis neišsprendžia problemos, kaip remiantis vieno atvejo analize pagrįsti, kad tai, kas yra būdinga vienam, bus būdinga ir visiems kitiems atvejams. Nors ši problema nebus plačiau aptariama, yra svarbu atkreipti į ją dėmesį: ji atskleidžia, kad bandant pritaikyti ne eidetinę fenomenologiją yra susiduriama su didelėmis problemomis, bei leidžia iškelti tokios fenomenologijos taikymo produktyvumo klausimą.

Išsiaiškinus, kad Jaspersas supranta fenomenologiją kaip pateikiančią intuicijoje originaliai duotų fenomenų sąvokas ir apibrėžimus, galima sugrįžti prie Kimuros kelto klausimo, kaip psichopatologams, neturintiems pirmo asmens prieigos prie psichopatologinių patirčių, įmanoma pateikti fenomenologinę tų patirčių deskripciją. Jaspersas (1963: 304) pasiūlo šios problemos sprendimo būdą, teigdamas, kad nors psichopatologas ir negali

⁶ „Norint aprašyti laiko išgyvenimą depresijoje, atlikti psichozijų fenomenologiją, tiksliai apibrėžti haliucinacijų sąmonę, reikia ne suskliausti psichiatrijos žinias, bet, priešingai, priimti jas tokias, kokios jos yra, ir jų nekvestionuoti“ (Lanterini-Laura 1982: 55).

išgyventi dalykų taip kaip pacientas, jis gali pabandyti maksimaliai priartėti prie jų empatiškai suprasdamas. Empatinis supratimas yra pasiekiamas vaizduotėje, kai tyrėjas, atsižvelgdamas į pacientų savų patirčių aprašymus, įsivaizduoja pacientų išgyvenimus (Spiegelberg 1972: 184). Šio empatinio supratimo metodo veiksmingumas gali būti paaiškintas atsižvelgiant į Husserlio vaizduotės aktų aprašymą (Wiggins et al. 2013: 24). Veikale *Fantazija, atspindžio sąmonė ir atmintis* Husserlis (2005a: 33-34) atkreipia dėmesį, kad įsivaizduojamos patirtys yra duotos „tarsi“ modusu: tam tikras įsivaizduotas išgyvenimas yra duotas tarsi būtų patirtas, taip labai primindamas originalų išgyvenimą. Pavyzdžiui, įsivaizduotas namas vaizduotėje yra tarsi matomas. Būtent dėl vaizduotei būdingos įsivaizduojamų patirčių duoties „tarsi“ modusu, psichopatologas gali „atsistoti“ į paciento vietą ir dalyvaujant vaizduotei „tarsi“ patirti paciento išgyvenimus.

Jasperso bandymas pritaikyti fenomenologiją psichopatologijoje susiduria su ne viena problema. Kelios iš jau minėtų: kaip nepresuponuojant *eidos* paaiškinti, kodėl vienam atvejui būdingos charakteristikos turėtų būti būdingos ir kitiems atvejams, bei kaip aprašant psichopatologinius fenomenus išvengti kontradikcijos, kuri kyla, nes, iš vienos pusės, yra reikalaujama atsisakyti išankstinių teorinių nuostatų, bet, iš kitos pusės, jau pačio psichopatologinio fenomeno tyrimas implikuoja naudojimąsi teorijomis apie psichopatologinius reiškinius. Dar viena Jasperso deskriptinei prieigai išskylanti problema yra susijusi su empatiniu supratimu: atsižvelgus, kad ne kiekviena patirtis gali būti įsivaizduota, kyla klausimas, kaip aprašyti tas patirtis, kurios negali būti įsivaizduotos (Wiggins et al. 2013: 24). Taikant deskriptinę prieigą, šios problemos negali būti išspręstos. Jos yra sprendžiamos eidetinėje ir konstitutyvinėje prieigose.

Reikia turėti omenyje, kad Jasperso taikoma fenomenologija, suprasta kaip deskriptinė psichologija, yra tik vienas iš jo psichopatologijos metodų. Kimura (1982: 174) pažymi, kad „Jaspersas reprezentuoja deskriptinę psichologiją tikrai empirinio mokslo prasme ir kad jis yra labai nutolęs nuo tokių husserliškų sąvokų kaip eidetinė ir transcendentalinė redukcijos ir netgi intuicijos (*der Wesensschau*)“. Nors Jasperso bandymas pritaikyti fenomenologiją psichopatologijoje ir nėra laikomas fenomenologine psichopatologija tikrąją to žodžio prasme, visgi susipažinti su jo pasiūlytu fenomenologijos pritaikymu yra svarbu: pirmiausia dėl to, kad Jaspersas buvo pirmasis pritaikęs fenomenologiją psichopatologijoje, ir, antra, nes jo bandymas pritaikyti fenomenologiją iškėlė ne vieną problemą, kurią vėliau sprendė kiti fenomenologiją psichopatologijoje taikantys tyrėjai.

1.2. Eidetinė prieiga psichopatologijoje

Aptariant deskriptinę prieigą buvo nurodyta, kad Jaspersas atmesdamas Husserlio eidetiką susiduria su problema, kaip remiantis tikrai vieno atvejo analize gali būti pagrįsta bendrybė tarp skirtingų atvejų. Spiegelbergas (1972: 185-6) pažymi, kad nors Jaspersas atmeta Husserlio eidetiką ir pastoviai vengia vartoti *eidos* sąvoką, tai dar nereiškia, kad jam iš tikrųjų pavysta išvengti rėmimosi ja. Panašiai galima suabejoti ir Jasperso pateiktu fenomenologijos kaip paskirų psichinio gyvenimo elementų aprašymo supratimu, ir ypač jei yra atsižvelgiama į tai, kad tarp interpretuojančios psichologijos (orig. *verstehende Psychologie*), turinčios nurodyti psichinio gyvenimo elementų santykį, ir fenomenologijos apibrėžimo nėra griežto skirtumo. Susidaro įspūdis, kad Jasperso taikyta fenomenologija implicitiškai numatė eidetinės prieigos taikymo psichopatologijoje galimybę. Spiegelbergas (ibid.: 191) taikliai palygina Jasperso vietą fenomenologinės psichopatologijos istorijoje su Brentano vieta fenomenologijos istorijoje: nors Jasperso psichopatologija ir negali būti vadinama fenomenologine tikraja to žodžio prasme, jo pateiktos idėjos suteikė galimybę fenomenologinei psichopatologijai plėtotis. Fenomenologinė psichopatologija įgauna savo tikrąją formą taikant eidetinę ir konstitutyvinę prieigą. Šiame poskyryje, analizuojant vieną eidetinės psichopatologijos pavyzdį, bus pristatomos pagrindinės šios prieigos charakteristikos.

Apibrėždamas eidetinę prieigą Blankenburgas (1980: 56) pažymi, kad „ji neapsiriboja tikrai aprašymu, t. y. tų psichinių ir emocinių fenomenų modifikacijų aprašymu, kurias mes priskiriame psichopatologijai, tvirtindami, kad kiekviena turi „savo buvimo būdą“. Be to, ji ieško (modifikuojančio) proceso, kuris atskleistų nenormalaus *eidos* [kursyvas, – V. V.], t. y. nenormalaus buvimo modifikaciją“. Eidetinei fenomenologijai būdingas įvykusios modifikacijos ieškojimas nurodo, kad taikant šią prieigą į patologiją yra žvelgiama iš „normalaus“ perspektyvos. „Normaliame“ įvykusios modifikacijos nurodymas atskleidžia tai, kas yra esmiška tam tikram psichopatologiniam fenomenui, ir kartu leidžia pažymėti, kuo vienas psichopatologinis fenomenas skiriasi nuo kito fenomeno. Išskiriant esmines fenomeno charakteristikas, neiškyla problema, kaip galima nurodyti bendrybę remiantis vienu atveju, nes *eidos* išskyrimas jau iš karto implikuoja, kad kiekvienas tokio tipo fenomenas turės pasižymėti vienodomis charakteristikomis.

Siekiant parodyti, kaip eidetinė prieiga funkcionuoja konkrečių psichopatologinių reiškinių analizėse, bus aptartas vienas eidetinės prieigos

taikymo pavyzdys – Strauso pateikta haliucinacijos reiškinių analizė. Aptariant šią analizę bus atsižvelgta į Husserlio eidetikos sampratą. Nors Strausas ir taiko eidetinę prieigą, jo pateiktoje haliucinacijų analizėje eidetika nėra teoriškai apmąstyta. Husserlis traktavo fenomenologiją kaip iš esmės eidetinį mokslą; jis skyrė labai daug dėmesio *eidos*, eidetinės redukcijos bei eidetinės variacijos aptarimui, todėl aptariant Strauso pateiktą haliucinacijų analizę yra paranku atsižvelgti būtent į Husserlio eidetikos teoriją.

Eidetinė prieiga pasižymi modifikacinio proceso, atskleidžiančio patologinio fenomeno *eidos*, identifikacija. Šio proceso ieškojimas implikuoja, kad pirmas tyrimo žingsnis yra „normalaus“ aptarimas. Savo pateiktoje haliucinacijos fenomeno analizėje Strausas (1958: 139) būtent tai ir nurodo pabrėždamas, kad „patologinio fenomeno supratimas priklauso nuo prieš tai einančių normalių procesų supratimo. Kai mes kalbame apie sutrikimus, mes nurodome normą. <...> Tai yra tiesa haliucinacijoms, kaip ir kitiems fenomenams. Norint geriau suprasti haliucinacijas, turi būti giliau suprantama, kokia yra juslinės patirties norma“. Tyrimas yra pradedamas nurodant, kad haliucinacijos reiškinys presuponuoja tam tikrą modifikaciją juslinėje patirtyje. Siekiant identifikuoti tą modifikaciją, pirmiausia yra analizuojamas „normalaus“ juslinis patyrimas.

Strauso pateikta juslinio patyrimo apibrėžtis yra labai panaši į Husserlio pateiktą patyrimo apskritai sampratą, tiktai nevarojant Husserlio pasiūlytų žodžių⁷. Jis apibrėžia juslinį patyrimą nurodydamas, kad tai, kas yra duota jusliškai, nėra lygu būdai, kuriuo tai yra duota. Taigi yra atskiriama juslinio patyrimo „kas“ ir „kaip“: pavyzdžiui, tai, kas yra matoma, yra atskiriama nuo matymo, konkrečiau – nuo to, kaip tai yra matoma. Toks juslinio patyrimo apibrėžimas primena Husserlio pateiktą patyrimo apskritai apibrėžimą, kai patyrimas yra skirstomas į tai, kas yra patiriama ir kaip tai yra patiriama, arba pasitelkus Husserlio žodyną į *noesis* ir *noemą*, į aktą ir akto turinį. Visgi, priešingai nei Husserlis, Strausas aprašo objekto duotį konkrečiam individui (o ne jo duotį abstrakčioje sąmonėje). Patiriant nei patyrimo objektas, nei patyrimo subjektas nėra anonimiški (Straus 1958: 147). Objektas visada yra duotas, pirma, konkrečiai, t. y. kaip matomas, girdimas, liečiamas ir t. t., bei, antra, kaip *kitas* subjekto atžvilgiu. *Kito* kaip matomo, girdimo ir liečiamo duotis yra konkreti, nes ji priklauso nuo individo pozicijos, nuo jo laikysenos, nuo galvos pasukimo kampo, netgi nuo nuotaikos ir net nuo tarp individo ir *kito* esančio santykio. Strausas (1958: 153) pažymi, kad *kito* kaip konkretaus

⁷ Spielbergas (1972: 267) pažymi, kad Strausas atmetė Husserlio transcendentalinę fenomenologiją, nes žmogus negali būti redukuotas į sąmonę.

kito duotis reiškiasi modalumais (arba aspektais), iš kurių kiekvienam yra būdingas savitas intencionalumas: matymas turi tai, kas yra matoma, girdėjimas tai, kas yra girdima ir t. t.⁸. Toliau tęsdamas *kito* duoties aprašymą Strausas (ibid.: 153-4) nurodo: „tai, kas sujungia aspektus yra „Kas“, kuris gali pasirodyti tuo pačiu metu vienu ir kitu, bet niekada pilnai nei vienu iš aspektų, ir todėl jis leidžia ir reikalauja būti papildomas apibrėžtu būdu. Skirtumų suvienijimas yra galimas, nes aš kaip vienas ir tas pats mano juslių skirtingume orientuojuosi į *kitą* [kursyvas, – V. V.] kaip vieną ir tą patį“. Kitaip nei Husserlis, Strausas nepateikia detalios analizės kaip *kito* „kas“ gali būti duotas aspektais, bet apsiriboja pabrėždamas, kad jis yra aspektus sujungiantis veiksnys⁹. *Idėjose I* Husserlis (1982: 8) nurodo, kad individo „kas“ yra laikoma jo esme, kuri gali būti pasiekta eidetine intuicija. Individo „kas“ arba kitaip jo esmė yra tai, kas yra būtino jame, t. y. be ko individas nebūtų laikomas tuo, kuo jis yra, bei tai, kas leidžia jį atskirti nuo kitų individų. Eidetinė intuicija yra realizuojama pasitelkus eidetinę variaciją – metodą, kai vaizduotėje atimant vieną individą apibrėžiančią charakteristiką po kitos, yra ieškoma, kurią charakteristiką atėmus jo nebebus galima laikyti tuo, kuo jis yra. Tos charakteristikos, be kurių individas nebegali būti laikomas tuo, kuo jis yra, yra laikomos esminėmis. Taikant *ex negativo* metodą yra atskleidžiama tai, kas yra esmiška individui, t. y. jo esmė. Pateikus šią Husserlio teorijos dalį turėtų būti lengviau suprasti, kas yra Strauso minimas skirtingus modalumus sujungiantis *kito* „kas“ ir kaip jis gali būti prieinamas.

Strausas (1958: 152) teigia, kad modalumus suvienijantis *kito* „kas“ niekada nėra duotas tiksliai vienu aspektu, bet visais nepilnai, ir dėl to jo duotis reikalauja būti pastoviai papildoma kitais aspektais. Pavyzdžiui, individui kitas individas nėra duotas tiksliai kaip matomas iš tam tikro atstumo; jis yra taip pat girdimas bei priėjus arčiau, jei juos sieja artimas santykis, ir liečiamas.

Norėdamas atskleisti kaip modalumai papildo vienas kitą, Strausas ieško, kas jiems yra būdinga skyrium. Jis pateikia spalvos matymo, garso girdėjimo aprašymus, išryškindamas, kuo jie skiriasi vienas nuo kito, pavyzdžiui, erdviškumo ir laikiškumo aspektais. Nors to ir neįvardindamas, Strausas (1958: 157-9) pasitelkia eidetinės variacijos metodą.

⁸ Strausas nevartoja intencionalumo sąvokos, bet tai, ką jis aprašo atitinka tai, ką Husserlis įvardija intencionalumo sąvoka.

⁹ Husserlis plačiai aprašo objekto duotį per aspektus *Idėjose I* (1982), *Karteziškosiose meditacijose* (2005b), *Pasyvios sintezės analizėse* (2001b).

Naiviai patirčiai spalva yra daiktų atributas, garsas yra jų ištarimas. Spalvos prikimba, garsai atsiskiria nuo skambančio kūno ir gali būti girdimi kaip atsiskyry. <...> Matomoje sferoje Kitas pasirodo per atstumą, toliau, priešingoje pozicijoje. Daugybė „toliau“ apibrėžia mano Čia kaip keičiantį vietą. Kita vertus, garsas ir tonas užpildo erdvę, spaudžia ją aplink mane. <...> Matyme aš aktyviai save nukreipiu į matomą; aš „užmetu savo akis“ ant ko nors. Bet girdėjime aš esu pasyvus; tonai ateina ir užvaldo mane. Girdėjime yra numatomas paklusimas.

Nei spalva, nei garsas empiriškai atskirai nuo kitų juslių nėra duoti; spalvą ir garsą patiriantis žmogus niekada nepatiria jų skyrium, nes jie yra duoti tiktai kaip vienas iš aspektų, kuriais *kitas* yra patiriamas. Norint pateikti spalvos matymo ar garso girdėjimo analizę, pirmiausia reikia ją atskirti nuo kitų modalumo, o tai įmanoma tiktai pasitelkus į pagalbą vaizduotę, kuri leidžia vieną juslę atskirti nuo kitos bei varijuojant nustatyti, kas yra jų esmė.

Kadangi šio poskyrio tikslas yra ne Strauso teorijos aptarimas, bet pasitelkus jo pateiktą analizę pristatyti esmines eidetinės prieigos charakteristikas, detaliau Strauso pateikta juslinio patyrimo analizė nebus aptariama. Tiesiog svarbu pabrėžti, kad ji yra paruošiamasis haliucinacijos reiškinių analizės etapas, be kurio nebūtų įmanoma atskleisti šio psichopatologinio fenomeno *eidos*. Prieš pateikdamas haliucinacijos reiškinių *eidos* aprašymą, Strausas (1958: 162) pabrėžia, kad „mūsų kasdienis gyvenimas yra suformuotas juslinės patirties mediume ir suderintai su modalumų charakteristikomis. Haliucinacijos kyla sutrikdytų modalumų mediume“. Teigdamas, kad haliucinacijos reiškiasi sutrikdytais modalumais, Strausas identifikuoja haliucinacijų *eidos* atskleidžiantį modifikacinį procesą. Nurodęs, kad individui *kitas* visada yra duotas aspektais, kurie yra sujungiami *kito* „kas“, bei pateikęs kiekvieno aspekto (ar kitaip modalumo) esminių bruožų bei jų skirtumų aprašymą, Strausas gali atskleisti, kas yra haliucinacijos esmė. Haliucinacijos reiškinys yra aprašomas kaip sutrikdyti modalumai, specifikuojami priklausomai nuo haliucinacijos tipo. Nors jis pateikia skirtingų haliucinacijos tipų aprašymus, jos visos pasirodo kaip sutrikdyti modalumai. Pavyzdžiui garsinę haliucinaciją Strausas (1958: 166) aprašo taip:

Balsai yra girdimi, jie yra akustinis fenomenas, bet jie taip pat yra pakankamai skirtingi lyginant juos su kitais girdimais fenomenais. Jų priėmimo būdas yra panašus į girdėjimui būdingą buvimą paveiktam. Balsai kyla išderintoje akustinėje sferoje bei sutinka pacientą panašiausiai į tai, kaip girdėjime yra sutinkamas Kitas; jie yra tarsi akustiniai. Taip kaip yra garsai,

kurie gali atsiskirti nuo skambančio kūno, skleisdami erdvėje ir įgaudami nepriklausomą buvimą, taip yra ir balsai, kalbantys pacientui balsai, bet ne asmenys.

Strausas pažymi, kad garsinės haliucinacijos yra tarsi akustinis fenomenas. „Tarsi“ yra vartojamas ne husserliška prasme, kai „tarsi“ nurodo į vaizduotei būdingą suvokimo aktų imitaciją; „tarsi“ yra vartojamas tiesiog pabrėžiant panašumą tarp girdimo garso ir haliucinacijos balso. Jiems abiem – garso ir haliucinacijos balso girdėjimui – yra būdinga, pirma, pasyviai paveikti girdintįjį, ir antra, būti atsiskyrusiam nuo apčiuopiamos ir matomos plotmės. Remdamasis šiuo palyginu Strausas teigia, kad garsinėms haliucinacijoms yra esmiška kilti suardytoje akustinėje sferoje, t. y. atitrauktoje nuo kitų modalumų. Normaliu atveju *kitas* individui yra duotas per aspektus: jis yra ne tik girdimas, bet gali būti taip pat matomas bei, pavyzdžiui, liečiamas. Haliucinacijų *kitas* negali būti nei pamatytas, nei paliestas, bet tiktai išgirstas. Pirmiausia nurodęs, kas yra būdinga normaliam *kito* patyrimui, bei pateikęs kiekvieno modalumo esminių charakteristikų detalų aprašymą, Strausas atskleidžia, kad garsinių haliucinacijų atveju *kitas* yra duotas tik per vieną aspektą, t. y. akustiškai. Tokia *kito* duotis implikuoja, kad haliucinacijos fenomenui yra esmiška reikštis per suardyta juslinę patirtį.

Aptardamas eidetinę prieigą Blankenburgas (1980: 57) pažymi, kad „mes ketiname šių panašumų pagrindu išryškinti dar aiškiau skirtumus, ir vadinasi, padaryti dar labiau matomus tuos kritinius taškus, kuriuose patloginės šakos atsiskiria nuo sveikumo“. Strauso pateikta haliucinacijos fenomeno analizė puikiai iliustruoja šį Blankenburgo teiginį. Pradėjęs nuo normalios duoties aprašymo, Strausas palaipsniui atskleidžia psichopatologinio fenomeno *eidos* kaip modifikaciją „normaliame“. Eidetinėje prieigoje, kaip ir deskriptinėje prieigoje, yra pateikiamas detalus patloginio fenomeno aprašymas, bet, kitaip nei pastarojoje, pagrindinis dėmesys yra skiriamas ne tam, kas yra duota eksplicitiškai, bet lyginant normalų ir patloginį fenomeną yra ieškoma modifikacijų „normaliame“ ar „normalų“ modifikuojančių procesų, kurie galėtų atskleisti fenomeno esmines charakteristikas. Taigi, eidetinėje prieigoje, kitaip nei deskriptinėje, yra aprašomi ne izoliuoti psichinio gyvenimo elementai, bet šių elementų santykiai, be kurių fiksacijos patloginio fenomeno *eidos* nebūtų prieinamas.

1.3. Konstitutyvinė prieiga psichopatologijoje

Trečia Blankenburgo išskirta psichopatologijoje taikoma fenomenologinė prieiga yra vadinama konstitutyvine. Ji skiriasi nuo deskriptinės ir eidetinės prieigų pirmiausia reikalavimu atlikti fenomenologinį *epoché*. *Epoché* sąvoka netrukus bus aptarta plačiau, bet prieš ją aptariant svarbu nurodyti, kad būtent *epoché* atlikimas leidžia įgyti fenomenologinę nuostatą, atveriančią prieigą prie pasaulio ir jo esinių patirtis konstituojančių sąmonės struktūrų. Šios pasaulio ir jo esinių patirtis konstituojančios sąmonės struktūros yra laikomos patirties galimybės sąlygomis, kurios įgalina pasaulio taip, kaip jis yra patiriamas, patirtį. Fenomenologinio *epoché* atlikimas leidžia užimti neutralią pasaulio atžvilgiu poziciją, kuri yra būtina norit artikuluoti tokias pasaulio ir jo esinių patirtims esmines charakteristikas kaip laikiškumas, erdviškumas ar intersubjektyvumas. Psichopatologijoje taikant konstitutyvinę prieigą fenomenas yra traktuojamas kaip tam tikro psichopatologinio pasaulio manifestacija ir dėl to yra analizuojamas ne izoliuotai, bet kontekstualiai, atsižvelgiant į gyvenamą pasaulį, kuriame jis reiškiasi. Konstitutyvinė prieiga aprašo psichinio sutrikimo (šizofreniko, melancholiko ir pan.) gyvenamus pasaulius, analizuodama tokias esmines tų gyvenamų pasaulių charakteristikas kaip laikiškumas, erdviškumas, kūniškumas, intersubjektyvumas ir savastis (Messas et al. 2018: 2; Zahavi et al. 2022: 56). Šios charakteristikos bus aptartos atskirtai, bet prieš tai reikia nurodyti, kas yra fenomenologinis *epoché* ir ką reiškia jo atlikimas.

Husserlio transcendentalinėje fenomenologijoje *epoché* užima išskirtinę vietą – jis yra pirmas ir būtinas fenomenologinio tyrimo etapas. *Epoché* reiškia natūralios nuostatos neutralizavimą. Šia nuostata yra žymima pamatinė laikysena pasaulio atžvilgiu, kai pasaulis ir jo esinių egzistavimas yra priimamas nekvestionuojamai. Husserlis (2005b: 44) pabrėžia, kad būtent dėl šios egzistavimo nekvestionuojančios laikysenos pasaulis ir jo esiniai negali būti atitinkamai pažinti, bei nurodo, kad siekiant juos pažinti, natūrali nuostata turi būti pakeista fenomenologine (arba kitaip transcendentaline). Norint geriau suprasti, ką reiškia natūralios nuostatos neutralizavimas ir ką nurodo fenomenologinė nuostata, yra pravartu plačiau aptarti fenomenologinį *epoché*. *Idėjose I* Husserlis (1982: 66) nurodo, kad fenomenologinio *epoché* atlikimas susideda iš dviejų etapų. Pirmas etapas nurodo tikėjimo pasaulio egzistavimu suskliaudimą, kurį Husserlis (ibid.: 61) apibūdina šitaip: „mes sustabdome bendrąjį pozicionavimą, kuris priklauso natūralios nuostatos esmei; mes suskliaudžiame viską, ką tas pozicionavimas apima atsižvelgiant į buvimą: taigi visą natūralų pasaulį,

kuris pastoviai yra „čia mums“ „po ranka“ <...>. Interpretuodami suskliaudimo reikšmę Mickūnas ir Jonkus (2014: 51) pažymi, kad „<...> suskliausdami mes nieko neprarandame, pasaulis niekur nedingsta, bet randasi vienas, viską aprėpiantis pokytis: mes nebeteigsime pasaulio tikrovės ar netikrovės, nevartosime jokių natūraliąja nuostata ar natūralistine teorija paremtų teiginių, bet stebėsime, kaip tie dalykai pasireiškia ir yra duoti patirtyje“. Aptariant deskriptinę prieigą buvo nurodyta, kad, siekiant pateikti fenomenologinį fenomeno aprašymą, reikia atsisakyti jau turimų teorinių žinių. Visgi suskliaudimas nereiškia jau žinomų teorijų atsisakymo, priešingai, suskliaudimas yra būtinas tam, kad toms teorijoms būtų suteikiami nepajudinami pagrindai.

Antras fenomenologinio *epoché* etapas yra vadinamas fenomenologine redukcija. Fenomenologinės redukcijos terminu yra žymimas dėmesio rakurso nukreipimas nuo pasaulio ir jo esinių prie jų duoties būdo. Husserlis (2005b: 44) teigia, kad suskliaudus tikėjamą pasaulio egzistavimu, pasaulio „išgyvenimas netenka pirminio nukreiptumo moduso“ ir objektu yra paverčiamas pats išgyvenimas. Redukcija (lotyniškas *re-ducere* yra verčiamas „eiti atgal“) reiškia atsigrėžimą į pasaulio ir jo esinių patyrimo sąlygas. Atkreipiant dėmesį į patį patyrimą yra pastebima, kad esinių duoties būdai skiriasi, bet nepaisant skirtumų jie visada yra duoti, pirma, aktais ir, antra, jie yra duoti *ego*. Taigi redukcijos atlikimas leidžia pastebėti koreliaciją tarp patyrimo objekto ir subjekto. Husserlis šią koreliaciją įvardina *ego*, *cogito* ir *cogitationes* terminais, atitinkamai nurodančiais patyrimo subjektą, aktus, kuriais patyrimas yra konstituojamas, ir patyrimo objektą. Darbo eigoje ši Husserlio pateikta struktūra bei terminai bus žymiai plačiau pristatyti, o dabar dar reikia pažymėti vieną dalyką, į kurį leidžia atkreipti dėmesį redukcija. Ne tik esinių duoties būdai skiriasi, bet ir pasaulio patyrimas skiriasi nuo esinių patyrimo. Pasaulis niekada nėra duotas kaip objektas; jis yra patiriamas kaip jo esinių kontekstas ar horizontas (Sokolowski 2000: 43). Pasaulio patyrimas be jo esinių patyrimo yra neįmanomas, kaip ir esinių patyrimas be jų konteksto, t. y. be pasaulio. Pasaulis yra implicitiškai duotas kiekvieną akimirką kaip bet kokios patirties horizontas. Šis horizontas visada yra konkretus, kaip ir ko nors patyrimas. Husserlis (1970: 108) taip suprantamą pasaulį vadina gyvenamu pasauliu

(orig. *Lebenswelt*) ir nurodo, kad jis yra subjektyvių patirčių ir veiklų niekada netematizuojamas pagrindas¹⁰.

Pristatant fenomenologinę *epoché* taip pat yra svarbu nurodyti, kad jis charakterizuoja Husserlio transcendentalinę fenomenologiją, bet ne *Loginiuose tyrinėjimuose* pristatytą eidetinę fenomenologiją. Eidetinė fenomenologija nereikalauja fenomenologinio *epoché* atlikimo. Tiksliai aprašant patirties galimybės sąlygas, t. y. atliekant transcendentalinį tyrimą, yra būtina atlikti *epoché*. Nors eidetinė fenomenologija nėra transcendentalinė, transcendentalinė fenomenologija yra būtinai eidetinė. Juk jau pačiame fenomeno patirties galimybės sąlygų nurodyme yra implikuota, kad tai, kas yra nurodoma, yra esmiška fenomeno galimybei reikštis.

Šiuolaikiniuose fenomenologinės psichopatologijos tyrimuose, kuriuose yra, pavyzdžiui, taikomos Husserlio gyvenamo pasaulio ar gyvenamo kūno sampratos, fenomenologinis *epoché* nėra atliekamas. Viena iš priežasčių būtų ta, kad psichopatologai remiasi ne tik Husserlio, bet taip pat Heideggerio, Merleau-Ponty, Sartre'o ir kitų fenomenologų, kurie savo darbuose neskyrė dėmesio *epoché*, pateiktomis idėjomis. Zahavis (2017: 66-7) pažymi, kad yra diskutuotina, ar kiti fenomenologai neskyrė jam dėmesio, nes nematė jo fundamentalumo fenomenologiniam filosofavimui, ar dėl to, kad jį laikė savaime suprantamu, t. y. jau atliktu ir nereikalaujančiu būti dar kartą atliktu. Klausimas, ar fenomenologinės psichopatologijos tyrimuose *epoché* turėtų būti atliktas, bus plačiau nagrinėjamas paskutiniame šio skyriaus poskyryje, o dabar tiesiog reikia pabrėžti, kad Husserlio transcendentalinėje fenomenologijoje *epoché* yra neatskiriama fenomenologinio tyrimo dalis, be kurios nebūtų suprantama, pavyzdžiui, gyvenamo pasaulio samprata – viena iš labiausiai psichopatologiją įtakousių Husserlio fenomenologijos koncepcijų (Zahavi 2019a: 160). Atsižvelgdamas į Husserlio transcendentalinės fenomenologijos įtaką psichopatologijai, Messas (2018: 1-2) su kitais bendraautoriais pažymi:

Palapsniui fenomenologinė psichopatologija buvo pradėta suprasti ne tik kaip pateikianti subjektyvių nuo psichikos sutrikimų kenčiančių pacientų patirčių aprašymą, bet kaip ieškanti jų galimybių sąlygų – subjektyvumo

¹⁰ *Lebenswelt* yra nevienareikšmė samprata. Husserlis savo fenomenologijos tyrinėjimuose ją permąstė ir keitė. Iš pradžių *Lebenswelt* ir natūralaus pasaulio samprata buvo naudojamos sinonimiškai, vėliau jos buvo pradėtos skirti (Bernet et al. 1999: 217-224).

struktūrų, kurios paremia realybės patirtį, kuri kai modifikuota, pagrindžia psichopatologinius gyvenamus pasaulius <...>.

Pakeitus tyrimo rakursą – nuo psichopatologinės patirties aprašymo prie tos patirties sąlygų aprašymo – pats psichopatologinės patirties išgyvenančio pasaulis imtas traktuoti kaip patologinis. Traktuojant gyvenamą pasaulį kaip pataloginį psichopatologinės patirtys yra laikomos to pasaulio manifestacijomis ir todėl analizuojamos ne kaip izoliuotas fenomenas, bet atsižvelgiant į kontekstą. Blankenburgas (1980: 63) pastebi, kad jei tiriant psichopatologinius pasaulius yra daugiau dėmesio skiriama panašumams, o ne skirtumams nuo normalaus pasaulio aprašyti, iškyla pavojus, kad psichopatologinis pasaulis bus traktuojamas tiktai kaip dar vienas buvimo būdas¹¹. Darbe yra tvirtinama, kad to galima išvengti, eksplikuojant normalumo ir nenormalumo sampratą bei pagrindžiant normalaus pasaulio „pirmumą“ pataloginių pasaulių atžvilgiu. Normalumas ir nenormalumas bus aptarti kitame skyriuje.

Lyginant konstitutyvinę prieigą su deskriptine ir eidetine prieigomis, pirmiausia krinta į akis tai, kad nurodant psichopatologines patirtis kaip tam tikro pataloginio (šizofreniko, melancholiko ir pan.) pasaulio manifestacijas, didžiausias dėmesys yra skiriamas esminėms gyvenamo pasaulio charakteristikoms.

Fenomenologinė psichopatologija įvertina psichinių sutrikimų gyvenamus pasaulius. <...> [psichopatologiniame gyvenamame pasaulyje, – V. V.] psichopatologiniai simptomai yra juos generuojančios struktūros modifikacijos išraiškos. Kiekvienas simptomas išreiškia pasikeitimą patirties struktūroje. Laiko, erdvės, kūno, savasties ir kitų patirtis yra pagrindinės gyvenamo pasaulio sferos, kurioms priklauso kiekvienas simptomas (Messas et al. 2018: 1-2).

Psichopatologinių patirčių (simptomų) galimybės sąlygos yra nurodomos analizuojant pakitimus tokiose gyvenamo pasaulio plotmėse kaip laikiškumas, erdviškumas, kūniškumas, intersubjektyvumas ir savastis. Nors šio darbo eigoje tiriant melancholiko gyvenamą pasaulį laikiškumo ir kūniškumo plotmės bus nagrinėjamos, yra pravartu šias ir kitas plotmes dar trumpai aptarti dabartiniame kontekste: pirma, glaustai nurodant, ką

¹¹ Ši problema atsiranda, nes yra per daug pabrėžiamas aktyvus konstitucijos vaidmuo, lyg būtų įmanoma rinktis buvimą tam tikrame pasaulyje. Kadangi yra akcentuojamas aktyvus konstitucijos vaidmuo, yra per daug išryškinami panašumai tarp pasaulių, o reikėtų atskleisti skirtumus (Blankenburgas 1980: 63).

kiekviena iš šių esminių charakteristikų reiškia, ir, antra, pateikiant tam tikrų psichopatologinių patirčių sąsajos su pakitimais laiškumo, erdviškumo, kūniškumo, intersubjektyvumo ir savasties lygmenyse pavyzdžius.

Gyvenamas laikas

Gyvenamas laikas yra viena pagrindinių gyvenamo pasaulio charakteristikų. Jį apibrėžiant neretai yra pažymima, kad tai subjektyvus laikas, priešpriešinant jį objektyviam laikui, nes, priešingai nei pastarasis, gyvenamas laikas negali būti išmatuojamas, pavyzdžiui, laikrodžiais. Visgi tapatinant gyvenamą laiką su subjektyviu laiku, reikėtų būti atsargiems: gyvenamas laikas yra fenomenologinė kategorija, todėl apibrėžti jį kaip subjektyvų, priešpriešinant objektyviam laikui, būtų netikslu¹². Aptardamas gyvenamo laiko sampratą Enzo Pacis (1972: 462) pažymi, kad „kalbėti apie laiką kaip iš tikrųjų patirtą ir išgyventą reiškia kalbėti apie kažką psichologiško, bet psichologiško ne natūralistine, o iki-kategorinių aktų prasme“. Taigi gyvenamas laikas reiškia du dalykus: pirma, subjektyviai patirtą laiką ir, antra, laikinius aktus, kurie pagrindžia ne tikrai subjektyviai išgyvento laiko galimybę, bet patyrimo galimybę apskritai. Gyvenamas laikas yra transcendentalinė kategorija.

Darbo eigoje fenomenologinė laiko samprata bus išsamiai aptarta, todėl daugiau neplėtojant šios temos reikia tikrai pažymėti, kad ši samprata yra plačiai taikoma fenomenologinėje psichopatologijoje. Aprašant psichinių sutrikimų gyvenamus pasaulius yra atsižvelgiama į pakitimus gyvenamo laiko plotmėje. Dažniausiai yra nurodomi du dalykai: pirma, pakitimai laiko patyrimo, ir, antra, deviacijos laikiniuose aktuose (arba kitaip laikinėse sintezėse). Klasikiniai gyvenamo laiko sampratos pritaikymo pavyzdžiai yra šizofreniko ir melancholiko gyvenamo laiko pakitimų analizės.

Abu pavyzdiniai sutrikimai <...> paveikia grindžiantį gyvenamo laiko lygmenį. Šizofrenijoje, laikinio saviriškumo, kylančio iš savasties, susilpnėjimas ir fragmentacija gali paveikti konstituojančią vidinės laiko sąmonės sintezę, taip sąlygojant intencionalios arkos fragmentaciją, minties neriškumą ir didįjį savasties sutrikimą. <...> Priešingai, melancholinę depresiją charakterizuoja fazinis konacijos (orig. *conation*) ir afektyvumo sutrikdymas, kuris sąlygoja gyvenamo laiko sulėtėjimą arba sustojimą, bet ne fragmentaciją (Fuchs 2013: 101).

¹² Fuchso (2013b) pateiktoje laiko sampratoje subjektyvus laikas yra supriešinamas su intersubjektyviai patiriamu laiku.

Abiejų psichinių sutrikimų atveju yra teigiama, kad gyvenamo laiko plotmė yra pakitusi. Šizofrenijos atveju yra fiksuojamas patirties rišlumo suirimas, kuris leidžia presuponuoti sutrikimą patirties rišlumą pagrindžiančiose laikinėse sintezėse. Melancholijos atveju yra nurodomas pasikeitimas laiko patirtyje; laikas yra patiriamas kaip „bėgantis“ lėčiau arba kaip iš viso „sustojęs“. Tokia laiko patirties galimybė yra paaiškinama, presuponuojant sutrikimą afektiniame lygmenyje. Taigi abiejų sutrikimų atveju yra fiksuojamas pakitimas gyvenamo laiko lygmenyje. Tiesiog yra akcentuojami skirtingi dalykai: šizofrenijos atveju yra nurodomas aiškus sutrikimas laikinėse sintezėse, o melancholijos atveju didesnis dėmesys yra skiriamas laiko patirties pakitimams ir jų sąsajai su afektyvumu.

Gyvenamo laiko sampratos pritaikymas psichopatologiniuose tyrimuose leidžia daug pasakyti apie tokių psichinių sutrikimų kaip, pavyzdžiui, melancholija ir šizofrenija gyvenamus pasaulius, išryškinant niuansus bei nurodant skirtumus.

Gyvenama erdvė ir gyvenamas kūnas

Kitos svarbios gyvenamo pasaulio charakteristikos yra gyvenama erdvė ir gyvenamas kūnas. Pacis (1972: 465) pažymi, kad „taip, kaip mes kalbame apie gyvenamą laiką, taip mes turime kalbėti ir apie gyvenamą erdvę. Erdvė nėra abstrakti kategorija, t. y. be iki-kategorinio pagrindo gyvenamame pasaulyje. Ji greičiau yra erdvė, duota kiekvienam subjektui jo kūne (Leib)“. Gyvenama erdvė, kaip ir gyvenamas laikas, yra priešpriešinama objektyviai erdvei. Priešingai nei pastaroji, gyvenama erdvė negali būti išmatuota: jai negali būti pritaikytos objektyvios koordinatės. Gyvenamos erdvės konstitucija yra neatsiejama nuo gyvenamo kūno: nuo to, ką jis patiria jauslėmis, ir nuo jo kinestezių. Jutiminė patirtis (spalvos regėjimas, materialumo lytėjimas ir t.t.) kartu su savo kūno judesio patyrimu konstituoja erdvės patirtį. Gyvenamos erdvės patirtis priklauso nuo kūno judesių; kūnui judant keičiasi ir erdvės patyrimas.

Gyvenamas kūnas yra priešpriešinamas fiziniam kūnui, kuris yra traktuojamas kaip dar vienas objektas. Priešpriešinant gyvenamą ir fizinį kūną yra remiamasi perskyra tarp *Leib* ir *Körper*. *Leib* nurodo subjekto patiriamą kūną. Viena iš esminių *Leib* charakteristikų yra buvimas subjekto dispozicijoje ar valioje. Subjektas gali judėti, t. y. judinti savo kūną kada panorėjęs ir kaip panorėjęs. *Körper* nurodo kūno kaip fizinio objekto suvokimą, kuris, priešingai nei *Leib*, negali savęs judinti, bet yra judinamas. Kūno kaip *Leib* duotis yra implicitinė; ji lydi kiekvieną suvokimą. Pavyzdžiui, norint paimti obuolį nuo stalo, reikia prieiti arčiau prie stalo ir šiek tiek pasilenkti. Nors einant prie stalo ir lenkiantis prie obuolio nėra

svarstoma, kad kūnas gali tai atlikti, implicitinis kūno suvokimas lydi kiekvieną suvokimą.

Gyvenama erdvė ir gyvenamas kūnas (kartu su gyvenamu laiku) yra svarbiausios gyvenamą pasaulį apibrėžiančios charakteristikos, todėl nenuostabu, kad fenomenologinėje psichopatologijoje yra skiriama labai daug dėmesio jų analizei. Pavyzdžiui, aprašant melancholiko gyvenamą pasaulį yra analizuojami erdvės ir savo kūno patyrimo pakitimai. Atsižvelgiant į *Leib* ir *Körper* perskyrą yra siūloma melancholijai būdingą kūniškumo transformaciją apibrėžti kaip kūno korporealizaciją (orig. *corporealization*), nurodančią *Leib* virtimą *Körper*¹³. Pasiūlant šią sampratą yra siekiama paaiškinti melancholine depresija sergantiems pacientams būdingą savo kūno kaip objekto, kurį reikia tempti, kad jis judėtų, patyrimą. Paskutiniame šio darbo skyriuje, analizuojant melancholijai būdingus kūniškumo pakitimus, bus plačiau kalbama apie korporealizacijos sampratą; bus pateikta jos kritika bei pasiūlyta minėtą kūniškumo transformaciją interpretuoti Husserlio kūno kaip valios organo sampratos kontekste.

Melancholija sergančiųjų erdvės patyrimas taip pat yra pakitęs. Erdvė yra patiriama lyg būtų praradusi gylį. Pacientai neretai pažymi, kad viskas rodosi „lygu“¹⁴. Melancholijai būdingas erdvės gylio praradimas yra siejamas su sutrikimu afektyviame lygmenyje bei su savo kūno patyrimo pakitimu. Sutrikimas afektyvume pagrindžia pacientams būdingą pasaulio kaip praradusio spalvas, kaip tapusio pilku potyrį, o kūno patyrimo pakitimas – sumažėjusį judrumą ir laisvumą judant. Pasaulio kaip spalvoto matymas bei jo suvokimas iš skirtingų perspektyvų sąlygoja gyvenamos erdvės patirties konstituciją, todėl jiems pakitus keičiasi ir erdvės patyrimas.

Intersubjektyvumas

Intersubjektyvumas yra kita svarbi gyvenamo pasaulio charakteristika. Gyvenamame pasaulyje subjektas nėra atskirtas nuo kitų subjektų; jo gyvenamas pasaulis visada persikerta su kitų gyvenamais pasauliais. „Intersubjektyvumas yra pagrindinis veiksnys realybės konstitucijoje. <...>

¹³ Ši sąvoka paliekama neverčiant, tik sulietuvinant. Fuchsas (2005a, 2005b, 2013) ją vartoja ne viename straipsnyje.

¹⁴ Tellenbacho (1956: 13) pacientės asmeninė patirtis: „Aš mačiau viską kaip plokščią, niekas nebeturėjo matmenų. Žmonės taip pat buvo plokšti. Teko viską liesti, daiktus erdvėje <...>, siekiant įsitikinti, kad jie turėjo daugiau matmenų“.

Dauguma kasdienybės santykių yra sąlygoti ikireflektyvaus susitikimo su kitu asmeniu. <...> Mes esame suderinti vienas su kitu per tiesioginį, ikitematinį santykį su kitų ekspresyvia elgsena“ (Messas et al. 2018: 2). Viena iš intersubjektyvumo sąlygų glūdi kūniškame lygmenyje, t. y. kūno kaip *Leib* duotyje. Subjektas suvokia ne tik savo kūną kaip gyvenamą kūną, bet taip pat ir *kito* kūną kaip gyvenamą kūną. *Kitas* jam yra pasiekiamas, nes *kito* kūnas yra duotas taip pat kaip paklūstantis *kito* valiai, *kito* „aš galiu“ modusui, kuris yra išreiškiamas atitinkama elgsena, gestais. Elgsena, gestai leidžia pajusti, numatyti *kito* jausmus, norus, mintis. Ikireflektyvi *kito* „vidinio pasaulio“ duotis yra intersubjektyvumo pagrindas.

Intersubjektyvumo galimybės problema negalėtų būti išspręsta nenurodžius taip pat ir laikinio lygmens:

Originali subjekto forma yra subjektas kaip dabartis. <...> ši dabartis yra gyvenama, nes siela ir kūnas yra įkūnyti gyvenamame ir gyvenančiame kūne. Jei kūnai yra sugriebti kaip gyvenantys, kaip veikiantys ir dirbantys, taip yra atsižvelgiant į subjektyvumo kaip dabarties esmę. <...> kiekvienas subjektas kaip dabartis susiduria su kitu subjektu, kuris taip pat turi būti atpažintas kaip dabartis. Šis atpažinimas yra perėjimas nuo subjektyvumo į intersubjektyvumą, nuo asmeninio į tarpasmeninį <...> (Paci 1972: 463).

Taigi, dar viena intersubjektyvumo sąlyga yra subjektų sinchronizuotas buvimas, t. y. jų buvimas tame pačiame laike arba kitaip patiriant laiką suderintai. Subjektai yra dabartyje, bet jiems taip pat yra būdingas žvilgsnio nukreiptumas į ateitį, kuris motyvuoja darbų atlikimą bei tikslų formulavimą dabarties momentu. Suderintas laiko išgyvenimas nurodo bendrą buvimo formą bei suteikia pagrindą intersubjektyviems ryšiams.

Atsižvelgiant į laikiškumo ir kūniškumo lygmenų svarbą intersubjektyvumo konstitucijoje, yra nenuostabu, kad psichinių sutrikimų gyvenamo pasaulio analizėse intersubjektyvumo plotmės suirimas yra pagrindžiamas, nurodant sutrikimus laikiškumo ir kūniškumo lygmenyse. Pavyzdžiui, pasikeitimas melancholiko gyvenamame laike, kai laikas yra patiriamas kaip sustojęs, ateitis kaip neįmanoma, o praeitis išgyvenama kaip dominuojanti, sąlygoja desinchronizaciją tarp asmens ir jo aplinkos (Fuch 2001: 179). Desinchronizacija nurodo nesutapimą, nesuderinamumą tarp asmens patiriamo laiko ir jo aplinkos laiko, bei sąlygoja asmens atsiskyrimą nuo jo socialinės aplinkos.

Pakitimų kūniškame lygmenyje fiksavimas taip pat atskleidžia intersubjektyvaus gyvenamo pasaulio nuskurdimą. Melancholija sergančio paciento gyvenamo kūno korporealizacija nulemia komunikatyvaus,

suderinto buvimo tarp jo ir jo aplinkos suprastėjimą. Suderintam buvimui tarp asmenų yra reikalingas gebėjimas atsakyti, neretai išreiškiamas gestu, tam tikra ekspresyvia laikysena. Korporealizuotą gyvenamą kūną galima būtų apibrėžti kaip neatsakančią kūną, nes jis nėra išraiškingas. Taigi, pakitimas kūniškame lygmenyje, kaip ir pakitimas gyvenamo laiko išgyvenime, pagrindžia intersubjektyvių ryšių nuskurdimą (Micali 2013: 224).

Savastis

Trumpai aptarus fenomenologinėje psichopatologijoje nagrinėjamas tokias svarbias gyvenamo pasaulio charakteristikas kaip gyvenamas laikas, gyvenama erdvė, gyvenamas kūnas bei intersubjektyvumas, reikia aptarti taip pat ir savasties temą. Gyvenamame pasaulyje subjektas niekada neegzistuoja anonimiškai, bet, priešingai, būtent kaip šitas asmuo, turintis savą naratyvą ir save suprantantis kaip nepakeičiamą to naratyvo subjektą. Fenomenologijoje savasties tema apima du lygmenis – ikireflektyvią saviuotį ir reflektyvų savęs suvokimą. Ikireflektyvi saviuotis nurodo patį žemiausią saviuoties lygmenį, kuris niekada nėra prieinamas refleksijoje; pavyzdžiui, abstraktus tapatybės suvokimas laiko eigoje, kai kiekviena gyvenama patirtis yra suprantama kaip išgyventa to paties subjekto nurodo ikireflektyvią saviuotį. Reflektyvus savęs supratimas nurodo konkrečią tapatybę, kuri apima asmeninį naratyvą, išskiriant svarbius įvykius, pačio asmens traktuojamus kaip lemiamus jo buvimui tuo asmeniu.

Fenomenologijoje ikireflektyvi ir reflektyvi saviuotis yra aprašomos atsižvelgiant į pasyvių ir aktyvių sintezių perskyrą. Ikireflektyvi saviuotis yra priskiriama pasyvių sintezių lygmeniui nurodant, kad jis visada yra grindžiantysis, t. y. bet koks aktyvumas visada atsiremia į pasyviai vykstančius procesus. Taigi, ikireflektyvi saviuotis yra generuojama pasyviai, be subjekto dalyvavimo, priešingai nei reflektyvus savęs supratimas, kuris yra aktyviai konstruojamas pačio subjekto.

Aprašant psichinių sutrikimų gyvenamus pasaulius, ši perskyra yra labai paranki, kadangi ji padeda aiškiai nurodyti sutrikimo pobūdį. Pavyzdžiui, fenomenologinėse šizofrenijos sutrikimo analizėse yra pabrėžiama, kad atsižvelgus į skirtį tarp ikireflektyvios ir reflektyvios saviuoties galima paaikškinti šizofrenijai būdingus Schneiderio pirmos eilės simptomus, tokius kaip patyrimą lyg savos mintys, veiksmai, jausmai ir netgi kūno potyriai būtų įtakojami ar manipuliuojami *kitų* (Fuchs 2015: 325). Šie simptomai yra aiškinami nurodant sutrikimą ikireflektyvioje saviuotyje, kuri normaliai funkcionuodama užtriktina patirties rišlumą ir implicitinį suvokimą, kad

asmuo yra savo patyrimų, jausmų, minčių, norų ir veiksmų subjektas (ibid.: 325).

Psichinių sutrikimų gyvenamų pasaulių aprašymas, atsižvelgiant į tokias charakteristikas kaip gyvenamas laikas, erdvė, kūnas, intersubjektyvumas ir savastis, leidžia ne tik pateikti išsamų tų pasaulių aprašymą, aiškiai juos diferencijuojant, bet taip pat paaiškinti pačių sutrikimų galimybės sąlygas. Svarbu pabrėžti, kad nors Blankenburgas išskiria *epochè* kaip esminę konstitutyvinės prieigos bruožą, leidžiantį aprašyti gyvenamą pasaulį ir jo charakteristikas, gyvenamo pasaulio aprašymas psichopatologijoje neretai yra vykdomas neatlikus *epochè*; ar *epochè* atlikimas yra būtinas ir kokios tendencijos yra būdingos paskutiniu metu atliekamiems fenomenologinės psichopatologijos tyrimams bus aptarta paskutiniame šio skyriaus poskyryje.

1.4. *Epochè* atlikimo psichopatologiniuose tyrimuose klausimas

Šiuolaikinėse diskusijose dėl fenomenologijos taikymo pozityviuose moksluose yra svarstoma, ar fenomenologinei analizei būtinai yra reikalingas *epochè* atlikimas, t. y. ar analizę vis dar galima vadinti fenomenologine, jei *epochè* nėra atliekamas. Šitas klausimas neabejotinai nurodo žymiai platesnį klausimą, ar *epochè*, t. y. suskliaudimas ir redukcija, yra esminiai fenomenologijai. Pastarasis klausimas dažniausiai yra atsakomas teigiamai, visgi dėl pirmojo nuomonės neretai smarkiai išsiskiria¹⁵. Zahavis (2019a: 160), pažymėjęs, kad „husserliškame kontekste abi sąvokos yra eksplisitiškai susijusios su labai specifiniais filosofiniais tikslais ir siekiniais“, ir pabrėžęs, kad „jos yra esminės Husserlio transcendentalinės filosofijos projekto dalys“, priduria, jog „yra mažiau akivaizdu, kad jos taip pat yra idėjos, kurias kiekvienas norintis taikyti fenomenologiją turėtų turėti galvoje“. Ši pastaba pirmiausia yra nukreipta į kokybiniuose tyrimuose fenomenologiją taikančius mokslininkus. Zahavis (2019b, 2021) atskiruose straipsniuose kritikuoja Maxo van Maneno ir Amadeo Giorgio fenomenologijos pritaikymą kokybiniuose tyrimuose. Prieš pradedant svarstyti klausimą, ar *epochè* turėtų būti atliktas fenomenologiją taikant psichopatologijoje, yra pravartu susipažinti, kaip šį klausimą

¹⁵ A. Giorgis (2012) ir M. van Manenas (2017b) mano, kad *epochè* turi būti atliekamas. Fenomenologija be *epochè* neturėtų būti taikoma. Zahavis (2019a, 2019b, 2021) pasisako prieš *epochè* atlikimo reikalingumą.

sprendžia kokybinius tyrimus atliekantys van Manenas ir Giorgis, nurodant ne tik tai kaip jie supranta fenomenologiją ir jos metodą, bet taip pat pristatant prieš juos nukreiptą Zahavio kritiką.

Van Manenas (2017b: 811) teigia, kad fenomenologija aprašo patirtis taip, kaip jos yra išgyvenamos, atskleidžiant jų pirmines reikšmes. Patirties pirminė reikšmė nurodo dalyko išgyvenimą dar iki refleksijos, t. y. dabarties momentu. Nors kiekvienas dalykas yra patiriamas dabartyje, jis yra apmąstomas tikrai retrospektyviai, todėl jo pirminė reikšmė yra modifikuota. Fenomenologija siekia susigražinti pirmines (nemodifikuotas) patirties reikšmes ir jas aprašyti. *Epoché* įgalina priėjimą prie šių pirminių reikšmių (van Manen 2017a: 777). Nors van Manenas (2017b: 820) pažymi, kad be *epoché* kokybiniuose tyrimuose taikoma fenomenologinė prieiga negali būti laikoma fenomenologine, jis nenurodo, kaip tyrėjas turėtų ją atlikti, bei pabrėžia, kad fenomenologinio metodo taikymą galima traktuoti kaip nemetodišką. Zahavis (2019b: 901-2), įvertindamas van Maneno fenomenologijos pritaikymą kokybiniuose tyrimuose, yra tiesmukas; jis teigia, kad van Manenas nesupranta fenomenologijos metodo ir tikslo. Fenomenologijoje pateikiami tam tikrų patirčių aprašymai yra greičiau priemonė nei tikslas, o *epoché* reiškia ne žvilgsnio nukreipimą į vidujybę, bet tematinį perorientavimą, kuris leidžia atskleisti, kaip objektyvumas priklauso nuo subjektyvių įvykdymų.

Zahavis (2021) kritikuoja taip pat Giorgio fenomenologijos pritaikymą kokybiniuose tyrimuose, bet, priešingai nei van Maneno atveju, jo kritika yra nukreipta ne į Giorgio fenomenologijos supratimą, bet į reikalavimą taikant fenomenologiją atlikti *epoché*. Giorgis (2012: 4) pateikia aiškias *epoché* ir redukcijos atlikimo instrukcijas. Tyrėjas pradeda tyrimą susilaikydamas nuo jam duotų objektų kaip egzistuojančių postulavimo ir atsižvelgia tikrai į tai, kas yra duota jo sąmonėje. Atsižvelgiant į tai, kad šio darbo tyrimo objektas yra fenomenologijos pritaikymas psichopatologijoje, o ne kokybiniuose tyrimuose, kiti *epoché* ir redukcijos atlikimo etapai nebus pristatyti. Visgi reikia nurodyti, kad Giorgis (ibid.: 5) siūlo atlikti ne transcendentalinę, bet psichologinę fenomenologinę redukciją. Jis atskiria jas, pažymėdamas, kad transcendentalinė redukcija leidžia sutelkti dėmesį į sąmonę apskritai, o psichologinė fenomenologinė redukcija – į žmogaus sąmonę. Giorgis, priešingai nei van Manenas, skiria fenomenologinę filosofiją nuo fenomenologijos pritaikymo moksluose. Ši skirtis atsispindi jo reikalavime atliekant kokybinius tyrimus naudoti psichologinę fenomenologinę redukciją, nes yra tiriamos žmonių patirtys, o ne patirtys apskritai. Zahavio pateikta kritika yra nukreipta į šį reikalavimą. Jis rekonstruoja du skirtingus Husserlio pateiktus psichologinės fenomenologinės redukcijos apibrėžimus.

Pirmiausia Zahavis (2021: 263) pristato Husserlio tvirtinimą, kad psichologija turi pritaikyti psichologinę fenomenologinę redukciją tam, kad išgrynintų savo objektą, bei nurodo, kad Husserlis nemanė, jog psichologijos mokslas redukcijos pritaikymo atžvilgiu yra išimtis. Fizikas, kaip psichologas, turi atlikti redukciją tam, kad išgrynintų tyrimo objektą. Kiekvienam mokslui yra būdinga savita redukcija, kuri pašalindama pašalines temas išgrynina savo objektą. Pateikęs šiuos Husserlio samprotavimo apie psichologinę fenomenologinę redukciją aspektus, Zahavis (ibid.: 264) prieina prie išvados, kad psichologinė fenomenologinė redukcija (kaip ir fiziko atliekama redukcija) neturi nieko bendro su transcendentaline redukcija, kurios tikslas yra ne objekto išgryninimas, bet naivaus tikėjimo realybės egzistavimu suspendavimas tam, kad tą tikėjimą įgalinantys procesai būtų atskleisti. Antras rekonstruotas psichologinės fenomenologinės redukcijos apibrėžimas skiriasi nuo pirmo; į jį atsižvelgus, priešingai nei pirmu atveju, galima matyti bendrumą tarp psichologinės fenomenologinės ir transcendentalinės redukcijų. Zahavis (ibid.: 264-5) nurodo, kad Husserlis matė psichologinę fenomenologinę redukciją kaip pirmą žingsnį link transcendentalinės redukcijos, bei pabrėžia, kad šiuo atveju psichologija turi būti matoma kaip subordinuota transcendentalinei fenomenologijai. Atsižvelgdamas į šiuos Husserlio psichologinės fenomenologinės redukcijos apibrėžimus, jis atmeta Giorgio tvirtinimą, kad mokslininkai, norintys taikyti fenomenologiją kokybiniuose tyrimuose, turi atlikti *epoché* ir redukciją. Pirmas psichologinės fenomenologinės redukcijos apibrėžimas atskleidžia, kad ją taikant yra netikslu kalbėti apie būtinybę susilaikyti nuo sąmonei duotų objektų kaip egzistuojančių postulavimo, nes psichologinės fenomenologinės redukcijos tikslas yra tiesiog išgryninti tyrimo objektą. Antras psichologinės fenomenologinės redukcijos apibrėžimas presupponuoja psichologijos autonomiškumo praradimą. Tokiu atveju yra netikslu skirti filosofinę fenomenologiją nuo fenomenologijos pritaikymo psichologijoje.

Zahavio pateikta van Maneno ir Giorgio fenomenologijos pritaikymo kokybiniuose moksluose kritika remiasi ta pačia strategija. Jis parodo, kad *epoché* ir redukcija yra neteisingai suprantamos. Visgi, jeigu galima sutikti su Zahavio pateikta van Maneno fenomenologijos supratimo ir pritaikymo kritika, yra sunkiau suprasti, kodėl Giorgio reikalavimas atlikti *epoché* ir redukciją yra atmetamas. Barberis (2021: 148-9), remdamasis skirtingų Husserlio tekstų analize, pirma, atskleidžia, kad psichologinė fenomenologinė redukcija yra daugiau nei tematinis išgryninimas, ir, antra, nurodo, jog Husserlis pripažino fenomenologinio metodo atlikimą netgi be transcendentalinės redukcijos. Nors Barberio pateikti kontrargumentai prieš

Zahavio pasiūlytą psichologinės fenomenologinės redukcijos interpretaciją nebus plačiau pristatyti, yra pravartu nurodyti, prie kokios išvados Barberis (ibid.: 149) prieina: „Zahavis kritikuoja Giorgį iš esmės dėl to, kad jis yra pernelyg ortodoksiškas, reikalaujamas transcendentalinio fenomenologinio filosofinio *epoché* formalaus atlikimo tam, kad fenomenologinė psichologija būtų adekvačiai įvykdyta“. Šio poskyrio eigoje dar bus sugrįžta prie Giorgio išreikšto reikalavimo atlikti *epoché* pritaikant fenomenologiją, bet prieš tai reikia nurodyti, kad Zahavio kritika nėra nukreipta prieš fenomenologijos pritaikymą; ji yra nukreipta tiktai prieš tvirtinimą, kad neatlikus *epoché* ir redukcijos kokybiniuose tyrimuose taikoma fenomenologinė prieiga negali būti laikoma fenomenologine. Priešingai, Zahavis (2019b: 905-6) netgi pateikia rekomendacijas, kaip fenomenologija turėtų būti taikoma:

Kokybinius tyrimus atliekantys tyrinėtojai turėtų verčiau naudoti savo tyrimuose tokias centrines fenomenologines sąvokas kaip gyvenamas pasaulis, intencionalumas, empatija, ikireflektyvi patirtis, horizontas, istoriškumas ir gyvenamas kūnas. Apsvarstykite, pavyzdžiui, kaip sveikatos priežiūros specialistas, remdamasis tokiomis sąvokomis kaip suvokimo intencionalumas, gyvenamas kūnas, valia, empatija arba laikiškumas galėtų nušviesti, kaip skirtingi žmogaus egzistencijos matmenys yra paveikti patologijoje, ligoje ar sunkiose gyvenimo aplinkybėse, ir taip pateikti naujų įžvalgų arba pasiūlyti geresnes terapines intervencijas. Dažnai teigiama, kad kokybinius tyrimus atliekantis tyrinėtojas, kuris nori pradėti fenomenologinius tyrimus, turi pradėti nuo išankstinių įsitikinimų, nuomonių ir sąvokų apie tiriamą reiškinį suskliaudimo (kuris, pakartosiu, yra klaidingas *epoché* supratimas). Priešingai, mano rekomendacija kokybinius tyrimus atliekantiems tyrėjams yra ne tik paminėti *epoché* (nėra reikalo suskliausti natūralią nuostatą), bet taip pat pradėti fenomeno tyrimą (ar atlikti interviu), atsižvelgiant į išankstines idėjas ir sąvokas, būtent sąvokas paimtas iš fenomenologinės teorijos.

Husserlio fenomenologijoje prie pasaulio ir kūno patirties struktūrų yra prieinama atlikus *epoché*. Nors Zahavis mano, kad jų atlikimas yra fundamentalus fenomenologiniam filosofavimui, jis rekomenduoja taikyti tokias fenomenologines sąvokas kaip gyvenamas pasaulis, pamiršus *epoché* ir redukciją. Šis pasiūlymas remiasi fenomenologijos taikymo psichopatologijoje pavyzdžiu. Straipsnyje, nukreiptame prieš Giorgio fenomenologijos pritaikymą psichologijoje, Zahavis (2021: 272) atkreipia dėmesį, kad nors fenomenologija yra jau daugiau nei šimtą metų sėkmingai taikoma psichopatologijoje, tik labai retais atvejais galima rasti nuorodas į *epoché* ir redukciją. Zahavį imponuoja, kad fenomenologinėje psichopatologijoje tokios fenomenologinės sampratos kaip gyvenamas

pasaulis yra taikomos neatlikus *epoché*, dažniausia net neužsiminus apie jo atlikimo reikalingumą. Jis savo rekomendacijas taip pat paremia Spiegelbergo išsakytą poziciją nagrinėjamu klausimu. Savo išpūdingame veikale *Fenomenologija psichologijoje ir psichiatrijoje* Spiegelbergas perspėjo negrįžti „ortodoksiškai prie Husserlio“ (Zahavi 2021: 273). Pravartu pasižiūrėti, kokiame kontekste tai buvo pasiūlyta. To veikalo baigiamajame žodyje Spiegelbergas (1972: 366), komentuodamas Binswangerio siekį suprasti savo pacientų iliuzijų genezę, remiantis Husserlio konstitutyvine fenomenologija, nurodo, kad nors reikia „daugiau „gyvenamo pasaulio“ aprašymų“ bei taip pat „nagrinėti būdą, kaip jie tipiškai įsisteigia sąmonėje (konstitucija)“, „tačiau tai nereikia ortodoksiško grįžimo prie Husserlio, priešingai, kuo labiau ši prieiga gali būti išlaisvinta nuo Husserlio kalbos techniškumą, tuo geriau“. Tiesa, kad *epoché* ir redukcijos sąvokos buvo pasiūlytos Husserlio ir kad jos yra jo kalbos techniško reprezentacijos, bet jų pritaikymas nereikia ortodoksiško grįžimo prie jo fenomenologijos. Blankenburgas (1980: 63) pristatydamas konstitutyvinę prieigą psichopatologijoje, pažymi, kad natūralios nuostatos pakeitimas fenomenologine nuostata „įgalina mus rimčiau žiūrėti į psichozę išgyvenančio paciento gyvenamą pasaulį ir į jo patirtis tame pasaulyje bei leidžia mums pamatyti jas kaip specialų „buvimo“ būdą, kurio vidinę konstituciją mes turime tyrinėti“. Nurodydamas *epoché* pritaikymo reikalingumą, Blankenburgas neseka Husserliu ortodoksiškai. Priešingai, jis atsižvelgia į Merleau-Ponty įžvalgą, kad *epoché* negali būti atliktas visiškai. Blankenburgas (ibid.: 64-6) pažymi, kad fenomenologą ištinkantis pasipriešinimas, bandant suspenduoti natūralią nuostatą, atskleidžia skirtingus įsitvirtinimo gyvenamame pasaulyje būdus, kurie normaliu atveju yra laikomi savaime suprantamais. Fenomenologas užklauskamas savaime suprantamo dalyko „savaime suprantamybę“ atskleidžia tas sąlygas, kurios yra būtinos psichinei sveikatai, o pastoviai patiriamas pasipriešinimas tai užklauskiant nurodo galimybę visada susigrąžinti į natūralią nuostatą. Šizofrenija diagnozuoti pacientai neturi šio gebėjimo ir tai, kas yra savaime suprantama normaliu atveju, jiems nėra savaiminės suprantamybės. Taigi, Blankenburgas pritaikydamas *epoché* ortodoksiškai negrįžta prie Husserlio, bet, priešingai Zahavio pasiūlymui pradėti fenomeno tyrimą, atsižvelgiant į iš anksto turimas fenomenologines idėjas neatlikus *epoché*, pademonstruoja, kad tiriant psichopatologinių gyvenamų pasaulių konstitucijas *epoché* negali būti lengvai ignoruojamas.

Susidaro įspūdis, kad Zahavis, siūlydamas pamiršti *epoché* ir redukciją, neatkreipia dėmesio į dar vieną priežastį, kodėl kokybiniuose tyrimuose reikalavimas jas atlikti yra svarbus. Giorgis (2010: 6), komentuodamas ir

kritikuodamas Jonathano A. Smitho siūlomą pirmą *aiškinamosios fenomenologinės analizės* (orig. *Interpretative Phenomenological Analysis*) etapą, kuris yra apibūdinamas kaip laisva, jokių taisyklių neturinti analizė, teigia, kad „ne „preskriptyvus metodas“ yra oksimoronas, nes moksle (taip pat žmogaus moksle) visi metodai turi būti intersubjektyvūs“, bei priduria, kad „moksle yra priimta, kad visi rezultatai yra koreliuojami su metodais“¹⁶. Giorgiui fenomenologijos taikymas yra metodo naudojimas, kurį bet kuris kokybinius tyrimus atliekantis tyrėjas gali pritaikyti savo tyrimuose. *Epochė* ir redukcija išreiškia to metodo šerdį, o preciziškas jų atlikimo aprašymas yra reikalingas, kad būtų aišku, kaip metodas yra taikomas. Blankenburgas (1980: 66) manė, kad fenomenologinę prieigą taikantys psichopatologai turėtų sekti Giorgio pasiūlytu tyrimo atlikimo pavyzdžiu. Svarbu atkreipti dėmesį, kad Blankenburgas, lygiai taip pat kaip Giorgis, fenomenologijos taikymą moksluose mato kaip atsvarą kitoms prieigoms¹⁷. Jis (ibid.: 63) nurodo, kad konstitutyvinę prieigą taikančios psichopatologijos idėjos atsveria objektyvistinei psichopatologijai būdingą žmogaus nuvertinimą, jos pateiktą mechanistinių psichinių sutrikimų paaiškinimą.

Neabejotina, kad fenomenologinę prieigą taikančių psichopatologų pateikiama objektyvizmo, operacionalizmo psichopatologijoje kritika yra produktyvi ir reikalinga; ji atskleidžia *Psichinių sutrikimų diagnostinio ir statistinio vadovo* trūkumus. Vienas iš dažnai kritikuojamų dalykų yra simptomo apibrėžimas, t. y. jo prilyginimas „materialiems objektams artimai būties formai“, „neturinčiai vidinės reikšmės ar prasmės“, kurio „vaidmuo yra nuvesti mus link jų biologinių priežasčių“ (Parnas et al. 2013: 274-5). Pasiūlydama traktuoti simptomus kaip pakitimų sąmonės struktūrose manifestacijas, fenomenologinė psichopatologija pateikia alternatyvą, kuri neignoruoja subjektyvumo vaidmens konstituojant psichiatrijos objektą. Visgi negalima praleisti pro akis klausimo, ar ši alternatyvi prieiga daro

¹⁶Van Manenas (2017a) ir Zahavis (2019b) taip pat kritikuoja Smitho fenomenologijos pritaikymą.

¹⁷ Giorgis siekė tirti žmogų holistiškai, bet vyraujančios tendencijos psichologijoje to neleido. Štai kaip jis (2012: 3-4) pristato savo kelią į fenomenologiją ir motyvus ją taikyti psichologijoje: „Aš pasirinkau psichologiją kaip studijų kryptį, nes norėjau suprasti visą žmogaus asmenį. <...> Tačiau mano mokyme retai buvo keliamas klausimą, kaip ištirti visą žmogų. Žmogaus funkcijos buvo atskirtos viena nuo kitos ir buvo tiriamos izoliuotai. Stiprios atomizmo tendencijos buvo populiarios, nes tai buvo gamtos mokslo požiūrio stiprumas. <...> Aš sužinojau, kad yra *Geisteswissenschaft* tradicija, ir susidūriau su fenomenologija. Kai aš ištyriau, ką fenomenologiniai filosofai sakė, ypač Husserlis, aš pradėjau matyti galimybes, kaip sukurti atskaitos sistemą, kuri būtų griežta, bet ne-redukcionistinė, žmogaus patirties ir elgesio reiškiniams tirti“.

kokią nors įtaką vyraujančiai psichopatologijai? Jau prieš penkiasdešimt metų Spiegelbergas (1972: 364) pažymėjo, kad „fenomenologijos rolė bendrame psichologijos ir psichiatrijos paveikse, ypač Anglo-Amerikos pasaulyje, yra labai nežymi ir paskutiniaisiais metais nerodo augimo ženklų“. Turėdamas tai omeny jis (ibid.: 365) atsargiai prognozavo fenomenologijos psichiatrijoje ateitį; jo manymu tos ateities forma ir dydis priklauso tikrai nuo mūsų. Praėjus penkiasdešimčiai metų po Spiegelbergo prognozių, fenomenologijos vaidmuo vyraujančioje psichopatologijoje nėra išaugęs. Blankenburgas turbūt labiau nei bet kuris kitas fenomenologinės psichopatologijos atstovas išryškino metodologijos reikšmę tam, kad fenomenologinės psichopatologijos idėjos galėtų būti alternatyvi atsvara objektyvistinei psichopatologijai. Nors Spiegelbergas siūlė ortodoksiškai negrįžti prie Husserlio ir pamiršti jo technišką kalbą, Blankenburgo *epoché* ir redukcijos atlikimo pavyzdys puikiai iliustruoja, kad jų atlikimas taikant fenomenologiją psichopatologijoje peržengia Husserlio fenomenologijos ribas.

Fenomenologinėje psichopatologijoje *epoché* ir redukcija yra minimos ir taikomos retai, pradedant tyrimą jau presuponavus tokias fenomenologines sąvokas kaip gyvenamas pasaulis. Barberis (2021: 153), nesutikdamas su Zahavio pasiūlymu taikyti tokią prieigą ir kokybiniuose tyrimuose, pažymi, kad „šios sąvokos [tokios kaip gyvenamas pasaulis, – V. V.] pačios iš pradžių buvo atrastos pritaikant filosofinį *epoché* ir redukciją (arba jų variantus)“, bei nurodo, kad „analogiško jiems požiūrio perėmimas fenomenologinėje psichologijoje gali padėti psichologams suprasti, kaip tos sąvokos gali būti pritaikytos“. Fenomenologinėje psichopatologijoje naudojama psichopatologinio gyvenamo pasaulio samprata išreiškia daug daugiau nei subjektyvias nuo psichinio sutrikimo kenčiančio asmens patirtis; ji nurodo tų patirčių sąlygas, t. y. modifikacijas subjektyvumo struktūrose, konstituojančias tam tikrą psichopatologinį gyvenamą pasaulį. Jeigu atsižvelgus į fenomenologijos pritaikymo kokybiniuose tyrimuose pavyzdį *epoché* ir redukcijos atlikimo tema psichopatologijoje būtų svarstoma dažniau, niekas nebūtų prarasta. Priešingai, jų atlikimas suteiktų galimybę geriau suprasti, kaip yra prieinama prie psichopatologinio gyvenamo pasaulio, ir galbūt netgi funkcionuotų kaip aiškiai apibrėžtas fenomenologinis metodas tiems, kurie nėra giliai susipažinę su fenomenologijos klasikų darbais.

2. PSICHOPATOLOGINIS GYVENAMAS PASAULIS

Aptariant konstitutyvinę prieigą, buvo nurodyta, kad taikant ją į psichinius sutrikimus yra žiūrima kaip į psichopatologinius gyvenamus pasaulius. Melancholija žymi vieną iš tokių psichopatologinių gyvenamų pasaulių. Prieš pradėdant melancholinio gyvenamo pasaulio analizę, reikia aptarti gyvenamo pasaulio sampratą bei atskleisti, kuo skiriasi normalus gyvenamas pasaulis nuo nenormalaus gyvenamo pasaulio. Traktuojant melancholiją kaip psichopatologinį gyvenamą pasaulį, svarbu turėti omeny, kad šis gyvenamas pasaulis yra normalaus gyvenamo pasaulio deviacija, bet ne jam lygiavertis gyvenamas pasaulis. Husserlio pateikta gyvenamo pasaulio samprata bei normalumo patirtyje analizė leidžia išvengti pereitame skyriuje minėtos psichopatologinio gyvenamo pasaulio kaip vieno iš daugelio lygiaverčių gyvenamų pasaulių traktavimo problemos. Šiame skyriuje pirmiausia bus aptarta Husserlio gyvenamo pasaulio samprata. Antra, atsižvelgiant į atitikimo ir optimalumo kriterijus bus atskleista, ką fenomenologijoje reiškia normalumas ir nenormalumas. Bus parodyta, kaip atitikimo ir optimalumo kriterijus atitinkanti patirtis leidžia pagrįsti normalų gyvenamą pasaulį kaip pamatinį, o jų neatitinkanti patirtis nenormalius gyvenamus pasaulius tikrai kaip pastarojo deviacijas. Trečia, bus glaustai nurodyta, kokia prasme tokie paradigminiai psichopatologiniai gyvenami pasauliai (kaip šizofreniko ir melancholiko) yra nenormalūs normalaus pasaulio atžvilgiu.

2.1. Husserlio gyvenamo pasaulio samprata

Husserlio pasiūlyta gyvenamo pasaulio (orig. *Lebenswelt*) samprata yra daugialypė, todėl visapusiškai ją aptarti trumpai būtų neįmanoma¹⁸. Nekeliant tokio tikslo, šiame poskyryje bus pristatomi tik tie gyvenamo

¹⁸ Reikia atkreipti dėmesį, kad gyvenamas pasaulis yra vartojamas ontologine ir transcendentaline reikšme. Merleau-Ponty manė, kad ši samprata atriboja Husserlį nuo transcendentalinės fenomenologijos. Visgi tai yra diskutuotina. Mickūnas ir Jonkus (2014: 78-9) pažymi, kad „net gyvenamojo pasaulio būtinumo prielaida nereiškia, kad transcendentalinė fenomenologija yra nereikalinga. <...> Gyvenamo pasaulio eksplikacija yra įvadas į transcendentalinio subjektyvumo problematiką. <...> Visos diskusijos apie gyvenamąjį pasaulį <...>, ar yra vienas, ar daug gyvenamųjų pasaulių, taip pat nurodo, kad egzistuoja sąmonės intencijos, steigiančios transcendentalinius argumentus, nepriklausančius kokiam nors gyvenamam pasauliui, bet vis tiek sąlygojančius prieigas prie tų pasaulių“.

pasaulio sampratos aspektai, kurie nurodo jo unikalumą, t. y. jo buvimą vienu visiems nepaisant istorinių ir kultūrinių aplinkybių. Jau pats gyvenamo pasaulio duoties būdas tai implikuoja, todėl gyvenamo pasaulio sampratos aptarimas bus pradedamas nuo jo eksplikavimo.

Atsakyti į klausimą, kas yra gyvenamas pasaulis ir kaip jis yra duotas, nėra lengva, pirmiausia todėl, kad gyvenamas pasaulis nėra vienas iš daugelio objektų. Gyvenamo pasaulio specifiškumas glūdi jo pastoviam buvimui *čia ir dabar*: mes suvokiame, prisimename, svajojame, veikiamo, planuojame, kuriame teorijas arba bendriausia prasme tiesiog gyvename pasaulyje. „Husserlis mano, jog šia pasaulio duotimi negalima abejoti ar ją užklausti; visgi jos akivaizdumas gali būti laikinai „suskliaustas“ taip, kad šita tikrumo sritis gali tapti fenomenologinio tyrimo eksplikuota tema“ (de Warren 2021: 109). Tačiau, laikantis natūralios nuostatos, gyvenamas pasaulis negali tapti tyrimo tema (Husserl 1970: 148). Natūralioje nuostatoje dėmesys yra nukreiptas į pasaulio objektus, kurie yra suvokiami, prisimenami, įsivaizduojami, apie kuriuos yra mąstoma, kurių yra siekiama ir pan. Nors kiekvienas objektas presuponuoja pasaulio buvimą, jis pasilieka už dėmesio akiračio. Paversti pasaulį tema galima atlikus fenomenologinį *epochè*. *Epochè* suskiaudžia natūralią nuostatą ir leidžia pakeisti rakursą nuo pasaulio esinių prie jų duoties būdo. Aprašydamas, kaip yra duotas pasaulis, Husserlis (1970: 143) pažymi, kad jo duotis priklauso nuo pasaulio objektų duoties. Norint tai detalizuoti, pirmiausia reikia aptarti, kaip yra duotas objektas.

Bus pateikta transcendentinio objekto suvokimo analizė. Nors be transcendentinių objektų esama įvairiausių kitų objektų (imanentinių, įsivaizduojamų, prisimenamų, norimų ir t. t.), Husserlio pažinimo teorijoje transcendentinio objekto suvokimo struktūra yra fundamentali (Bernet et al. 1999: 115). Suvokimo aktai yra kiekvieno kito sąmonės akto (kaip, pavyzdžiui, mąstymo ar sprendimo) pagrindas¹⁹. Jie yra intuityvūs; tai reiškia, kad jie pateikia savo objektą betarpiškai (o ne kaip, pavyzdžiui, reprezentaciją). Nors kai kurie kiti objektai (prisimenami, įsivaizduojami) yra duoti intuityviai, tik transcendentinis objektas yra duotas kaip egzistuojantis kūniškai (orig. *körperlich*). Šios rūšies objektai yra prezentuojami, priešingai nei prisimenami objektai, kurie yra reprezentuojami. Kyla klausimas, kaip yra įmanoma transcendentinio objekto prezentacija, jei jis yra duotas aspektais, t. y. jei tikrai vienas jo

¹⁹ Husserlis aprašo sąmonę kaip „sudarytą“ iš sluoksnių. Vienas sluoksnis grindžia kitą sluoksnį. Juslinis sluoksnis grindžia bet kokią kitą patirtį.

profilis yra duotas kūniškai²⁰. Pavyzdžiui, *Fenomenologinės psichologijos paskaitose* pristatydama transcendentinį suvokimą, Husserlis (1977: 141) pažymi: „<...> viskas, kas yra sąmonei duota transcendentiniame suvokime kaip objektas egzistuojantis kūniškai, pačiai sąmonei yra prasmė, kuri yra iš dalies aktualizuota, bet taip pat įtraukia numatyme numatymo tikrumą, kad tolesnės aktualizacijos bus atviros *in infinitum* neaktualizuotiems prasmės aspektams“. Transcendentinis objektas yra duotas kaip objektyvi prasmė „egzistuojantis kūniškai“, kurios būsimi momentai yra pastoviai numatomi ir aktualizuojami suvokimo eigoje. Fenomenologinė objekto kaip objektyvios prasmės samprata nereiškia, kad prasmė yra kažkas, kas reprezentuoja objektą, kad už jos yra kažkoks daiktas savaime. Priešingai, objektas kaip objektyvi prasmė yra pats objektas, kuris kitaip negalėtų būti duotas. Jei objektas yra duotas kaip egzistuojantis kūniškai, jis yra būtinai duotas kaip atvira prasmė, kurios kai kurie momentai yra duoti aktualiai, o kiti momentai yra dar tik numatomi kaip galintys būti aktualizuoti.

Transcendentinio objekto kaip objektyvios prasmės duotį galima aprašyti, atsižvelgiant į transcendentinio suvokimo struktūrą. Ši struktūra yra trinarė: ją sudaro *ego*, suvokimo aktai ir suvokimo objektas. Husserlis vadina suvokimo aktą ir objektą atitinkamai suvokimo *noesis* ir *noema*²¹. Ši trinarė struktūra nurodo, kad objektas, pirma, visada yra duotas aktais, ir, antra, kad jis visada yra duotas *ego*. Turint omeny, kad *noema* neegzistuoja be *noesis* (ir atvirkščiai), galima analizuoti transcendentinio objekto suvokimą akcentuojant noetinę ir noematinę pusę skyrium. Nors kiekvienas objektas (*noema*) yra duotas *ego* suvokimo aktais (*noesis*), transcendentinio objekto suvokimas yra ypatingas, nes jo *noema* yra duota aspektais, t. y. prasmės momentai yra pastoviai numatomi ir aktualizuojami suvokimo eigoje. Transcendentinio objekto kaip objektyvios prasmės suvokimas bus nagrinėjamas iš noetinės ir noematinės pusės.

Transcendentinio objekto suvokimą pravartu analizuoti pasitelkus namo matymo pavyzdį. Žiūrint į priešais stovintį namą, yra matoma tiktai viena jo pusė. Nors tik ši pusė yra realiai matoma (tik ji yra duota kūniškai), kartu su ja yra duotos taip pat ir nematomos namo pusės. Husserlis (2005b: 57-9) nurodo, kad transcendentinio suvokimo aktai kartu su realiai suvokiamu objekto aspektu taip pat numato kūniškai neduotus to objekto aspektus, kurie bet kuriuo metu gali būti pamatyti, jei, pavyzdžiui, objektas būtų apžiūrėtas

²⁰ Husserlis aprašo transcendentinių objektų duotį aspektais ne viename veikale: *Idėjose I* (1982), *Analizėse skirtose pasyvioms sintezėms* (2001b), *Karteziškosiose meditacijose* (2005b).

²¹ Husserlis pristato *noesis* ir *noema* *Idėjose I* (1982), *Karteziškosiose meditacijose* (2005b).

iš kitų pusių. Tokį suvokimo akto pobūdį paaiškina suvokimo akto laikinė struktūra, apie kurią plačiai bus kalbama darbo eigoje. Glaustai galima nurodyti, kad suvokimo aktą sudaro retencijos, pirminės impresijos ir protencijos momentai, kurie atitinkamai sugriebia praėjusius, dabar esamus ir numato ateisiančius objekto aspektus. Šie laikine prasme skirtingi objekto aspektai yra duoti simultaniškai, todėl kartu su matoma objekto puse yra numatomos dar nematomos jo pusės.

Perkėlus dėmesio rakursą nuo transcendentinio objekto *noesio* laikinės struktūros į *noemą*, yra pastebima, kad matomas objekto aspektas niekada nėra duotas izoliuotai, priešingai, jis visada yra supamas neapibrėžto horizonto, kuris bet kuriuo momentu gali būti aktualizuotas. Pakeitus stebėjimo rakursą nematomos matomo namo pusės gali tapti matomomis. Husserlis (2005b: 57-9) nurodo, kad realiai duotą objekto pusę supančiame horizonte yra implikuota tolesnė to objekto pažinimo galimybė. Šią galimybę pagrindžia horizonto atvirumas, kuris niekada negali būti užvertas. Kiekvienas naujai aktualizuotas objekto aspektas, buvęs implikuotas prieš tai matytą aspektą supusiam horizonte, dabar yra supamas naujo horizonto, nurodančio į naujas aktualizacijos galimybes.

Dar vienas transcendentinio objekto skiriamasis bruožas yra jo duoties būdas. Husserlis atkreipia dėmesį, kad objektų duoties būdai skiriasi – objektai gali būti duoti kaip užtikrintai egzistuojantys, kaip galimai egzistuojantys, kaip abejotinai egzistuojantys, kaip neegzistuojantys ir pan. Transcendentinio suvokimo objektas yra duotas kaip užtikrintai egzistuojantis. Nors šis duoties būdas yra pamatinis, suvokimo eigoje jis gali būti transformuotas į kitus duoties būdus, pavyzdžiui, į abejotiną egzistenciją (Husserl 1982: 250). Šią transformacijos galimybę implikuoja pati transcendentinio objekto aspektinė duotis. Objekto aspektus supantis atviras horizontas ne tik pagrindžia tolesnes objekto pažinimo galimybes, bet taip pat apsirikimo bei netgi objekto panaikinimo galimybę. Husserlis (2001b: 430-2) dažnai iliustruoja šią objekto duoties būdo transformacijos galimybę pateikdamas manekeno pavyzdį: artėjant prie iš tolo matyto manekeno, jo duoties būdas keičiasi iš „neabejotinai egzistuojančio kaip žmogus“ į „abejotinai egzistuojantį kaip žmogus“ kol galiausiai pasirodžius, kad tai tik manekenas, prieš tai turėta objekto prasmė yra anuliuojama. Nors transcendentinio objekto duoties būdas gali kisti besikeičiant aplinkybėms (pavyzdžiui, artėjant prie objekto), transcendentinio objekto pamatinis duoties būdas yra „užtikrintai egzistuojantis“.

Netrukus bus atskleista, kaip pasinaudojus transcendentinio objekto suvokimo struktūra galima paaiškinti, kaip yra duotas gyvenamas pasaulis, bet prieš tai yra būtina pažymėti, kad pasaulis nėra tapatus objektui: „pasaulis

<...> neegzistuoja kaip būtybė, kaip objektas; jis egzistuoja unikalčiai, todėl vartoti daugiskaitą kalbant apie pasaulį nėra prasmės. Kiekviena daugiskaita, kaip ir iš jo išvesta vienskaita, numato pasaulio-horizontą“ (Husserl 1970: 143). Ką nurodo pasaulio-horizontas ir ką reiškia, kad kiekvienas *daugis ir vienis* jį presupponuoja? Horizonte vaidmuo transcendentinio objekto konstitucijoje yra parankus siekiant tai paaiškinti. Jau buvo pabrėžta, kad transcendentiniai objektai yra duoti aspektais, kuriuos supa atvirkštas horizontas, nurodantis į tuo metu nematomus objekto aspektus. Reikia atkreipti dėmesį, kad objekto aspektą supantis horizontas nurodo taip pat šalia esančius objektus, kurie patys tapę dėmesio objektais nurodo kitus objektus ir taip *ad infinitum*. Objekto objektyvi prasmė yra konstituojama ne tik su aktualiai duotu aspektu numatant tuo metu neduotus aspektus, bet taip pat numatant objektą supantį neribotą horizontą (Husserl 1970: 149). Šis neribotas horizontas yra nuoroda į gyvenamą pasaulį. *Europos mokslų krizėje* Husserlis (1970: 152) pažymi, kad po fenomenologinio *epoché* atlikimo gyvenamas pasaulis subjektui tampa savitu fenomenu²². Tai reiškia, kad pasaulis struktūros atžvilgiu yra duotas taip pat kaip ir transcendentinis objektas: jis yra duotas *ego* suvokimo aktais kaip objektyvi prasmė (Steinbock 1995a: 101). Husserlio pastaba, kad gyvenamas pasaulis po *epoché* tampa savitu fenomenu, yra ypač svarbi, nes gyvenamas pasaulis, nebūdamas vienas iš objektų, negali būti laikomas fenomenu įprasta to žodžio prasme. Dėka persidengusių intencionalių horizontų jis yra duotas kaip sintetinis totalumas (Husserl 1970: 145). Kadangi gyvenamas pasaulis nėra įprastas fenomenas, jį sugriebiančią sąmonę Husserlis (1970: 151) vadina pasaulio sąmone, turėdamas omenyje tą subjektyvumo dalį, kuri konstituoja objektyvią pasaulio prasmę. Pasaulio sąmonė nežymi specialių sąmonės aktų: pasaulis kaip sintetinis totalumas yra sugriebiamas dalyvaujant visiems sąmonės aktams ir sintezėms. Tai aiškiai matoma, atsižvelgiant į tai, kad horizontų persidengimas nurodo laikiną ir erdvinį tęstinumą, kurio galimybės sąlyga yra ne tik tai sąmonės funkcionavimas laikinai, bet taip pat normaliai funkcionuojančio gyvenamo kūno turėjimas. Kitose šio skyriaus poskyriuose bus atskleista, kaip šie elementai sąlygoja pasaulio buvimą vienu visiems, o šiame poskyryje pravartu aptarti plačiau, kaip yra duotas gyvenamas pasaulis.

Nors gyvenamas pasaulis nėra patiriamas kaip objektas, jis yra patiriamas per objektą ir be objekto negalėtų būti duotas. Pamatinis objekto patyrimas yra juslinis suvokimas, todėl pamatinis santykis su gyvenamu pasauliu taip

²² Toliau darbe veikalas *Europos mokslų krizė* bus vadinamas tiesiog *Krizė*.

pat yra juslinis. Gyvenamas pasaulis yra duotas intuityviai. Pirmame skyriuje aptariant Jasperso ir Husserlio fenomenologijos sampratas, buvo pažymėta, kad fenomenologinės intuicijos nereikia mistifikuoti. Intuicija tiesiog nurodo, kad objektas yra duotas kūniškai dabarties momentu. Gyvenamo pasaulio intuityvi duotis nurodo, kad gyvenamas pasaulis yra ne teorinis konstruktas, bet realiai patiriamas fenomenas. *Krizėje* Husserlis (1970: 127-8) pažymi, kad „gyvenamas pasaulis yra pirmapradžio saviakivaizdumo sfera. Tai, kas yra saviakivaizdžiai duota suvokime, yra patiriama kaip „pats daiktas“ betarpiškoje dabartyje <...>. <...> „pats daiktas“ (tam tikru būdu) glūdi pačiose šiose intuicijose kaip tai, kas yra iš tikrųjų intersubjektyviai patiriama ir patikrinama <...>“. Pateiktoje citatoje yra nurodoma, kad gyvenamas pasaulis nėra minties produktas, bet betarpiškai patiriamas kiekvieną akimirką. Jis yra plačiausias intuicijoje duoto objekto horizontas, kuris pats yra kiekvieną akimirką patiriamas „kūniškai“ per pasaulio objektus. Nors tam tikra prasme gyvenamo pasaulio ir jo objektų patyrimas yra panašus, reikia pabrėžti vieną svarbų skirtumą – priešingai nei objekto, pasaulio duoties būdas negali būti transformuotas. Gyvenamas pasaulis yra visada duotas kaip aiškiai egzistuojantis. Kiekvienas objektas, nepaisant to, koks yra jo duoties būdas, presuponuoja gyvenamą pasaulį, todėl galima teigti, kad pasaulis yra iš anksto duotas objektų atžvilgiu. Nors objekto egzistavimu galima abejoti, pasaulio egzistavimu abejoti negalima, o kiekviena abejonė objekto egzistavimu yra įmanoma tikrai šitame iš anksto duotame neabejotinai egzistuojančiame gyvenamame pasaulyje. Išankstinės gyvenamo pasaulio duoties nereikia suprasti pozicijos laike prasme. Išankstinė pasaulio duotis nereikia, kad pirma yra duotas pasaulis, o po to objektai. Ji greičiau nurodo specifinį gyvenamo pasaulio ir objektų santykį – kiekvienas objektas presuponuoja gyvenamą pasaulį kaip plačiausią savo horizontą.

Krizėje Husserlis (1970: 144) atskleidžia, kad „iš anksto duotas pasaulis yra horizontas, kuris pastoviai kintančiai įtraukia visus – trumpalaikius ir ilgalaikius – mūsų tikslus ir siekius, lygiai taip pat kaip intencionali horizonto sąmonė implicitiškai „apima [viską] iš anksto““. Taigi gyvenamas pasaulis nurodo daug daugiau nei tik suvokiamą (percepcinį) pasaulį. Jau vien tai, kad su žodžiu „pasaulis“ yra vartojamas veiksmožodinis būdvardis „gyvenamas“, rodo, kad gyvenamas pasaulis yra bet kokių galimų subjekto veiksmų ir praktikų pasaulis. Nors gyvenamo pasaulio samprata apima žymiai daugiau nei tik tai suvokiamą pasaulį, Husserlis neatsitiktinai palygina gyvenamo pasaulio horizontą su horizonto sąmone, kuri pirmiausia yra būdinga transcendentinio objekto suvokimui. Pasaulio juslinis suvokimas yra gyvenamo pasaulio konstitucijos pagrindas. Nors gyvenamas pasaulis

praktikoje niekada nėra duotas tiksliai percepciškai, pirmenybės teikimas šiam jo aspektui leidžia atskleisti gyvenamo pasaulio vienijančią funkciją. Jau buvo atkreiptas dėmesys, kad kiekvienas *daugis ir vienis* presupponuoja pasaulio horizontą. Gyvenamo pasaulio ir pasaulio-horizonto (ar gyvenimo-horizonto „pasaulio“) sinonimiškas vartojimas yra neatsitiktinis. Horizonto sąvoka tiesiogiai nurodo suvokimo lygmenį, be kurio pasaulis kaip vienas visiems negalėtų būti duotas. *Krizėje* yra pažymima, kad „<...>visos mūsų teorinės ir praktinės temos <...> visada glūdi gyvenamo-horizonto „pasaulis“ normaliam tolydumė“ (Husserl 1970: 144). Svarbu atkreipti dėmesį, kad gyvenimo-horizontas, apimantis visas subjekto veiklas (teorines ir praktines) glūdi *normaliai tolydžiam* pasaulyje. Pasaulio-horizonto apibrėžimas kaip normaliai tolydaus yra neatsitiktinis: jei gyvenamas pasaulis yra visų subjekto veiklų laukas, jis turi būti duotas kaip vienas ir tas pats visiems subjektas. Subjekto teorinės ir praktinės veiklos yra intersubjektyvios, todėl jos gali reikštis tiksliai pasaulyje, kuris yra vienas visiems. Pamatinis tokio pasaulio konstitucijos lygmuo yra normalus pasaulio suvokimas. Atsižvelgus į Husserlio pateiktą normalumo patirties analizę, kuri bus aptarta kitame poskyryje, galima paaiškinti, kaip normalus suvokimas pagrindžia visiems vieno pasaulio galimybę.

2.2. Normalumas kaip atitikimas ir optimalumas

Husserlio pateikta gyvenamo pasaulio samprata implikuoja, kad yra kalbama apie normalų gyvenamą pasaulį. Siekiant atskleisti, ką reiškia ir kaip yra konstituojamas normalus gyvenamas pasaulis, bus aptarta Husserlio normalumo samprata, kuri yra skirta normalumui patirties konstitucijoje. Husserlis ją suformuoja spėsdamas tapataus sau objekto duoties ir intersubjektyvaus pasaulio konstitucijos klausimus (Wehrle 2015b: 131). Steinbockas (1995: 242) pažymi, kad tokia „<...> fenomenologinė perspektyva yra pranaši <...>, nes netraktuoja suvokiančio tiksliai kaip natūraliojo mokslo objekto, išmatuojamo atsižvelgus į to, kas yra normalu, standartą“. Normalumo problemos svarstymas objektų ir intersubjektyvaus pasaulio konstitucijos kontekste leidžia aprašyti normalumo standartą, atsižvelgiant į subjekto vaidmenį. Šis standartas yra steigiamas paties subjekto, o ne iš šalies jam primetamas (pavyzdžiui, tam tikrų autoritetinių institucijų). Pravartu iškelti klausimą, kaip fenomenologijoje yra atrandamas šis standartas? Husserlio atspirties taškas yra normali objektų ir pasaulio patirtis. Kalbėdamas apie normalų gyvenamą pasaulį, Husserlis pirmiausia turi omenyje intersubjektyviai prieinamą pasaulį, kuriame tai, kas yra

suvokiame vieno subjekto, gali būti suvokta ir kito subjekto. Šis aspektas yra ypač svarbus atsižvelgiant į tai, kad kasdienėje kalboje tai, kas yra normalu, yra tai, kas yra statistiškai labiausiai paplitę. Nors tai, kas yra laikoma normaliu, gali kisti priklausomai nuo bendruomenių ir laikmečio, pačio fenomeno (normalumo) steigties sąlygos yra nekintančios – kad kažkas galėtų būti laikoma normaliu, tai turi būti prieinama ne vienam, bet visiems subjektams. Vienas iš esminių skirtumų tarp normalaus ir psichopatologinio gyvenamų pasaulių yra pastarajam būdingas patirties izoliuotumas, kai sutrikimą turinčio subjekto suvokimai negali būti patvirtinti kitų subjektų. Turint omenyje šį skirtumą, psichopatologinis gyvenamas pasaulis yra vadinamas nenormaliu. Visgi paaiškinti, kuo yra nenormalus tam tikras psichopatologinis gyvenamas pasaulis, yra įmanoma tiktai atsižvelgiant į normalią patirtį, į tai, kas ją leidžia vadinti normalia. Husserlis nurodo, kad pamatiniai normalios patirties kriterijai yra atitikimas (orig. *Einstimmigkeit*) ir optimalumas (orig. *Optimalität*) (Steinbock 1995a, 1995b; Heinämaa 2013, 2019; Wehrle 2015a, 2018). Taigi, normali objektų ir pasaulio patirtis yra šiuos du kriterijus atitinkanti patirtis. Wehrle (2015b: 2) pažymi, kad taip suprantamas normalumas „<...> turi būti priimtas kaip bendra tolydaus ir suvienyto pasaulio suvokimo išankstinė sąlyga. <...> kuri savo ruožtu yra bendradarbiavimo ir komunikacijos išankstinė sąlyga“. Normalaus gyvenamo pasaulio konstituciją sudaro daug lygmenų, bet jau pačiame pamatiniame lygmenyje patirties elementai yra organizuojami atsižvelgiant į minėtus atitikimo ir optimalumo kriterijus. Tuos kriterijus atitinkanti patirtis pagrindžia gyvenamo pasaulio kaip vieno visiems galimybę. Šiame poskyryje, aptariant minėtus atitikimo ir optimalumo kriterijus bei pagrindines normalaus pasaulio konstitucijos sąlygas, bus eksplikuota normalaus gyvenamo pasaulio kaip bet kokio kito galimo gyvenamo pasaulio pagrindo samprata.

Atitikimo kriterijus bus geriau suprantamas prisiminus tai, kas jau buvo pasakyta apie transcendentinio objekto konstituciją. Nors suvokiant objektą realiai yra duotas tiktai vienas jo aspektas, pats objektas yra suvokiamas kaip turintis daugybę aspektų. Tai yra įmanoma, nes realiai duotas objekto aspektas niekada nėra duotas izoliuotai. Jis yra supamas horizontų, nurodančių objekto patyrimo galimybes. Šios objekto patyrimo galimybės yra numatytos kartu su realiai duota objekto puse, o pakeitus rakursą jos gali būti aktualizuotos, t. y. patvirtintos tolesniuose suvokimuose. Atitikimo kriterijus pirmiausia nurodo transcendentinio objekto aspektų suderinamumą objektyvios prasmės atžvilgiu. Jau minėtas namo matymo pavyzdys leis geriau suprasti atitikimo kriterijų. Stovint prieš namą kartu su matoma jo puse yra duota ir tuo metu nematoma pusė; yra numatoma ne tik tai, kad ji

egzistuoja, bet ir kaip egzistuoja, t. y. atsižvelgiant į realiai matomą pusę yra numatoma nematomos pusės spalva, dydis, paviršiaus medžiaga ir t. t. Apėjus namą numatytos suvokimo galimybės gali būti patvirtintos arba paneigtos. Ar jos bus patvirtintos, ar paneigtos priklauso nuo aspektų derėjimo vienas su kitu objektyvios prasmės atžvilgiu. Jeigu apėjus namą bus išvysta kita jo pusė, namo objektyvi prasmė bus patvirtinta. Jeigu jį apėjus visgi pasirodytų, kad numatyta jo pusė neegzistuoja, namo objektyvi prasmė būtų paneigta. Objekto objektyvios prasmės patvirtinimas priklauso nuo jo aspektų tarpusavio derėjimo (formos, dydžio, spalvos ir pan. atžvilgiu). Šis objekto aspektų derėjimas nurodo, kad objekto suvokimas atitinka atitikimo kriterijų. Jį atitinkantis suvokimas garantuoja objekto ir jį supančio horizonto tolydų patyrimą. Pereitame poskyryje buvo pažymėta, kad objekto objektyvi prasmė yra konstituojaama atsižvelgiant ne tik į nematomus aspektus, bet taip pat į objekto poziciją kitų objektų atžvilgiu, todėl objekto objektyvios prasmės patvirtinimas priklauso nuo objekto ir jį supančio horizonto derėjimo.

Paaškinus, ką nurodo atitikimo kriterijus, reikia iškelti klausimą, kaip yra pagrindžiama atitikimo kriterijų atitinkanti gyvenamo pasaulio patirtis? Pasaulis gali būti suvokiamas tolydžiai, jei ir tik jei visi patirties elementai yra darniai integruoti į vieną pasaulio patirties srautą. Uždomina, kaip toks pasaulio suvokimas yra įmanomas, galima rasti atkreipiant dėmesį į objekto objektyvios prasmės patvirtinimo arba paneigimo sąlygas. Objektyvios prasmės patvirtinimas arba paneigimas priklauso nuo objekto suvokimo galimybių numatymo. Jeigu kartu su matomu objekto aspektu nebūtų numatomi dar nematomi aspektai, pakeitus rakursą nebūtų įmanoma nieko nei patvirtinti, nei paneigti. Husserlis (2001b: 275) pažymi, kad objekto objektyvi prasmė yra aktyviai konstituojaama. Aktyvi objekto konstitucija nurodo, kad *ego* dalyvauja identifikuojant objektą. Grįžtant prie namo matymo pavyzdžio nesunku pastebėti, kad namo identifikacija reikalauja dėmesio nukreipimo, rakurso pakeitimo ir pan. Visgi objekto kaip tapataus sau duotis negalėtų būti paaiškinama, jei nebūtų presuponuojamas pasyvus sąmonės lygmuo, kuriame patirties turiniai būtų integruojami į vieną srautą dar *ego* nedalyvaujant (Husserl 2001b: 276). Šią pasyvią patirties elementų integraciją galima aprašyti formos ir turinio atžvilgiu. Pamatinė kiekvieno patirties elemento forma yra jo laikinė duotis. Jis yra duotas kaip dabar esantis, praėjęs arba ateisiantis. Pasyvi laiko sintezė kiekvieną naują patyrimo elementą susintetina su jau praėjusiais ir dar ateisiančiais elementais, garantuodama laikinį patirties tolydumą (ibid.: 172). Tuo tarpu patirties tolydumą turinio atžvilgiu garantuoja sąmonės veikimas asociacijos principu (ibid.: 175). Jau ne kartą minėtas namo pavyzdys puikiai tinka

ilustruoti asociatyvų sąmonės veikimą. Priešais matant, pavyzdžiui, gelsvos spalvos sieną, yra numatoma, kad tuo metu nematoma kita siena taip pat bus gelsvos spalvos. Vadinasi ateityje būsiąs suvoktas juslinis patyrimo turinys yra numatomas, remiantis dabartyje matomu turiniu, kuris pats buvo numatytas kartu su prieš jį buvusiu turiniu. Pasyvi asociacijos sintezė taip pat paaiškina, kodėl matant vieną namo sieną yra numatomos ir kitos sienos bei kodėl yra numatoma, kad namo sienos spalvos bus panašios. Fenomenologinė asociacijos samprata bus nagrinėjama kitame skyriuje, todėl dabar pakanka tikrai pasakyti, kad ji garantuoja patirties elementų atitikimą turinio atžvilgiu. Ši sintezė, kartu su pasyvia laiko sinteze, pastoviai sintetindamos patirties elementus į vieną patirties srautą, garantuoja tolydžią pasaulio patirtį. Sutrikus šių pasyvių sintezių veikimui, pasaulis nebėra patiriamas tolydžiai. Fenomenologinės šizofrenijos analizės, kurios bus glaudžiai aptartos kitame poskyryje, puikiai iliustruoja, kaip sutrikusių pasyvių sintezių veikla paveikia tolydų gyvenamo pasaulio patyrimą.

Pasyvių sąmonės sintezių veikla yra ne vienintelė tolydžios pasaulio patirties sąlyga. Tolydi pasaulio patirtis būtų neįmanoma be normaliai funkcionuojančio gyvenamo kūno. Gyvenamo kūno atliekamą rolę tolydaus pasaulio patirties konstitucijoje galima nurodyti vėl atsižvelgus į namo matymo pavyzdį. Jį aptariant buvo nurodyta, kad (kartu su aktualiai duotu aspektu) numatytos namo suvokimo galimybės gali būti patvirtintos, jei, pavyzdžiui, būtų pakeistas namo stebėjimo rakursas. Transcendentinio objekto objektyvios prasmės suvokimas nebūtų įmanomas, jei subjektas, suvokdamas objektą, impliciškai nesuvoktų turįs funkcionuojantį kūną. Objekto suvokimą lydi implicitinis savo kūno kaip paklūstančio „aš galiu“ dėsniui suvokimas (Husserl 2001b: 50-1). Subjektas „žino“, kad jis bet kuriuo metu gali pakeisti rakursą ir pamatyti objektą iš kitos pusės. Jei kartu su kiekvienu transcendentinio objekto suvokimu nebūtų implicitiškai suvokiamas funkcionuojantis kūnas, objekto objektyvi prasmė negalėtų būti duota, nes ji yra konstituojama numatant tolesnes to objekto suvokimo galimybes.

Patirties elementus į vieną patirties srautą sintetinančios pasyvios sintezės ir normaliai funkcionuojantis gyvenamas kūnas garantuoja normalią gyvenamo pasaulio patirtį, kuri iki šio momento buvo aptarta atsižvelgiant tikrai į atitikimo tarp patirties elementų kriterijų. Visgi apibrėžti normalumą, atsižvelgiant tik į atitikimo tarp patirties elementų kriterijų, nepakanka. Jei normalumo patirtyje kriterijumi būtų laikomas tik atitikimo tarp patirties elementų kriterijus, nebūtų įmanoma paaiškinti, kodėl pasirodžius konkuruojančioms objektų aspektų grupėms yra atrenkama viena, o ne kita grupė, bei atpažinti, kuri geriausiai išreiškia objekto objektyvią prasmę

(Steinboch 1995: 246). Siekiant išvengti šios problemos yra reikalingas dar vienas kriterijus – optimalumo kriterijus.

Optimalumas patirtyje nurodo tinkamiausią objekto duoties būdą. Svarbu pabrėžti, kad šiame kontekste būdvardis „tinkamiausias“ nurodo ne objektyvų, bet santykinį tinkamumą: tai, kas yra optimalu vienu atveju, gali būti neoptimalu kitu atveju. Atsakant į klausimą, ką nurodo optimalumo kriterijaus atitikimas patirtyje, pravartu sugrįžti prie namo matymo pavyzdžio ir panagrinėti kelis jo variantus. Pirmas variantas – namas yra matomas vakare, jį raudonai apšvietus besileidžiančiai saulei. Antras variantas – į namą yra žiūrima, stovint per du žingsnius nuo sienos. Trečias variantas – dienos metu yra žvelgiama į namą laikantis atstumo, iš kurio jis yra matomas visu dydžiu. Nors visais šiais atvejais namo suvokimas atitinka atitikimo tarp patirties elementų kriterijų, t. y. namas yra suvokiamas tolydžiai, visgi ne visose situacijose namas yra duotas optimaliausiu būdu. Pirmu atveju nėra duota jo natūrali spalva, antru atveju nėra matomas jo dydis. Lyginant su pirmais dviem variantais trečias namo duoties būdas yra tinkamiausias – yra matoma ir normali namo spalva, ir visas jo dydis. *Suvokimo fenomenologijoje* Merleau-Ponty (1962: 352) pažymi:

Kiekvienam objektui <...> yra optimalus atstumas, iš kurio jis turi būti matomas, kryptis, iš kurios žiūrint jis garantuoja didžiąją dalį savęs. Iš mažesnio ar didesnio atstumo mes tikrai miglotai suvokiame dėl pertekliaus ar trūkumo, todėl mes siekiame maksimalaus matomumo <...>. Atstumas nuo manęs iki objekto nėra dydis, kuris didėja arba mažėja, bet įtampa, kuri svyruoja apie normą.

Atsižvelgiant į Merleau-Ponty pastabą yra matyti, kad geriausias objekto patyrimo būdas yra implikuotas pačiame objekte, kad kiekvienas objektas turi tam tikrą jam būdingą normą, kurią atitikus objekto suvokimą galimą būtų laikyti optimaliu. Tai ypač tinka, jei yra kalbama apie objekto duoties optimalumą juslinio suvokimo kontekste: šiuo atveju kai kurie objekto duoties būdai iš tiesų yra nevarijuojamai pranašesni nei kiti būdai. Pavyzdžiui, namo matymas dienos šviesoje ir laikantis tam tikro atstumo, iš kurio namas būtų matomas visu dydžiu, yra optimesnis nei jo matymas saulei besileidžiant ar stovint nuo jo kelių žingsnių atstumu. Reikia atkreipti dėmesį į teleologinį juslinio suvokimo pobūdį: kiekviena suvokimo intencija yra nukreipta į pilnesnį objekto pažinimą (Jonkus 2008: 68). Pilnesnis objekto suvokimas priklauso nuo objekto santykio su gyvenamu kūnu. Ar aplinkybės suvokimui yra laikomos geresnėmis, ar blogesnėmis, priklauso nuo kūno, nes kūnas yra suvokimo organas. Pavyzdžiui, namo pilniausias

suvokimas gali būti pasiektas dienos šviesoje, nes akys (matymo organas) yra pritaikytos geriau matyti šviesoje nei tamsoje (Husserl 1989: 65). Reikia atkreipti dėmesį, kad, nors suvokimo aplinkybės priklauso nuo funkcionuojančio kūno, subjektų kūnai ir jų funkcionavimas nėra identiški, todėl net ir esant toms pačioms aplinkybėms tai, kas yra optimalu vienam subjektui, nebūtinai bus identišškai optimalu ir kitam, todėl optimalumo standartą reikia laikyti ne griežtai apibrėžtu standartu, bet orientyru, link kurio juda suvokimas.

Idejose II pažymėdamas, kad tam tikra objekto duotis yra privilegijuota kitų duočių atžvilgiu, Husserlis (1989: 65) atkreipia dėmesį į dar vieną svarbų su objekto optimalia duotimi susijusį dalyką; jis teigia, kad privilegijuota objekto duotis yra tai, į ką krypsta vyraujantis „interesas“. Šiame kontekste Husserlis žodį „interesas“ rašo kabutėse, nes interesas žymi ne reflektuotą pačiam subjektui žinomą ir jo dėmesį kreipiantį motyvą, bet suvokimui priklausančią momentą, jį varantį elementą (vok. *Trieb*, angl. *drive*)²³. Intereso, kaip krypstančio į optimalią objekto duotį, paminėjimas atskleidžia pačio optimalumo steigį dalyvaujant abiem – subjektyviam ir objektyviam – poliams. Tai yra aiškiau matoma, jei intereso vaidmuo yra svarstomas peržengiant juslinės patirties plotmę. Norint tai iliustruoti, pravartu sugrįžti prie anksčiau pateiktų trijų namo matymo atvejų. Priklausomai nuo motyvuojančio intereso netgi antras namo matymo variantas (stovint kelių žingsnių nuo jo sienos atstumu) galėtų būti laikomas optimaliausiu, jeigu, pavyzdžiui, būtų siekiama apžiūrėti namo sienoje esančius plyšius. Optimalios objekto patirties priklausymas taip pat ir nuo patirtį motyvuojančio intereso dar labiau išryškina, Husserlio fenomenologijoje pateiktai normalumo sampratai būdingą lankstumą. Atsižvelgiant į šią sampratą tai, kas yra laikoma normalu, ne tik nėra primetama iš šalies, bet taip pat nėra nekintama.

Normalumo turinio pakitimo galimybė nereiškia, kad tai, ką subjektas laikys normalumu, priklausys nuo jo individualaus santykio su objektais bei gyvenamo kūno funkcionavimo. Kalbant apie optimalumo standartą buvo atkreiptas dėmesys, kad tai, kas yra optimalu vienam, niekada nebus identišškai optimalu ir kitam subjektui. Visgi svarbu pabrėžti, kad optimalumo standartas negali kardinaliai skirtis. „Normalios sąlygos, kuriose daiktas turi atsiskleisti „taip, kaip jis yra“, yra subjektyviai apibrėžiamos, tai reiškia, kad matai, pagal kuriuos mūsų subjektyvios patirtys pasirodo „geresnės ar blogesnės“, yra konstituoti tų suvokimo ir patirties gebėjimų,

²³ Wehrle (2015a) plačiau aptaria interesą kaip motyvuojantį intencionalumą.

kurie mūsų intersubjektyvioje bendruomenėje yra bendri” (Taipale 2012: 53). Nors intersubjektyvaus pasaulio konstitucijos problema nebus plačiai nagrinėjama, reikia glaustai aptarti porą jos aspektų, kurie atskleidžia, kaip suvokimo ir patirties gebėjimų bendrumas yra susijęs su gyvenamu kūnu. Husserlis (2005b: 144) *Karteziškosiose meditacijose* pažymi, pirma, kad subjektui jo kūnas yra duotas kaip gyvenamas kūnas, visada užimantis „čia“ poziciją, ir, antra, kad kitų subjektų fiziniai kūnai, pasirodę subjekto suvokimo lauke, analogizuojančio suvokimo dėka yra patiriami taip pat kaip gyvenami kūnai, bet subjekto kūno atžvilgiu visada užimantys „ten“ poziciją. Kūno centrinė pozicija pagrindžia suvokimo orientaciją. Husserlio vartojama orientacijos sąvoka turi dvi reikšmes: „iš vienos pusės, <...> tai nurodo daikto perspektyvinę apraišką, kuri yra priklausoma nuo mano kūniško „čia“. Iš kitos pusės, tai nurodo faktą, kad mes „save orientuojame“ nuo mūsų kūniško „čia“ suvokiamame pasaulyje“ (Summa 2014: 252). Jei pirmoji reikšmė implikuoja statinį santykį tarp subjekto ir objekto (objektai visada yra „ten“ pozicijoje subjekto „čia“ atžvilgiu), antroji – dinaminį santykį. Subjektas orientuojasi iš savo centrinės pozicijos į „ten“ poziciją: „laisvai transformuodamas mano kinesteze, galiu tokiu būdu keisti padėtį, kad priešais mane atsivertų galimybės bet kokį Ten paversti tam tikru Čia, t. y. galimybė savo kūnu užimti bet kokią vietą erdvėje“ (Husserl 2005b: 144). Galėdamas bet kokį „ten“ paversti savo „čia“ ir atvirkščiai, subjektas plečia savo suvokimo akiratį, įtraukdamas į jį kitą poziciją užimančio subjekto perspektyvą (Gutauskas 2010: 92). Kito subjekto perspektyvos įtraukimas į suvokimo lauką pagrindžia intersubjektyvios orientacijos sistemos egzistavimą, kuri yra būtina normaliam gyvenamam pasauliui. Husserlianos XXXIX tekste nr. 16, kuriame yra pateikiamos gyvenamo pasaulio orientacijos struktūrų analizės, yra pabrėžiama, kad „<...> turi būti atsižvelgta į tai, kad ką aš patiriu, gali tam tikru būdu patirti kiekvienas, nes kiekvienam yra būdinga ta pati laikinė-erdvinė orientacijos sistema atsižvelgiant į formą“ (Husserl 2008: 149). Nors kaip laikinė erdvinė orientacijos sistemos forma pagrindžia intersubjektyvaus pasaulio galimybę nebus pristatoma, reikia atkreipti dėmesį, kad Husserlis (2008: 149) teigia, kad tai, ką patiria vienas subjektas, gali būti patiriama taip pat ir kito subjekto, bei nurodo, kad tai yra įmanoma su sąlyga, kad „mes patiriame tą pačią aplinką (orig. *Umwelt*) ir kad mes tą pačią aplinką galime patirti tuo pačiu patirties būdu. Būtent tai yra normalumo sąlyga“. Šiame kontekste vartojama sąvoka „normalumas“ žymi intersubjektyvias praktikas pačia plačiausia prasme, kurių minimali egzistavimo sąlyga yra bendrai patiriamas pasaulis, t. y. toks pasaulis, kuriame tai, ką patiria subjektas, gali patirti ir kiti subjektai, bei taip pat tai, ką *kiti* patiria, subjektas gali pakartoti.

Gali pasirodyti, kad aptariama normalumo samprata yra prieštaringa. Šio poskyrio pradžioje buvo pabrėžta, kad normalumas yra tolydaus pasaulio patyrimo, būtino intersubjektyviems santykiams, sąlyga, bet ką tik pacituotoje citatoje yra teigiama, kad bendrai suvokiamas pasaulis yra minimalus reikalavimas normalumui. Šias dvi normalumo vartojimo reikšmes reikia atskirti. Kalbant apie normalumą kaip apie tolydaus pasaulio sąlygą, yra turima omeny patirtis, atitinkanti atitikimo ir optimalumo kriterijus. Kalbant apie normalumą, kurio sąlyga yra bendrai patiriamas pasaulis, yra turimos omenyje gyvenamo pasaulio intersubjektyvios praktikos. Nors šios dvi sąvokos „normalumas“ vartosenos skiriasi, į jas reikia žvelgti kaip į dvi to pačio medalio puses – normali gyvenamo pasaulio patirtis yra normalumo standartus atitinkanti patirtis. Kitame poskyryje bus aptarta, kaip psichopatologinių gyvenamų pasaulių nenormalumą sąlygoja šių standartų neatitikimas.

2.3. Psichopatologinio fenomeno nenormalumas

Šiame poskyryje bus aptariama, pirma, nenormalumo samprata, atsižvelgiant į atitikimo ir optimalumo kriterijų neatitinkančią patirtį, ir, antra, bus svarstomos šios sampratos pritaikymo galimybės, apibrėžiant psichopatologinius gyvenamus pasaulius kaip normalaus gyvenamo pasaulio deviacijas. Aptariant nenormalumo kriterijų pritaikomumą psichopatologiniams gyvenamiems pasauliams apibrėžti, bus analizuojamos šizofrenijos ir melancholijos gyvenamų pasaulių laikiškumo ir kūniškumo charakteristikos, nurodant, kad šizofreninės patirtys gali būti apibrėžtos kaip neatitinkančios atitikimo kriterijaus, o melancholinės kaip neatitinkančios optimalumo kriterijaus.

Atsižvelgiant į tai, kad normalumas patirtyje yra prilyginamas atitikimo ir optimalumo kriterijų atitikimui, nenormalumas turėtų būti apibrėžiamas kaip šių kriterijų neatitikimas, t. y. atitikimo ir optimalumo stygius patirtyje (Steinbock 1995a, 1995b). Svarbu atkreipti dėmesį, kad apibrėždamas pirmo kriterijaus neatitinkančią patirtį, Husserlis vartoja žodį „anomalija“ (Steinbock 1995b: 244). Šis senovės graikų kalbos žodis reiškia „lygaus“, „to paties“ neigimą. Prieš tai buvusiam poskyryje pristatant atitikimo kriterijų buvo atskleista, kad jį atitinkanti patirtis yra tolydi objektų ir pasaulio patirtis, ne tik objekto aspektams vienas su kitu derant, bet taip pat jiems derant su objektą supančiu horizontu. Atitikimo kriterijaus neatitinkanti patirtis pirmiausia nurodo trūkį darnioje objekto ir jį supančio

horizonto patirtyje. Vienas dažniausiai naudojamų pavyzdžių yra aplinkos patyrimas staigiai „apakus“ nuo šviesos blyksnio, kai nebėra matomi objektų kontūrai, spalvos ir kitos detalės. Neatsižvelgiant į šios patirties trukmę yra kalbama apie trūkį darniame patirties sraute. Trūkis darniame patirties sraute reiškia, kad aplinkos patyrimas prieš apankant ir apakus yra vienas su kitu nesuderinami. Trumpalaikio apakimo atveju blyksniui pranykus objektai ir jų horizontai vėl yra matomi, kaip ir prieš trūkį; ilgalaikio apakimo atveju yra įsteigiamas kitas darnios patirties srautas. Pravartu atkreipti dėmesį, kad jei būtų atsižvelgta tiktai į atitikimo kriterijų, pasaulio patirties prieš ir po regėjimo netekimo nebūtų galima laikyti nei normalia, nei nenormalia, nes abu variantai leidžia kalbėti apie tolydžią pasaulio patirtį (Melero 2013: 111). Prie pastarojo pavyzdžio dar bus sugrįžta aptariant nukrypimą nuo optimalumo kriterijaus, bet prieš tai pravartu atkreipti dėmesį, kad Husserlis patirties anomalijas ar nenormalumus traktavo kaip laikinus, kaip tam tikrus perėjimus prie galimo kito normalumo. Jis laikė patirtį iš esmės darnia, o jos anomalijas laikiniais momentais, intarpais, kurie patirties eigoje vis tiek yra įveikiami. Toks Husserlio požiūris nereiškia, kad jo pasiūlyti kriterijai negali būti taikomi psichopatologinių patirčių nagrinėjimui. Visgi reikės aptarti plačiau, kaip juos galima taikyti, nes dėl Husserlio nuostatos, kad patirtis yra darni, o trūkiai tiktai laikini, nėra savaime suprantama, kaip jo idėjos gali būti pritaikytos aprašant psichopatologinius gyvenamus pasaulius kaip nenormalius.

Optimalumo kriterijaus patirtyje neatitikimas nėra laikomas anomalija. Jo neatitinkanti patirtis galėtų būti apibrėžta kaip deviacija nuo optimalaus arba normalaus. Prieš tai buvusiame poskyryje buvo pažymėta, kad kiekvienas objektas turi savo optimalų duoties būdą, kuris yra laikomas to objekto suvokimo norma. Atitinkantis tą normą objekto patyrimas yra laikomas normaliu, todėl jos neatitinkantis patyrimas būtų laikomas nenormaliu (deviacijos nuo normos reikšme). Grįžtant prie jau minėtų namo matymo variantų, galima atkreipti dėmesį, kad namo matymas saulei besileidžiant, kaip ir stovint kelių žingsnių atstumu nuo jo sienos, yra nenormalus, jei yra atsižvelgiama į optimalų namo suvokimą. Jau buvo atskleista, kad kai kuriose situacijose priklausomai nuo motyvuojančio intereso namo matymas, stovint kelių žingsnių atstumu nuo jo sienos, bus laikomas optimaliausiu. Atsižvelgiant į optimalumo kriterijų vienas ir tas pats objekto patyrimas gali būti laikomas ir normaliu, ir nenormaliu, todėl svarbu atsižvelgti į tą patirtį motyvuojantį interesą bei ją įvertinti platesniame kontekste.

Prieš tai buvusiame poskyryje buvo pažymėta, kad objekto duoties norma priklauso nuo normaliai funkcionuojančio kūno. Husserliui normalus

gyvenamas kūnas yra ne skirtingus jutiminius duomenis suvokiančių organų rinkinys, bet darniai pasaulį suvokianti struktūra, kai vienos rūšies jutiminiai duomenys patvirtina kitų rūšių jutiminius duomenis (Steinbock 1995b: 250). Pavyzdžiui, akys mato objektą, kurį liečia rankos. Nors taktilinių (juntamų liečiant) objekto savybių negalima lyginti su tuo, kas yra regima, šios skirtingų grupių objekto savybės ne tik viena kitai neprieštarauja, bet jos viena kitą patvirtina. Husserlis (1989: 66) pabrėžia, kad objekto ir pasaulio suvokimas gali būtų iškreiptas, jei vienas iš suvokiančių organų funkcionuoja nenormaliai. Pavyzdžiui, jei objektas yra liečiamas, turint ant piršto pūslę ar perpjautu delnu, visos taktilinės savybės yra duotos kitaip. Visgi iškreiptas taktilinis liečiamo lygaus paviršiaus suvokimas gali būti kompensuojamas paviršiaus matymu. Steinbockas (1995b: 249) atkreipia dėmesį, kad „Husserlis svarstys normalią patirtį, atsižvelgdamas ne tik į pavienio organo funkcijas kaip į matymą ar lietimą, bet kaip į besivystantį procesą santykyje su visu gyvenamu kūnu praktiniame kontekste“. Ši teiginys gali būti iliustruotas panagrinėjus plačiau pasaulio patyrimą apakus. Netekus regėjimo yra nustojama diferencijuoti objektų spalvas, formas ir detales, bet kai kurie objektų suvokimo aspektai yra susigražinami išlavinus lytėjimą. Nors pasikeitimas objektų suvokime taip pat paveikia su tuo susijusias kasdienes praktikas tokias kaip nuėjimą į parduotuvę, perėjimą per gatvę, naujienų perskaitymą ir t. t., yra išmokstama naujų praktikų tokių kaip nueiti į parduotuvę naudojantis aklojo lazdele ar šuniu vedliu, pereiti gatvę išgirdus specialų garso signalą, perskaityti knygą ją liečiant (brailio raštas) ir t.t. Jei objektų ir pasaulio patirties normalumas būtų apibrėžiamas remiantis tikta vieno organo funkcionavimu, aklojo patiriamas pasaulis turėtų būti apibrėžtas kaip nenormalus. Visgi jei patirties normalumas yra apibrėžiamas kaip besivystantis procesas santykyje su gyvenamo kūno praktiniu kontekstu, aklojo pasaulio patirtis negali būti laikoma nenormalia. Ji taip pat negali būti laikoma neoptimali, jei yra svarstoma neperžengiant aklujų gyvenamo pasaulio ribų: jų tarpe tinkamiausias objekto duoties būdas yra apibrėžiamas neatsižvelgiant į spalvų diferenciaciją ir pan., todėl tvirtinimas, kad šio pasaulio patirtis yra neoptimali, nes, pavyzdžiui, nėra skiriamos objektų spalvos, netenka prasmės.

Nors aklujų pasaulio patirtis to pasaulio ribose atitinka abu – atitikimo ir optimalumo – kriterijus, ji nėra optimali, jei yra lyginama su matančiųjų pasaulio patirtimi. Jų pasaulį galima laikyti nenormaliu gyvenamu pasauliu, atsižvelgiant į optimalumo stygių santykyje su normalios patirties pasauliu. Pravartu prisiminti, kad Husserlio fenomenologijoje normalumas nurodo du dalykus – atitikimo ir optimalumo kriterijus atitinkančią pasaulio patirtį ir taip pat intersubjektyvias gyvenamo pasaulio praktikas, kurių galimybės

sąlyga yra būtent šiuos kriterijus atitinkanti patirtis. Apibrėždamas nenormalią pasaulio patirtį, Husserlis (2008: 149-50) pažymi:

Nenormalios patirties pasaulio idėja, bendrai patiriamo realybės pasaulio, kuris yra patiriamas kaip tas pats ir būtinai orientuojantis, bet taip, kad ne kiekvienas gali patirti visas jo apibrėžtis ir atvirkščiai, turi būti atskirtas <...>. Tiek, kiek yra bendro pagrindo realybės apibrėžtyse, tiek gali siekti bendros praktikos galimybė <...>. <...> Daltonikas ir spalvas matantis asmuo praktiškai negali turėti bendros spalvų sferos grynai patirtinėje praktikoje (praktikoje, kuri nenumatytų naudojimosi mokslo pagalba, kuris presupponuoja objektyviai tikrą pasaulį natūraliojo mokslo prasme).

Nors šioje citatoje yra priešinamos daltoniko ir spalvas matančio žmogaus pasaulio patirtys, tai taip pat tinka aklojo atvejui. Husserlis atkreipia dėmesį, kad tam tikros bendros praktikos tarp nematančio ir matančio negali egzistuoti, nes kad jos egzistuotų tai, ką patiria vienas subjektas, turi galėti patirti kitas subjektas ir atvirkščiai. Svarbu iš karto pažymėti, kad Husserlis neteigia, kad jų pasaulio patirtys yra kardinaliai skirtingos ir kad bendros praktikos yra neįmanomos. Jis atkreipia dėmesį, kad grynai patirtinės praktikos negali egzistuoti vienu aspektu. Jau buvo pažymėta, kad po regėjimo netekimo prieš tai turėtos kasdienio gyvenimo praktikos yra keičiamos kitomis praktikomis, bet dar reikia papildyti, kad šios naujos praktikos egzistuoja kartu su matančiųjų kasdienio pasaulio praktikomis. Pavyzdžiui, nors būdai, kaip aklieji ir matantieji patiria knygos skaitymą, skiriasi, jie gali perskaityti tą pačią istoriją. Bendros praktikos galimybė egzistuoja, nes aklių ir matančių gyvenamus pasaulius skiriantis aspektas nepažeidžia intersubjektyvios plotmės, ir nors atsižvelgiant į nuokrypį nuo optimalumo kriterijaus, kai kurios bendros praktikos tarp aklių ir matančių negali egzistuoti, jos nepakeičia fakto, kad iš esmės ir aklieji, ir matantieji patiria tą patį pasaulį.

Siekiant atskleisti, kaip psichopatologiniai (šizofreniko ir melancholiko) gyvenami pasauliai yra nukrypę nuo normalaus gyvenamo pasaulio, yra keliami klausimai, ar šizofrenijos ir melancholijos atveju taip pat yra įmanomos bendros praktikos tarp tų pasaulių narių bei tarp jų ir normaliai pasaulį patiriančių? Vienas iš pagrindinių skirtumų tarp psichopatologinio ir aklių gyvenamo pasaulio yra intersubjektyvios plotmės suirimas. Šizofrenijoje ir melancholijoje intersubjektyvią plotmę pagrindžiančios patirties galimybės sąlygos (tokios kaip pasyvi laiko sintezė ir normaliai funkcionuojantis gyvenamas kūnas) yra pakitusios. Šie pakitimai sąlygoja, kad šizofreniko ir melancholiko, priešingai nei aklojo, gyvenamuose

pasauliuose to pasaulio nariams bendros praktikos, kompensuojančios prarastąsias, neegzistuoja. Ne veltui nuo psichinių sutrikimų kenčiantys subjektai neretai jaučiasi izoliuoti savo patirtyse, t. y. jie negali perteikti savo patirčių.

Jau buvo minėta, kad normalumo kaip bendrą gyvenamo pasaulio praktikų galimybę pagrindžia normali atitikimo ir optimalumo kriterijus atitinkanti to pasaulio patirtis. Wehrle (2018: 63) pasiūlo:

Galima naudoti Husserlio pateiktus atitikimo ir optimalumo kriterijus deskriptiškai atskirti minėtus [šizofrenijos ir depresijos, – V. V.] sutrikimus: šizofrenija yra apibrėžiama, atsižvelgiant į pertrūkį laikiniame tolydume <...>, o depresijos simptomai gali geriausiai būti paaiškinti, atsižvelgiant į vidinės krypties elgesyje ir suvokime trūkumą, t. y. krypties į optimalumą trūkumą²⁴.

Šizofrenijos atveju to pasaulio patirties nenormalumą išreiškia atitikimo kriterijaus užpildymo patirtyje stygius. Nors šizofrenija nėra vienalypis fenomenas, šizofreniko gyvenamą pasaulį galima apibūdinti kaip fragmentuotą: fragmentaciją nurodo tokie fenomenai kaip haliucinacijos, savęs patyrimo sutrikimai kaip įterptos mintys, kai subjektas negali įvardinti savęs kaip tų minčių autoriaus, bei savo kūno judesių patyrimas kaip inicijuotas ne paties subjekto. Nors šie fenomenai yra skirtingi, jie visi rodo patirties fragmentiškumą, kurį galima paaiškinti presuponuojant sutrikimą patirties elementų integracijoje į vieną patyrimo srautą. Pavyzdžiui imant įterptų minčių fenomeną, galima atkreipti dėmesį į tai, kad tam tikrų minčių traktavimas kaip inicijuotų kažko *kito* rodo fragmentaciją savęs paties patyrimo. Šiandieninėje fenomenologinėje psichopatologijoje šis fenomenas yra interpretuojamas kaip savasties sutrikimas bei aiškinamas atsižvelgiant į pakitimus pasyvioje laiko sintezėje (Fuchs 2013b; Wehrle 2018). Jau buvo pažymėta, kad ši sintezė garantuoja patirties elementų susintetinimą į laikinį gylį turintį patirties srautą. Minčių susietumas į vieną srautą yra minimalus reikalavimas tam, kad subjektas suvoktų savo mintis kaip jam priklausančias.

Normaliai funkcionuojantis gyvenamas kūnas taip pat dalyvauja skirtingų juslių duomenų integracijoje į bendrą patirties srautą. Taigi, šizofreniko gyvenamo pasaulio fragmentiškumą galima paaiškinti taip pat atsižvelgiant į gyvenamo kūno disfunkciją, kai suvokiant objektą skirtingais organais, jų

²⁴ Kaip buvo minėta melancholijos ir depresijos terminai yra vartojami sinonimiškai. Kalbant apie stiprius pokyčius laiko patyrimo gal tiktų netgi geriau melancholijos terminas. Kaip Ratcliffe'as yra parodęs, nebūtinai depresija sergant keičiasi laiko patirtys.

pateikiami skirtingų rūšių jutiminiai duomenys nustoja patvirtinti vienas kitą. Šią disfunkciją gerai iliustruoja haliucinacijų fenomenas. Strauso pateiktoje haliucinacijų analizėje haliucinacijos reiškinyje buvo aprašytas kaip sutrikdyti modalumai, kai haliucinacijų *kitas* yra duotas tiksliai kaip girdimas, bet ne kaip matomas ar galimas paliesti. Strauso fenomenologinė psichopatologija yra eidetinė, todėl ji neanalizavo haliucinacijų patirties galimybės sąlygų. Jei būtų klausiama, kaip yra įmanoma *kito* kaip tik girdimo, bet nematomo duotis, reiktų presuonuoti pakitimą gyvenamo kūno funkcionavime sinestetiškai. Minkowskio *Gyvenamo laiko* skyriuje, skirtame šizofrenijai, yra pateiktas šizofrenija diagnozuoto paciento objektų patyrimas, kuris taip pat leidžia presuonuoti tą patį pakitimą gyvenamo kūno funkcionavime:

Kartais viskas yra taip fragmentuota, kai turėtų būti suvienyta. Paukštis sode čiulba, pavyzdžiui. Aš girdžiu paukštį ir žinau, kad jis čiulba, bet kad tai paukštis ir kad jis čiulba, šie du dalykai yra vienas nuo kito atskirti. Praraja. Aš bijau, nes negaliu jų sujungti. Lyg paukštis ir čiulbėjimas neturėtų nieko bendro (Minkowski 1970: 285).

Haliucinacijos fenomeno atveju *kitas* (objektyvi prasmė) buvo duotas vienu modalumu. Minkowskio paciento atveju paukštis (objektyvi prasmė) yra duotas visais modalumais, bet kai kurie modalumai nėra priskiriami jo objektyviai prasmei (girdimas čiulbėjimas). Nors pacientas nekvestionuoja, kad čiulba matomas paukštis, jis nesuvokia čiulbėjimo kaip patvirtinančio tai, ką jis mato, t. y. paukštį. Gyvenamo kūno darnus funkcionavimas garantuoja percepcinio lauko vienumą skirtingų modalumų atžvilgiu, bet kūnui nustojus funkcionuoti darniai tie modalumai yra duoti kaip vienas su kitu nesusiję. Nagrinėdamas šį paragrafą Steinbockas (1995b: 250) pažymi, kad Minkowskio paciento objektų patirtis yra nenormali ne dėl to, kad niekas kitas nesuvokia čiulbėjimo ir paukščio matymo kaip dviejų atskirų fenomenų, bet dėl to, kad tai rodo, jog gyvenamas kūnas nefunkcionuoja sinestetiškai (orig. *syn-aesthetically*). Toks kūno funkcionavimas negali garantuoti tolydžios ir optimalios objekto duoties. Paciento paukščio patyrimas yra nenormalus, nes neatitinka patirties normalumą garantuojančių kriterijų. Visgi prisiminus, kad normalumas yra vartojamas dviem reikšmėmis (kaip atitikimo ir optimalumo kriterijų patirtyje atitikimas ir tiesiog kaip patyrimo intersubjektyvumas, t. y. jo prieinamumas visiems subjektams), galima nesutikti su Steinbocko tvirtinimu, kad Minkowskio paciento objektų patirtis nėra laikytina nenormalia, nes *kiti* nesuvokia čiulbėjimo kaip atsieto nuo matomo paukščio. Paukščio patyrimas yra

nenormalus ne tikrai dėl to, kad jis yra netolydus ir neoptimalus, bet taip pat dėl, kad jis negali būti intersubjektyviai patvirtinamas.

Šizofreniko pasaulio patyrimo nenormalumas yra aprašomas pirmiausia atsižvelgiant į neatitikimo kriterijaus neatitikimą patirtyje. Nors jo patirtis taip pat neatitinka optimalumo kriterijaus, sutrikimo esmę išreiškia būtent atitikimo kriterijaus neatitikimas. Melancholiko pasaulio patirtis pasižymi optimalumo kriterijaus neatitikimu, kurį, kaip ir šizofrenijos atveju, pagrindžia pakitimai laikiniame lygmenyje ir gyvenamame kūne. Kadangi kituose skyriuose bus plačiai nagrinėjama, kaip melancholijos atveju yra paveikiamas laikinis ir kūniškas lygmenys, šiame skyriuje bus tik nurodyta, kad, priešingai nei šizofrenijos atveju, melancholijoje pasyvi laiko sintezė bei sinestetinis gyvenamo kūno funkcionavimas nėra pakitę. Abu minėti pakitimai paaiškina šizofreniko patiriamo pasaulio fragmentiškumą, kuris nėra būdingas melancholijai²⁵. Melancholijai būdingas ateities numatymo neįmanomumas (pokytis laiko patyrimo) bei negalėjimas (ar didžiulių pastangų reikalingumas, kad galima būtų pradėti) judėti, imtis veiksmo (pakitimas gyvenamo kūno patyrimo) nurodo ne atitikimo kriterijaus, bet optimalumo kriterijaus patirtyje neatitikimą. Šiuos fenomenus nagrinėjant socialiniame kontekste, atsiskleidžia melancholiko pasaulio patyrimo nenormalumas. Laiko vaidmuo socialiniame gyvenime yra ypač svarbus. Ne veltui egzistuoja posakis „viskam savo laikas“. Daugelis visuomenėje egzistuojančių praktikų (mokyklos, universiteto lankymas, pradėjimas dirbti, išėjimas į pensiją, namo įsigijimas, šeimos kūrimas, vaikų auginimas ir pan.) yra atliekamos sulaukus tam tikro amžiaus. Individas savo biografinį laiką patiria per pabaigtus (pavyzdžiui, universiteto pabaigimą) ir dar laukiančius (pavyzdžiui, pradėjimas dirbti, šeimos kūrimas) etapus. Melancholikas, negalėdamas planuoti tolesnių savo gyvenimo etapų, negali kartu su kitais visuomenės nariais judėti nuo vieno etapo prie kito. Negalėjimas judėti į priekį kartu su *kitais* sąlygoja pasitraukimą iš socialinio gyvenimo (Fuchs 2013: 94). Individo atsiribojimas nuo kitų visuomenės narių yra susijęs taip pat su didelių pastangų reikalingumu, norint judėti ir pradėti veiksmą. Šis fenomenas tiesiogiai įtakoja bendros veiklos galimybę, be kurios gyvenimas visuomenėje nebūtų įmanomas. Taigi abu glaustai pristatyti fenomenai

²⁵ Šizofrenikams būdingas fragmentuotas pasaulio patyrimas gali būti įvertintas iš trečio asmens perspektyvos kaip sveiko proto praradimas. Blankenburgas ir Misharas (2001: 305) pažymi, kad depresija diagnozuotiems pacientams nėra būdingas sveiko proto (org. *common sense*) praradimas, priešingai, kartais jie netgi per daug prisirišę prie sveiko proto. Šis prisirišimas gali būti vienas iš kriterijų, į kurį atsižvelgus depresija ir šizofrenija galėtų būti atskiriamos.

nurodo optimalumo kriterijaus neatitikimą laiko (nesugebėjimas žvelgti į ateitį) ir savo kūno (pastangų reikalingumas judant ir veikiant) patirtyse.

Laikiškumo ir kūniškumo lygmenys yra vienos pagrindinių gyvenamo pasaulio charakteristikų. Šiuose lygmenyse įvykus pakitimams pasaulio patyrimas pasikeičia. Psichopatologinių sutrikimų (tokių kaip šizofrenija ir melancholija) atveju pakitimai minėtose plotmėse sąlygoja tų pasaulių intersubjektyvios plotmės suirimą (nors skirtingai, bet abiejuose sutrikimuose intersubjektyvus lygmuo yra paveiktas), į kurį atsižvelgiant šių psichopatologinių sutrikimų pasauliai yra laikomi nenormaliais. Šizofreniko pasaulio patirties nenormalumą pagrindžia atitikimo kriterijaus neatitikimas, o melancholiko – optimalumo kriterijaus neatitikimas patirtyje.

Husserlio pasiūlyti normalią objektų ir pasaulio patirtį pagrindžiantys atitikimo ir optimalumo kriterijai bei normalaus gyvenamo pasaulio kaip vieno visiems (kai tai, ką patiria vienas subjektas, gali tuo pačiu būdu patirti ir kiti subjektai) apibrėžimas yra parankūs analizuojant psichinių sutrikimų gyvenamus pasaulius: jie leidžia pagrįsti psichopatologinius gyvenamus pasaulius kaip normalaus gyvenamo pasaulio deviacijas. Aptariant konstitutyvinę prieigą buvo nurodyta, kad, jei yra išryškinami panašumai, o ne skirtumai tarp normalaus ir patologinio gyvenamo pasaulių, iškyla grėsmė šizofreniją ar melancholiją laikyti vienu iš daugelio buvimo būdų. Apibrėžiant psichopatologinį gyvenamą pasaulį kaip normalaus deviaciją, šios grėsmės yra išvengiama.

3. LAIKIŠKUMO TRANSFORMACIJA MELANCHOLIJOJE

Fenomenologijoje laikiškumo analizė užima išskirtinę vietą; tarp daugybės priežasčių yra ir ta, kad jos struktūrų atskleidimas leidžia paaiškinti, kaip yra įmanomas objektų patirties rišlumas, o kartu ir subjekto tapatumas, be kurių nebūtų įmanoma normalaus gyvenamo pasaulio, su visomis jam priklausančiomis praktikomis, konstitucija. Atsižvelgiant į tai nestebina, kodėl fenomenologinės psichopatologijos tyrimuose laiko analizės yra vienos iš dominuojančių. Nors skirtingi psichiniai sutrikimai nurodo skirtingas laiko patyrimo ir laikinės sąmonės modifikacijas, jos visos implikuoja ne atsitiktinės gyvenamo pasaulio charakteristikos pasikeitimą, bet pačio gyvenamo pasaulio transformaciją. Šio skyriaus tyrimo objektas yra melancholiko gyvenamo pasaulio laikiškumas. Atsižvelgiant į Husserlio pateiktas normalią pasaulio patirtį pagrindžiančias sąmonės struktūras yra keliamas klausimas, kaip yra įmanomas laiko patirties pakitimas melancholijoje, t. y. kokios yra šios patirties galimybės sąlygos? Siekiant išskleisti iškeltą problemą bei pateikti jos sprendimą, pirmiausia, atsižvelgiant į melancholija diagnozuotų pacientų savo patirčių aprašymus, bus pristatytos melancholijai būdingos laiko patirtys. Antra, bus aptarta, kaip laiko patirties melancholijoje problema yra sprendžiama Strauso, Minkowskio, Binswangerio ir Fuchso fenomenologinėje psichopatologijoje, atskleidžiant, kaip šios problemos sprendimas kito nuo *élan vital* dingimo iki pakitimo laikinėse sintezėse ir sutrikimo afektiniame lygmenyje presuponavimo. Trečia, bus pristatytos Husserlio pateiktos pasyvios laiko sintezės, afekto ir asociacijos sampratos bei atskleista laikinio ir afektinio lygmens sąsaja. Ketvirta, atsižvelgiant į Husserlio pateiktas sampratas, bus pademonstruojama, kaip sutrikimas afektyvume sąlygoja laiko patirties pakitimą, konkrečiau, dabarties kaip pastoviai patiriamo to paties momento išgyvenimą bei ateities neįmanomumą.

3.1. Sustojęs laikas, praeitis kaip neišperkama kaltė ir neįmanoma ateitis

Prieš pristatant melancholija diagnozuotų pacientų laiko patirtis, svarbu atkreipti dėmesį į skirtumą tarp laiko patyrimo, kurį nagrinėja fenomenologija, ir laiko suvokimo, kurį nagrinėja, psichologija ir

neuromokslai²⁶. Laiko suvokimas nurodo subjektyvų laiko trukmės pojūtį. Laiko patirtis nurodo laikoodus (praeities, dabarties ir ateities) duotį bei jų reikšmę. Laiko suvokimas, priešingai nei tai, kaip laikas yra patiriamas, gali būti išmatuotas. Laiko suvokimo sutrikimo tyrimai rodo „vidinio laikrodžio“ sutrikimus, t. y. sutrikimus įvertinant ir gaminant laiko intervalą objektyvaus laiko atžvilgiu²⁷. Kita vertus, nenormalios laiko patirtys atspindi laikoodus (praeities, dabarties ir ateities) duotis ir jų reikšmės pakitimus²⁸. Nenormalios laiko patirtys yra fiksuojamos dažniausiai atsižvelgiant į pacientų pateiktus savo patirčių aprašymus (orig. *patient's self-report*), kurie yra pilni palyginimų, metaforų. Tokie pacientų pasisakymai kaip „laikas yra tuštuma“, „laikas yra be vilties“ ir pan. ne visada yra lengvai suprantami pirmiausia dėl to, kad melancholijos patirtys labai skiriasi nuo kitų, ne pataloginių, labiau pažįstamų patirties rūšių (Ratcliffe 2015: 2).

Įvade, aptariant melancholijos ir depresijos sąvokas, buvo nurodyta, kad melancholijos sąvoka psichopatologijoje nebėra vartojama kaip atskirta kategorija ir pasirodo tik kaip didžiosios depresijos (angl. *Major Depressive Disorder* (MDD)) specifikacija – melancholinė depresija arba kitaip depresija su melancholiniais bruožais. Fenomenologinėje psichopatologijoje yra sinonimiškai vartojamos melancholijos ir didžiosios depresijos sąvokos. Melancholijos sąvoka leidžia parodyti priklausymą fenomenologiškai orientuotai tradicijai (Minkowskis, Binswangeris, Tellenbachas vartojo melancholijos terminą). Terminas pasirinkimas priklauso nuo to, į kokią auditoriją yra orientuotas publikuotas tyrimas: jei į filosofų bendruomenę – vartojamas melancholijos terminas, o jei į psichologų, psichiatrų – didžiosios depresijos arba nespecifikuojant tiesiog

²⁶ „Laiko suvokimo arba chronocepcijos (angl. *chronoception*) tyrimas yra psichologijos, kognityvinės lingvistikos ir neurologijos sritis, susijusi su subjektyviu laiko potyriu arba pojūčiu, kuris matuojamas pagal paties asmens suvokimą apie įvykių neapibrėžtumo ir vystymosi trukmę. Suvokiamas laiko intervalas tarp dviejų vienas po kito einančių įvykių vadinamas suvokiama trukme. Nors tiesiogiai patirti ar suprasti kito žmogaus laiko suvokimo neįmanoma, suvokimas gali būti objektyviai ištirtas ir daromos išvados atliekant daugybę mokslinių eksperimentų. Kai kurios laiko iliuzijos padeda atskleisti pagrindinius nervinius laiko suvokimo mechanizmus“ [vertimas iš wikipedijos, – V. V.]. https://en.wikipedia.org/wiki/Time_perception

²⁷ Tyrimų, skirtų laiko suvokimo pakitimams didžiojoje depresijoje, gausu. Keli iš jų: Kento ir kitų bendraautorių (2019), Thönes'o ir kitų bendraautorių (2015).

²⁸ Laiko patirties pakitimus nagrinėjančių empirinių tyrimų trūksta. Paminėti galima Stanghellinio su bendraautoriais (2016) ir Vogelio su bendraautoriais (2018) atliktus tyrimus, kuriuose yra pristatoma, kaip dažniausiai laikas reiškiasi sergant didžiąja depresija.

depresijos terminas. Šiame poskyryje yra atsižvelgiama į tyrimus, kuriuose dažniausiai yra vartojamas depresijos terminas. Siekiant išvengti nesusipratimo, pažymima, kad cituojant ar nurodant į vieną ar kitą tyrimą bus kartais vartojamas ne tik melancholijos, bet taip pat depresijos terminas.

Prieš nurodant melancholijai būdingus laiko patirties pakitimus, dar reikia atkreipti dėmesį į vieną dalyką, susijusį su melancholijos ir depresijos termino vartoseną. Atliktuose fenomenologiniuose tyrimuose, fiksuojančiuose laiko patirties pakitimą sergant depresija, yra daroma prielaida, kad laiko patirties pakitimai yra ryškesni sunkesnėse depresijos formose nei lengvesnėse. Atsižvelgiant į tai netgi yra siūloma skirti depresijos formas priklausomai nuo laiko patirties pakitimų²⁹. Visgi reikia pažymėti, kad ne visi pacientai, kuriems yra diagnozuota depresija, patiria laiką nenormaliai. Tai priklauso ne tik nuo depresijos formos sunkumo (kaip pabrėžia kai kurie tyrėjai), bet taip pat nuo pačios depresijos sąvokos per plataus apibrėžimo. Šios sąvokos vartojimas jau seniai yra diskusijų objektas³⁰. Kai kuriuose fenomenologiniuose tyrimuose yra pateikiamas labai platus laiko patirčių spektras (kuo platesnį fenomeną apima depresijos samprata, tuo didesnė patirčių įvairovė)³¹. Visgi jei yra kalbama apie sunkią depresijos formą (melancholiją), yra fiksuojamos tos pačios laiko patirtys. Strausas (1947: 254) savo 1947 metų straipsnyje aptardamas nenormalias laiko patirtis pažymi, kad „<...> vieną kartą pastebėti simptomai bus matomi dažnai. Apklausiant didelį skaičių sergančiųjų bus randamas stulbinantis panašumas. <...> vieno paciento teiginiai yra beveik pažodžiui pakartoti kito“. Įdomu, kad yra fiksuojamos ne tikrai tos pačios patirtys, bet taip pat, kad jos yra išreiškiamos vartojant tuos pačius žodžius. Tame pačiame

²⁹ „Mūsų „laikinis“ metodas taip pat gali padėti sutelkti dėmesį į kokybinius skirtumus tarp įvairių depresijos formų, pavyzdžiui, tarp švelnesnių neigiamos nuotaikos formų, tokių kaip „normalaus“ liūdesio ir „tikros“ depresijos“ (Stanghellini et al. 2016: 13).

„Sulėtėjusios laiko tėkmės patyrimas gali būti būdingas sunkesnėms depresinėms būsenoms, o greitas laiko tėkmės patyrimas gali atspindėti atsigavimą po depresijos, todėl gali būti specifinis ne tokių sunkių depresijos epizodų simptomas, arba iš tikrųjų būti išskirtinis anksčiau nenustatyto didžiosios depresijos klinikinio potipio bruožas“ (Vogel et al. 2018).

³⁰ Allanas Horwitzas ir Jerome'as Wakefieldas (2007) knygoje *Liūdesio praradimas. Kaip psichiatrija transformavo normalų liūdesį į depresiją* atskleidžia depresijos objekto neapibrėžtumą, teigdami, kad net ir normalios patirtys (liūdesys praradus darbą, nutraukus santykius) gali būti traktuojamas kaip pagrindas diagnozuoti depresiją, jei jos užsitęsia per ilgai.

³¹ Ratcliffe'o knyga *Depresijos patirtys* (2015) yra geras pavyzdys. Joje yra pristatomas ir nagrinėjamas labai platus spektras depresijai būdingų patirčių. Tai lemia pats pasirinktas objektas. Ratcliffe'as (2015: 9) pažymi, kad jis tiria ne melancholiją, bet depresiją (žymiai platesnį reiškinį).

straipsnyje jis (ibid.: 254) pateikia štai šiuos pakitimus laiko patirtyje išreiškiančius pacientų teiginius: „atrodo, kad laikas iš viso nejuda“, „negaliu paaiškinti. Viskas yra nelaikiška, nekintama, beviltiška“. Strauso 1947 metais pateiktas ištraukas iš pacientų savų patirčių aprašymo atkartoja Ratcliffe'o (2012, 2015), Stanghellinio ir bendraautorių (2016), Vogelio ir bendraautorių (2018) tyrimuose pateiktos pacientų patirčių aprašymo ištraukos. 2015 metais publikuotame veikale *Depresijos patirtys* Ratcliffe'as (2015: 174-5), aptardamas sergančių depresija laiko patirties pakitimus, pažymi, kad dažniausiai fiksuojamas pakitimas yra susijęs su tuo, kaip yra patiriama laiko tėkmė (orig. *the passage of time*). Šį pakitimą leidžia fiksuoti tokie sakiniai: „Atrodo, kad laikas užsitęsia. Diena atrodo kaip metai“, „viskas rodomi lėčiau, laikas užsitęsia“. Stanghellinio su kitais bendraautoriais 2016 metais publikuotame tyrime, skirtame laiko pakitimams sergant didžiąja depresija pristatyti, yra pateikiami beveik identiški pacientų savo patirčių aprašymai: „laikas atrodo amžinybė“, „laikas atrodo šliaužia“, „laikas sulėtėjo“, „laikas yra tuštuma“, „aš negaliu atsiminti dienų, nes laikas sustojo“, „aš praradau laiko tėkmę“, „man baisu kažką organizuoti, nes laikas sustojo“, „laikas yra be vilties“. Vogelis ir kiti bendraautoriai 2018 metais atliktame tyrime taip pat nurodo beveik identiškus pacientų teiginius: „laikas sustojo“, „laikas užsitęsia“, „laiko tėkmė neturi prasmės“. Visuose minėtuose tyrimuose yra fiksuojamas pakitimas, kaip yra patiriama laiko tėkmė. Kituose poskyriuose bus analizuojama, ką reiškia ir kaip yra įmanoma laiko patirtis, išreikšta teiginiu „laikas yra sustojęs“.

Be laiko tėkmės pakitimo minėtuose tyrimuose taip pat yra fiksuojami pakitimai patiriant subjektyvaus laiko struktūros elementus – praeitį, dabartį ir ateitį. Tipiniai sakiniai išreiškiantys šiuos pakitimus yra: „ateitis rūškana, užgrobta praeities“ (Stanghellini et al. 2016: 7), „aš noriu atgauti tai, kas atrodo yra dingę, kad galėčiau matyti dabartį ir ateitį, o ne žiūrėti atgal į praeitį“, „kažkokia rutina manyje neleidžia man numatyti ateities“ (Straus 1947: 254), „galvoti apie ateitį sunku. Atrodo, kad ji yra atskirta nuo dabarties momento“ (Vogel et al. 2018). Remiantis tokio tipo pacientų savo patirčių aprašymais, yra teigiama, kad sergant depresija (ir ypač su melancholiniais bruožais) pakinta praeities, dabarties ir ateities patirtys. Kituose poskyriuose bus aptariama, ką reiškia normaliai patirti praeitį, ateitį ir dabartį, o šiame poskyryje tiesiog yra svarbu nurodyti, kad melancholiją (arba kitaip depresiją su melancholiniais bruožais) nagrinėjančiuose tyrimuose yra pabrėžiama, kad ateities duotis pasikeičia: pacientams sunku matyti ateitį, ypač ją siejant su kažko naujo patirtimi. Sergant melancholija dominuojantis laiko modusas yra praeitis: pacientai neretai pabrėžia, kad

praeitis yra dominuojanti dabarties ir ateities atžvilgiu. Normaliu atveju subjektyviai išgyvenamo laiko vektorius yra nukreiptas į ateitį, t. y. dabartyje atliekami veiksmai yra projektuojami į ateitį, ateities atvirumas suteikia prasmę dabarties ir praeities įvykiams. Nustojus žvelgti į ateitį, laiko vektorius gręžiasi į praeitį. Praeities įvykiai ima dominuoti, nes ateities atvirumas nebegali paskatinti palikti tai, kas jau yra įvykę, praeityje. Taigi, subjektyvaus laiko struktūrinių elementų atžvilgiu praeitis yra dominuojanti ateities ir dabarties atžvilgiu³². Praeities dominavimas neretai reiškiasi kaip kaltė. Tai patvirtina tokie pacientų sakiniai kaip „praeities kaltė dusina mane“, „aš esu kaltas dėl daug praeities dalykų“ (Stanghellini et al. 2016), „aš gyvenu dabartyje. Aš pastoviai jaučiuosi kaltas dėl praeityje padarytų klaidų“ (Vogel et al. 2018)³³. Ratcliffe'as (2010: 613), keldamas klausimą, kodėl melancholijoje praeities dominavimas reiškiasi kaip kaltė, o ne, pavyzdžiui, kaip ilgesys praeičiai, atsigręžia į Minkowskio tvirtinimą, kad ilgesiui yra reikalingas ateities atvirumas, kuris yra prarastas melancholijoje. Nors praeitis negali būti sugražinta, o praėję įvykiai pakeisti, tai netrukdo egzistuoti norui, išreiškiamam konstrukcija „o gal“. Ateities atvirumas leidžia egzistuoti santykio su praeitimi pokyčio galimybei, bet kai ateitis yra užblokuota, ši galimybė yra eliminuota. Svarbu atkreipti dėmesį, kad kaltę jaučiantys pacientai, dažniausiai jaučia jokio objekto neturinčią kaltę, t. y. jie nejaučia kaltės dėl nieko konkretaus, kas buvo atlikta ar įvykę praeityje. Ši beobjektė kaltė tampa vyraujančiu santykiu su pasauliu. Ratcliffe'as (ibid.: 612) interpretuoja ją kaip iki-intencionalią (orig. *pre-intentional*) būseną³⁴. Kaltė nulemia kokios emocijos (intencionalios būsenos) gali būti jaučiamos, todėl ji yra laikoma jų galimybės sąlyga. Kiekviena paciento juntama emocija yra suderinama su kaltės būseną ir ją patvirtina. Vadinas, tokios

³² „Galima daryti išvadą, kad depresija sergantys dalyviai patiria susilpnėjusį gebėjimą daryti įtaką dabarčiai ir ateičiai. Atrodo, kad jie jaučiasi atskirti nuo kitaip nepaliečiamo struktūrinio laiko kryptingumo. Laikas atrodo nekintamas, o dabartis redukuota iki besisukančio (kasdienio) pasikartojimo. Taip pat galima parodyti, kad dabartis ir praeitis yra stipriai išgyvenamos kaip neigiamos, o dabartis dar kaip ir beprasmė. Mūsų dalyviai praeitį išgyveno kaip kaltės šaltinį ir dabartinės kančios priežastį. Ateitis buvo patirta kaip užblokuota. Mūsų dalyviams ji atrodė nepasiekiamą ir beprasmišką“ (Vogel et al. 2018).

³³ Psichinių sutrikimų diagnostiniame ir statistiniame vadove (org. *the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (DSM)) nurodoma, kad kaltės deliuzijos yra vienas iš melancholinės depresijos bruožų.

³⁴ Iki-intencionali būseną nurodo objekto neturinčią būseną. Ratcliffe'as ją įvardina taip pat vartodamas egzistencinio jausmo (org. *existential feeling*) terminą, kuris yra jo konstruktas, pasiūlytas iš dalies remiantis Heideggerio nuotaikos samprata.

emocijos kaip džiaugsmas, linksmumas, buvimas savimi patenkintu negali reikštis.

Minėtų emocijų nebuvimas yra kitas svarbus melancholinės depresijos bruožas, kurį taip pat reikia aptarti šiame poskyryje. Psichinių sutrikimų diagnostiniame ir statistiniame vadove (orig. *The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (DSM)) yra pažymima, kad vienas iš būtinų depresijos diagnostikai simptomų yra depresinė nuotaika (orig. *depressive mood*), kuri reiškia liūdesį, tuštumos pojūtį ir beviltiškumą³⁵. Fenomenologinė psichopatologija kritikuoja šį kriterijų, pirma, nes depresinė nuotaika nėra aiškiai apibrėžta (liūdesys, tuštumos pojūtis, beviltiškumas pasižymi labai skirtingomis fenomenologinėmis charakteristikomis), ir, antra, maskuoja svarbesnį didžiosios depresijos bruožą – sumažėjusį arba iš viso dingusį gebėjimą jausti ar kitaip būti paveiktam (Fernandez 2014: 417). Fenomenologinėje psichopatologijoje šis pastarasis bruožas yra plačiai nagrinėjamas. Tokie psichopatologai kaip Tellenbachas, Fuchsas, Stanghellinis „<...> skiria dėmesį skirtingam afektyvios plotmės bruožui depresijoje, kuris nors ir yra istoriškai svarbus, šiuolaikinėje simptomatologijoje dažniausiai yra ignoruojamas“ (ibid.: 418). Nors fenomenologinėje psichopatologijoje afektyvus lygmuo yra nagrinėjamas iš skirtingų rakursų, yra presuponuojamas jo susilpnėjimas arba praradimas. Tai charakterizuojantis teiginys iš pirmo asmens perspektyvos dažniausiai turi tokia formą: „jaučiu, kad nieko nejaučiu“. Vienas iš Tellenbacho (1956: 14) pacientų savo būseną apibūdina taip: „jausmas yra miręs manyje. Jei šiandien, pavyzdžiui, vienas iš mano vaikų mirtų, aš to net nepastebėčiau“. Sergant melancholine depresija gebėjimas būti paveiktam gali būti sumažėjęs arba iš viso dingęs. Tokiu atveju negalima sakyti, kad pacientas išgyvena negatyvias emocijas; fenomenologiniu požiūriu yra tiksliau presuponuoti, kad jis neišgyvena jokių emocijų, kad niekas jo nepaveikia.

Borgnos (1992: 142) pacientės Silvijos savų patirčių liudijimas puikiai iliustruoja visą šiame poskyryje aptartą melancholijai būdingų patirčių įvairovę:

Aš nieko nebejaučiu. Toks žmogus nenusipelnė gyventi. <...> Nebeverkiu. Negaliu verkti. Man visada yra taip pat: laikas niekada nepraeina. Praeitį mane persekioja – viskas, ką aš kada nors padariau. Turiu mažai vilties. Aš nematau

³⁵ Nuoroda internete į didžiosios depresijos diagnostikos kriterijus:
<https://www.mdcalc.com/calc/10195/dsm-5-criteria-major-depressive-disorder>

rytojaus; ateitis man nebeturi prasmės. Tiktai praeitis gyvena manyje ir aš nemoku išsilaisvinti.

Šio poskyrio tikslas buvo pristatyti melancholijai būdingas nenormalias laiko patirtis bei gebėjimo būti paveiktam praradimą. Šiuolaikinėje fenomenologinėje psichopatologijoje laiko patirties pakitimai yra siejami su sutrikimu afektyvume (Fuchs 2005, 2013; Micali 2009; Ratcliffe 2012, 2015). Kituose poskyriuose, pirma, bus pristatyta, Fuchso laiko patirties pakitimų interpretacija, antra, bus aptartos Husserlio pasyvios laiko sintezės, afekto ir asociacijos sampratos bei į jas atsižvelgiant atskleista, kaip sutrikimas afektyvume pagrindžia laiko tėkmės sulėtėjimo (ar sustojimo) bei ateities neįmanomumo patyrimą.

3.2. Laiko patirties problema. Strausas, Binswangeris ir Fuchsas

Nors fenomenologiškai orientuoti psichopatologai pažymi, kad subjektyvus laikas melancholijoje yra patiriamas kaip sulėtėjęs (arba sustojęs) bei kad orientacija į ateitį yra modifikuota (ateitis yra patiriama kaip neįmanoma), jie interpretuoja šiuos fenomenus skirtingai – nuo *élan vital* dingimo iki pakitimų pasyvioje laiko sintezėje ir sutrikimo afektyvume presuponavimo. Šiame skyriuje bus glaustai pristatytos žymiausios laiko patirties ir laikiškumo pakitimų melancholijoje interpretacijos, atsižvelgiant į Strauso, Minkowskio, Binswangerio ir Fuchso laikiškumo melancholijoje analizes.

Strauso 1928 metais parašytas straipsnis *Laiko patirtis endogeninėje depresijoje ir psichopatinėje būsenoje* yra laikomas laikiškumo melancholijoje tyrinėjimų atspirties tašku (Fuchs 2019: 132). Minėtame straipsnyje, kaip ir vėlesniame tai pačiai temai skirtame straipsnyje *Asmeninio laiko sutrikimai depresinėse būsenose* (1947), Strausas skiria asmeninį imanentinį laiką nuo pasaulio objektyvaus laiko³⁶. Priešingai nei pastarasis, asmeninis laikas yra neišmatuojamas. Jam yra būdingi praeities, dabarties ir ateities modusai. Ribų tarp minėtų laikinių modusų nubrėžimas priklauso ne nuo objektyvių kriterijų, bet nuo, pavyzdžiui, reikšmingų įvykių to asmens gyvenime. Asmeninis ir objektyvus laikai yra vienas į kitą

³⁶ Pirmajame straipsnyje yra aiškesnė skirtis tarp pasaulio laiko ir objektyvaus laiko; yra pabrėžiama, kad pasaulio ir objektyvus laikai nėra tapatūs.

integruojami per dabarties akimirką (Straus 1947: 257)³⁷. Strausas (1947: 257) pažymi, kad „mes susiejame savo dabartį su bendru laikrodžių ir kalendorių laiku; bet mes taip pat turime integruoti šitą pasaulio laiką į mūsų asmeninį tapsmą“. Tapsmas žymi laikinę orientaciją iš praeities per dabartį į ateitį. Kiekvienas iš šių modusų įgauna reikšmę tik tai asmeninių įvykių, tikslų ir projektų kontekste. Normaliu atveju dėmesys yra nukreipiamas į naujus gyvenimo uždavinius, net jei seni dar nėra atlikti. Nors praeityje įvykę dalykai gali turėti reikšmę dabarties patyrimui, ateities atvirumas pagrindžia tos reikšmės perinterpretavimo galimybę, todėl nei praeities, nei dabarties situacija nėra duota kaip nekintanti. Minkowskis (1970: 303) *Gyvenamame laike* taikliai apibūdina orientacijos į ateitį reikšmę, teigdamas, kad „tai, kas suteikia prasmę, kryptį, yra mūsų gyvenimo orientacija į ateitį; kai ši orientacija yra dingusi, viskas atrodo prilygsta tam pačiam dalykui, atrodo kvaila, be ritmo ir priežasties“. Melancholijos atveju būtent ši orientacija į ateitį yra modifikuojama: ateities numatymas tampa neįmanomu (Straus 1947: 257). Negalėjimas nukreipti žvilgsnio į ateitį perorientuoja jį į praeitį arba dabartį. Kai ateitis nebėra matoma kaip atvira, praeities ir dabarties įvykių reikšmės netenka galimybės būti perinterpretuotos. Strausas nurodo, kad orientacijos į ateitį modifikacija yra sulėtėjusio arba sustojusio asmeninio laiko tapsmo rezultatas. Priklausomai nuo asmeninio laiko sulėtėjimo laipsnio dominuojanti tampa arba praeities, arba dabarties situacija: arba dabarties situacija yra duota kaip niekada nesibaigianti, kaip amžinai pasikartojanti, kai neįvyksta nieko naujo, arba praeities įvykiai prikausto visą dėmesį kaip neišperkama kaltė (Minkowski 1970: 298). Strausas pažymi, kad melancholijoje asmeninio laiko sulėtėjimas arba sustojimas sąlygoja asmeninio ir laikrodžių laikų integracijos nesėkmę, todėl laikrodžių laikas yra patiriamas kaip gryna įvykių seka be laikinės charakteristikos (Straus 1947: 257). Šį laiko „laikiškumo“ patirties praradimą iliustruoja tokie pacientų sakiniai kaip „laikas sustojo“, „laikas yra tuštuma“, „laikas man neegzistuoja“.

Strauso pateiktoje melancholijai būdingų laiko patirčių analizėje galima išskirti du momentus: asmeninio laiko tapsmo sulėtėjimą (ar sustojimą) ir asmeninio ir laikrodžių laikų integracijos nesėkmę. Nors laiko kaip „sustojusio“, „tuščio“, „neegzistuojančio“ patyrimą paaiškina asmeninio ir laikrodžių laikų atsiskyrimas vienas nuo kito, visgi šio atsiskyrimo sąlyga yra asmeninio laiko tapsmo sulėtėjimas. Pravartu aptarti plačiau, ką nurodo

³⁷ Strausas savo manuskripte „Laiko horizontai“ vartoja sąvoka „šiandien“ vietoj „dabarties momentas“ (Moskalewicz 2018: 69).

asmeninio tapsmo sąvoka. Ankstyvose (pateiktose XX amžiaus pirmoje pusėje) laiko patirčių melancholijoje analizėse tapsmo sąvoka buvo dominuojanti: Strauso, von Gebsattel, Minkowskio analizėse ji užėmė išskirtinę vietą. Minkowskis (1970: 38) susiejo tapsmą su *élan vital* sąvoka: „tikrai nuo tada, kai *élan vital* pasirodo, ir su jo pagalba, tapsmas tampa visiškai nebeatsukamas ir pradeda turėti prasmę“.³⁸ Gyvenamame laike yra pateikiamas asmeninio *élan vital* reikšmės individo gyvenime aprašymas. Jame yra išryškinama, kad *élan vital* atverdama ateitį suteikia gyvenimui kryptį ir kartu prasmę. Nors *élan vital* samprata yra įdomi, ji nėra fenomenologinė, todėl ji nebus aptariama plačiai. Tiesiog reikia nurodyti, kad Minkowskis (ibid.: 39) ją apibūdina *ex negativo*, t. y. pažymėdamas ko *élan vital* nereiškia: jis negali būti redukuotas į valios aktą ar sutapatintas su noru, troškimu. Minkowskis naudoja *élan vital* ne kaip struktūrinį patirties aprašymo elementą, bet postuluoja jį kaip gyvenimo orientacijos į ateitį priežastį, netgi sutapatina *élan vital* su ateitimi. Atsižvelgiant į tai, nėra nuostabu, kad melancholijai būdingus laiko patirties pakitimus Minkowskis (ibid.: 343) aiškina ne tik atkreipdamas dėmesį į asmeninio laiko tapsmo sulėtėjimą, bet taip pat presuponuodamas *élan vital* praradimą kaip esminį to tapsmo elementą, suteikiantį jam kryptį.

Strauso, von Gebsattel ir Minkowskio laiko patirties melancholijoje analizės yra ne tik naudojamos šiuolaikinėje fenomenologinėje psichopatologijoje, bet taip pat kritikuojamos. Fuchsas (2001: 180) taikliai išreiškia jų trūkumus: „tokios analizės tebėra esminės laiko psichopatologijai, ir ypač melancholijai. Tačiau, žvelgiant iš šiandienos perspektyvos, jos kenčia nuo gyvenimo filosofija pagrįstos psichopatologijos trūkumų, gyvenimo filosofijos, kuri postuluoja iš esmės metafizinį *élan vital* principą, individui būdingą gyvybišką „tapsmo principą““. Pirmame skyriuje pristatant fenomenologines prieigas buvo pabrėžta, kad fenomenologinė psichopatologija pateikia psichopatologinių reiškinių aprašymus. Neatsižvelgiant į tų aprašymų tipus (ar yra aprašomi *eidos*, ar galimybės sąlygos), šiuolaikinė fenomenologinė psichopatologija) vengia metafizinių principų postulavimo savo analizėse.

Husserlio pateikta laiko sąmonės struktūra yra paranki siekiant aprašyti laiko patirčių pakeičius melancholijoje, nepresuponuojant *élan vital* praradimo. Binswangeris savo knygoje *Melancholija ir manija* pateikia vieną pirmųjų šios struktūros pritaikymo pavyzdžių. Analizuodamas melancholijos fenomeną, Binswangeris (1994: 355) atkreipė dėmesį, kad

³⁸ Bergsono filosofija smarkiai įtakojo Minkowskio idėjas.

siekiant suprasti melancholiko pasaulį (kaip patirčių visumą) reikia nagrinėti tą pasaulį konstituojančias struktūras. Viena iš esminių normalios pasaulio patirties konstitucijos sąlygų yra rišlus to pasaulio patyrimas, kuris yra generuojamas laikinėse sąmonės sintezėse. Nors melancholiko pasaulio patyrimas nėra fragmentuotas (kaip šizofrenijos atveju), Binswangeris pažymi, kad melancholijoje *retencijos–pirminės impresijos–protencijos* struktūra yra pakitusi. Jis (ibid.: 372) teigia, kad melancholijos atveju retencijos kartais yra infiltravusios protencijoje, arba pastarosios kartais retencijoje, bet abiem atvejais jos yra atsirišusios nuo pirminės impresijos. Pavyzdžiui, uždaros ateities duoties galimybė yra pagrindžiama presuponuojant protencijos infiltraciją retencijoje, kuri yra iliustruojama atsižvelgiant į kai kuriems melancholija diagnozuotiems pacientams būdingą įsitikinimą, kad, jei jie nebūtų kažko atlikę praeityje, jie būtų kitokioje situacijoje dabartyje ir ateityje. Ateities uždarumas (egzistuoja tikrai viena galimybė) priklauso nuo praeityje atlikto veiksmo, kuris yra nebepakeičiamas. Binswangeris (ibid.: 372) apibūdina melancholiko pasaulio patyrimą vartodamas žodį „praradimas“ (orig. *der „melancholische“ Verlust*), pažymėdamas, kad tai, kas yra prarasta, apima platų dalykų spektrą: garbė, socialinė pozicija, intelektualiniai gebėjimai, emocinis poveikumas ir t. t.. Melancholijos pasaulio kaip „praradusio“ konstitucija yra pagrindžiama minėtais pakitimais *retencijos–pirminės impresijos–protencijos* struktūroje. Ši struktūra ir jos pakitimai melancholijoje bus plačiai nagrinėjami kitame poskyryje, todėl šiame poskyryje neišsiplėtojant reikia tiesiog pabrėžti, kad nors Binswangerio atsižvelgimas į melancholinių patirčių konstitucijos sąlygas leidžia išvengti tokio metafizinio principo kaip *élan vital* postulavimo, jo pateiktas *retencijos–pirminės impresijos–protencijos* struktūros pritaikymas yra atmetamas šiuolaikinėje fenomenologinėje psichopatologijoje. Binswangeris klaidingai sutapatino retenciją, pirminę impresiją ir protenciją su laikiniais praeities, dabarties ir ateities modusais (Fuchs 2013: 84). Pataisius šią Binswangerio interpretacijos klaidą, Husserlio pateikta laiko sąmonės struktūra yra toliau taikoma šiuolaikinėse melancholijos studijose (Fuchs 2001, 2005, 2013; Kupke 2005; Micali 2009; Ratcliffe 2012, 2015). Jose yra taip pat atsisakoma Binswangerio tvirtinimo, kad melancholijai būdingo žvelgimo į ateitį (orig. *Prospektion*) negalima suprasti kaip kylančio iš emocijų ir nuotaikų sferos³⁹. Nors šiuolaikinės melancholijos studijose

³⁹ Nors Binswangeris (1994: 372) tvirtino, kad melancholijai būdingo žvelgimo į ateitį (*Prospektion*) negalima paaiškinti remiantis emocijų sfera, jis pripažino, kad pastaroji pasižymi

laiko patyrimo pakitimai yra aprašomi, naudojantis Husserlio pasiūlyta *retencijos–pirminės impresijos–protencijos* struktūra, pakitimas yra fiksuojamas ne jos elementų santykyje, bet afektyvume.

Prieš tai buvusiam poskyryje buvo pažymėta, kad emocinės stagnacijos būseną, išreiškiamą tokiu pacientų teiginiu kaip „jaučiu, kad nieko nejaučiu“, yra vienas iš esminių melancholijos bruožų, todėl pakitimo afektiniame lygmenyje, nurodančio afektų veikimo sumažėjimą arba netgi pačio lygmens praradimą, presuponavimas nėra stebinantis. Visgi presuponavimas, kad afekto poveikio sumažėjimas įtakoja laiko patirtį, nėra savaime suprantamas. Ne visada fenomenologinės psichopatologijos atstovams pavyksta aiškiai atskleisti, kaip sutrikimas afektyvume motyvuoja laiko patirties pakitimus. Ko gero, nebūtų klaidinga Fuchso pateiktą interpretaciją laikyti viena žymiausių⁴⁰. Jo strategija primena Strauso: Fuchsas atskiria subjektyvų laiką nuo pasaulio laiko bei pabrėžia jiems būdingą suderinamumą. Subjektyvaus laiko samprata netrukus bus pristatyta, bet prieš tai reikia glaustai nurodyti, ką žymi pasaulio laiko samprata. Nors Fuchsas vartoja tą pačią sąvoką kaip ir Strausas, šių sąvokų turiniai skiriasi. Pasaulio laikas yra intersubjektyvus laikas, nurodantis individualių ir socialinių procesų santykius, kurie gali būti sinchronizuoti arba desinchronizuoti (Fuchs 2013b: 83). Paprasčiausias pavyzdys būtų jaunuolio savarankiško gyvenimo pradžia, pabaigus universitetą. Kiekvienoje visuomenėje egzistuoja tam tikras standartas, kokio amžiaus sulaukęs jaunuolis pradeda dirbti, ir, jei tai yra atliekama atitinkant standartą, individualūs ir socialiniai procesai yra apibrėžiami kaip sinchronizuoti. Jei tai įvyksta anksčiau ar vėliau nei standartas numato, jie yra apibrėžiami kaip desinchronizuoti. Tol kol individualūs ir socialiniai procesai yra sinchronizuoti, subjektyvus ir intersubjektyvus laikai yra laikomi suderintais. Jei procesai yra desinchronizuoti, šie laikai yra išsiderinę. Subjektyvaus ir intersubjektyvaus laikų išsiderinamas sąlygoja atsilikimo nuo kitų visuomenės narių jausmą, išreiškiamą posakiu „per vėlu“ (ibid.: 83). Glaustai pristatant Strauso teoriją buvo pažymėta, kad Strausas išsiderinimo sąlyga nurodo asmeninio laiko tapsmo sustojimą (Minkowskio įvardintą *élan vital* praradimu). Fuchsas, priešingai nei pastarieji, nepresuponuoja metafizinio principo. Pasinaudojęs Husserlio ir Merleau-Ponty fenomenologinėmis idėjomis, jis pasiūlo aprašyti subjektyvią laiko

tais pačiais požymiais kaip ir pirmoji. Konkrečiau, Binswangeris turėjo omenyje aiškiai pastebimą abiejų sferų buvimo būdą kaip „praradusį“, t. y. žiūrėjimas į priekį (*Prospektion*) netenka ateities atvirumo, o emocinė sfera netenka reakcijos galimybių.

⁴⁰ Jis yra parašęs daugybę straipsnių šia tema. Taip pat labai cituojamas kolegų.

patirtį, atsižvelgiant į du lygmenis: implicitinį ir eksplcitinį lygmenis. Implicitiniame lygmenyje laikas yra patiriamas ikireflektyviai, t. y. laikas, laiko „tėkmė“ neatkreipia, pavyzdžiui, įsitraukusio į veiklą subjekto dėmesio. Šiame lygmenyje laiko ir atliekamo veiksmo patirtis sutampa, todėl ir laiko patyrimas čia negali tapti problema. Probleminis laiko patyrimas yra įmanomas tiktai eksplcitiniame lygmenyje, kuriame praeities (jau nebe) ir ateities (dar ne) sampratos subjektui tampa reikšmingos. Šiame lygmenyje pats laikas, laiko „tėkmė“ yra dėmesio objektas. Dažniausiai perėjimas iš implicitinio į eksplcitį patyrimo lygmenį yra nulemiamas kažkokio netikėto įvyko, pertraukiančio nereflektuotą subjekto įsitraukimą į veiklą. Diapazonas, apibrėžiantis tokių įvykių yra labai platus, – nuo sirenos signalo iki artimo žmogaus netekties (ibid.: 79-80).

Fuchsas (2013b: 77-8) nurodo dvi sąlygas, be kurių implicitinis laiko patyrimas nebūtų įmanomas:

Pirma sąlyga yra bazinis sąmonės kontinuumas, kurį Husserlis analizuoja kaip „vidinės laiko sąmonės“ konstitutyvą arba transcendentalinę sintezę. Antras reikalavimas implicitiniam laikiškumui yra bazinis „energetinis“ psichinio gyvenimo momentas, kuris gali būti išreikštas tokiomis sąvokomis kaip vara, siekimas, potraukis ar afektas, kurį, priešingai nei „kognityvinę“ protencinę-retencinę struktūrą, aš norėčiau pavadinti afektiniu konatyviu momentu (orig. *affective-conative momentum*), arba trumpai, konacija.

Reikia atkreipti dėmesį, kad šios sąlygos yra būtinos ne tiktai implicitiniam laiko patyrimui, bet laiko patyrimui apskritai. Implicitinis laiko patyrimas pagrindžia eksplcitinį laiko patyrimą, todėl ką tik minėtos sąlygos galioja ir pastarajam. Fuchsas (ibid.: 79) nurodo, kad „šie du laikiškumo momentai yra tamptariai susiję ir gali būti atskirti tiktai konceptualiai; fundamentali laikiškumo struktūra yra neatskiriama nuo savo motyvacinės ar konatyvios plotmės“.

Fuchso laiko patirties pakitimų melancholijoje interpretacija remiasi ką tik pristatyta implicitine laiko samprata. Jis (ibid.: 95) teigia, kad melancholine depresija sergančių pacientų konatyvus lygmuo (afektinis lygmuo) yra paveiktas. Turint omenyje, kad *protencinė–retencinė* struktūra yra persipynusi su konatyviu lygmeniu, kyla klausimas, kaip gali būti, kad laikinė struktūra lieka nepaveikta. Micalis (2013a: 216), analizuodamas laiko patirties pakitimus melancholijoje, taip pat nurodo, kad laiko patirties transformacija yra susijusi su modifikacija afektyvume, bet, priešingai nei Fuchsas, pažymi, kad „yra įvykusi specifinė esminės laiko sąmonės struktūros transformacija“. Atsižvelgiant į viena kitai prieštaraujančias

pozicijas klausimu, ar modifikacija afektyvume taip pat nurodo laikinių struktūrų transformaciją, yra daroma prielaida, kad ši problema galėtų būti išspręsta, eksplikuojant, kaip struktūriškai afektinis lygmuo yra susijęs su pasyvia laiko sinteze. Šio santykio eksplikavimas taip pat yra reikalingas siekiant atskleisti laiko patirties pakitimų, konkrečiau, laiko kaip sustojusio ir ateities kaip neįmanomos melancholijoje galimybės sąlygas.

3.3. Laikiškumas melancholijoje Husserlio fenomenologijos kontekste

Siekiant eksplikuoti prieš tai buvusio poskyrio pabaigoje nurodytą santykį, bus remiamasi Husserlio pateiktomis *retencijos*, *pirminės impresijos*, *protencijos*, afekto ir asociacijos sampratomis (pirmiausia pateiktomis *Vidinės laiko sąmonės fenomenologijos paskaitose* bei *Pasyvios sintezės analizėse*). Fuchsas, pateikdamas savo implicitinio laiko sampratą, remiasi ne tikta Husserlio fenomenologinėmis sampratomis. Jo laiko sampratą taip pat įtakojo Merleau-Ponty fenomenologija, ypač intencionalios arkos samprata. Visgi, aprašant kaip *retencinė* – *protencinė* struktūra yra susijusi su afektiniu lygmeniu, bus atsižvelgiama tikta į Husserlio fenomenologines idėjas. Šį sprendimą nulemia dvi priežastys: siekis išlikti konceptualiai nuosekliam ir tikslas atskleisti melancholinei depresijai būdingos laiko patirties pakitimo galimybės sąlygas, t. y. kokios sąlygos turi būti atitiktos, kad ji būtų galima. Taigi, šiame poskyryje bus analizuojamas pasyvios laiko sintezės ir afektinio lygmens santykis, nurodant, kokią reikšmę afektinis lygmuo turi normalios pasaulio, o kartu ir laiko patirties konstitucijai. Tai aptarus bus svarstoma, kaip būtų paveikta laiko patirtis, jei afektinis lygmuo būtų modifikuotas. Svarstant pastarąjį klausimą yra atsižvelgiama į melancholine depresija sergančių pacientų laiko patyrimus, pateiktus prieš tai buvusiame poskyryje. Laiko tėkmė melancholijoje yra patiriama kaip sustojusi; laiko modusų duotis yra irgi pakitusi: dabartis patiriama kaip nepaliaujamai besikartojantis „tas pats“ momentas, ateitis kaip neįmanoma, o praeitis kaip neišperkama kaltė. Maiese (2018: 707) pažymi, kad „jausmas, kad žmogus negali judėti į priekį ir kad jo gyvenimas yra visiškai priklausomas nuo praeities, gali sukelti stiprų kaltės ir nerimo jausmą. Visgi čia svarbiausia jausmas, kad esi atskirtas nuo ateities galimybių, nes būtent toks akivaizdus ateities atskyrimas sukelia šiuos kaltės jausmus“. Šiame darbe bus nagrinėjamos laiko tėkmės kaip sustojusios, su tuo susijusios dabarties kaip pasikartojančio momento ir ateities kaip neįmanomos duoties galimybės sąlygos. Praeities kaip besireiškiančios kaltės pavidalu duotis nebus nagrinėjama, atsižvelgiant į tai,

kad kaltės jausmus melancholinėje depresijoje nulemia ateities galimybių praradimas.

Laiko patirties pakitimo galimybės sąlygų tyrimas yra pradedamas išskleidžiant laikiškumo sampratą, t. y. kaip laikiškumas yra duotas ir kokius struktūrinius elementus laikiškumo sąvoka nurodo. Jau buvo nurodyta, kad implicitiniame laiko patirties lygmenyje pats laikas yra „patiriamas“ per veiklą. Šiame kontekste žodis „patirtis“ yra imamas į kabutes, nes laikas nėra patirties objektas. Implicitiniame lygmenyje patyrimo objektas yra kažkas kitas, bet nepaisant to, kas jis yra, jo patyrimas visada yra rišlus. Tokia objekto duotis negalėtų būti paaiškinama, jei nebūtų daroma prielaida, kad patys sąmonės aktai yra laikiniai. Taigi laikiškumas pirmiausia nurodo sąmonės aktų laikiškumą, žymimą retencijos, pirminės impresijos ir protencijos terminais.

Pateikdamas suvokimo objekto analizę, Husserlis kartu nurodo, ką žymi ir kokią funkciją suvokiant atlieka retencija, pirminė impresija ir protencija. Pirminė impresija yra žymimas sąmonės akto momentas, kurio koreliatas yra aktualus (dabartinis) suvokiamo objekto momentas. Retencija yra žymimas užlaikytas objekto momentas, o protencija – numatomas momentas. Pasitelkus girdimų ir klausomų garsų, kuriuos suvokiame kaip „melodiją, pavyzdį galima atskleisti, kokią funkciją suvokiant objektą atlieka retencija ir protencija. Melodiją sudaro vienas po kito einantys garsai, t. y. vienu laiko momentu yra aktualiai duotas tiksliai vienas garsas. Nepaisant to melodija nėra girdima kaip padrikų garsų seka, bet kaip rišli visuma. Tokią melodijos duotį galima paaiškinti atsižvelgus į tai, kad aktualiai skambantis garsas visada yra duotas kartu su prieš taiėjusiu ir po to eisiančiu garsu. Prieš taiėjęs garsas yra užlaikytas retencijoje, o dar eisiantis numatomas protencijoje. Svarbu pabrėžti, kad suvokiamo objekto turinys yra užlaikomas retencijoje ir numatomas protencijoje su modusu „jau nebe“ ir „dar ne“. Taigi per kartu su aktualiai skambančiu turiniu suvokiamus retencinius ir protencinius turinius dabartyje yra duota prieiga prie praeities ir ateities, be kurios nebūtų įmanomas joks rišlus patyrimas. Juk jau pats žodžių junginys „rišlus patyrimas“ implikuoja trūkio patyrimo nebuvimą, kuris būtų neįmanomas nedarant prielaidos, kad tai, kas yra praėję, ir tai, kas dar turi ateiti, yra duota kartu su tuo, kas yra patiriama aktualiai.

Nors praeities ir ateities duotis dabartyje yra būtina rišlauso patyrimo sąlyga, tačiau ji nėra vienintelė. Rišlus patyrimas nebūtų įmanomas, jeigu patiriantis objektą subjektas kiekvienu objekto patyrimo momentu nesuvoktų, kad jis yra besikeičiančio patyrimo subjektas, t. y. kad jam priklauso patyrimo turiniai. Šis suvokimas yra duotas implicitiškai. Husserlis nurodo, kad retencija užlaikydama praėjusius suvokiamo objekto turinius

kaip „jau nebe“ taip pat užlaiko ir tuos turinius sugriebusius aktus. Taigi kiekvienu patyrimo momentu subjektas ne tik suvokia praėjusius suvokimo turinius kaip praėjusius, bet taip pat ir pats save kaip praėjusį tų suvokimų subjektą. De Warrenas (2009: 197) pažymi, kad „nors Husserlis niekada tiesiogiai nesako nieko apie sąmonės savi-manifestaciją kartu su protencinės sąmonės išilginiu (orig. *lengthwise*) intencionalumu, jis aiškiai turi omenyje mano pačio sąmonės protenciją, o kartu su ja ir mano pačio ikireflektyvią sąmonę kaip „numatančią“ mane patį ateityje“. Taigi dėka retencinės ir protencinės sąmonės subjekto saviduotis dabartyje peržengia dabarties lauko ribas. Subjektas sau yra duotas dabartyje kaip buvęs ir kaip būsimas. Nors šis suvokimas visų pirma yra implicitinis, t. y. nereflektuotai lydintis bet kokią patyrimą, jis visada gali tapti subjekto refleksijos objektu.

Jei subjekto saviduotis kaip jau buvusio ir dar būsimio yra svarstoma kontekste, kuriame tokia saviduotis yra pačio subjekto refleksijos objektas, nebeužtenka pabrėžti, kokią funkciją suvokiant atlieka retencija ir protencija. Šiame kontekste yra svarbi suvokimo turinio genezė, kurios aptarimas reikalauja paliesti retencijos ir protencijos tarpusavio santykio klausimą, t. y. ar retenciniai turiniai įtakoja protencinius turinius ir atvirkščiai? Prieš pateikiant atsakymą į šį klausimą, galima atlikti trumpą mintinį eksperimentą ir įsivaizduoti, koks būtų suvokiantis subjektas, jei retencinė ir protencinė sąmonės neįtakotų viena kitos? Įsivaizduojant šią situaciją yra svarbu atsižvelgti į tai, ką Husserlis (1991: 106) teigia apie pirminę impresiją: „pirminė impresija yra absoliuti šios produkcijos pradžia, pirmas šaltinis, iš kurio visa kita pastoviai yra produkuojama, tačiau ji pati nėra produkuota: ji nepasirodo kaip produkuota, bet per *genesis spontanea*; ji yra pirminė generacija. Ji nekyla iš nieko (ji neturi sėklų); ji yra pirminis kūrimas“. Jei priėmus Husserlio pateiktą pirminės impresijos apibrėžimą būtų daroma prielaida, kad retencinė ir protencinė sąmonės viena kitos neveikia, nesunku įsivaizduoti, kad suvokiantis subjektas, pirma, pastoviai turėtų susidurti su naujais, dar nepažįstamais suvokimo turiniais ir, antra, būtų ištiktas nuostabos. Nepaisant to, kad naujumo patyrimas ir nuostabos išgyvenimas nėra vienas ir tas pats dalykas, šiame kontekste jie yra svarstomi kartu, t. y. nuostabos išgyvenimas yra traktuojamas kaip lydintis naujumo patirtį. Atsižvelgiant į tai verta klausti, kodėl kiekvienas impresinis patyrimas nėra lydimas nuostabos? Juk pirminė impresija kaip produkcijos pradžia nurodo naujumo patirties galimybę. Subjekto nesistebėjimas kiekvienu patirties turiniu presupponuoja, kad retencinė sąmonė veikia protencinę sąmonę. Buvusių patirčių turiniai yra ne tik kaupiami, bet ir projektuojami į ateitį, todėl impresinis turinys gali būti numatytas protencinėje sąmonėje. De Warrenas (2009: 199) pažymi, kad „šitame fenomenologiniame kontekste

Husserlis siekia apibūdinti kaip retencinė sąmonė yra išstumama iš savęs į priekį kaip protencija, taip pat kaip ir protencinė sąmonė atgal į savo pasirodymą retencijoje“. Retencinės ir protencinės sąmonės įtaka viena kitai paaiškina, kodėl pastoviai besikeičianti impresinė sąmonė nėra lydimu nuostabos. Patyrimas niekada nėra „švarus“: jis yra formuojamas prieš tai buvusių patyrimų, kurie, nors ir paradoksaliai skambėtų, yra veikiami dar būsimų⁴¹.

Atkreipus dėmesį į retencinės ir protencinės sąmonės sąveiką, reikia nurodyti dar vieną impresinės sąmonės kaip produkcijos pradžios reikšmę: „produkcijos pradžia“ taip pat žymi retencinės ir protencinės sąmonės pažadinimo galimybę. Būtent šiame kontekste ima ryškėti *retencijos–pirminės impresijos–protencijos* struktūros ir afektinio lygmens sąsaja. Juk retencinės ir protencinės sąmonės žadinimo funkcijos priskyrimas impresinei sąmonei nebūtų įmanomas, jei iš anksto nebūtų presuponuojamas impresijos ir afekto sąryšis. Prieš nurodant, kaip impresija yra susijusi su afektu, reikia glaustai aptarti pačią afekto sampratą.

Afekto samprata pasirodo genetinės fenomenologijos kontekste. Ji, kartu su asociacijos samprata, yra naudojama paaiškinti, kaip formuojasi tam tikri patirties vienetai, kurie yra duoti subjektui pasyviai, be aktyvių sintezių dalyvavimo. Taigi afektinis lygmuo operuoja žemiausiame patirties sluoksnyje. *Pasyvios sintezės analizėse* Husserlis (2001b: 196) apibrėžia afektą, išskirdamas du polius: objekto, kuris veikia ego, ir ego, veikiamą objekto. Afektas žymi „tam tikrą trauką, kuria duotas sąmonei objektas veikia ego <...> trauką, kuri yra atpalaiduojama, kai ego dėmesingai atsigręžia į jį“. Atskirdamas objekto ir ego polius, Husserlis pažymi, kad net jei objekto polius yra aktyvus, ego nebūtinai bus paveiktas; vieni turiniai veikia ego labiau nei kiti. Šiame kontekste svarbu pažymėti, kad afekto samprata yra susijusi ir turėtų būti aptariama kartu su asociacijos samprata, kuria remiantis yra paaiškinama, pirma, kodėl vieni turiniai veikia ego, o kiti neveikia, antra, kodėl tikrai tam tikri turiniai yra numatomi protencinėje sąmonėje. Afekto ir asociacijos sampratos nurodo viena kitą. Asociatyvūs ryškiai, pagrindžiantys turinių selekciją impresinėje sferoje, turi būti pažadinti.

Pasyvios sintezės analizėse Husserlis (ibid.: 217) pabrėžia, kad „pirminis visų afektų šaltinis glūdi ir gali glūdėti tikrai pirminėje impresijoje ir jos

⁴¹ Reikia pabrėžti, kad Husserlio presuponuota retencinės ir protencinės sąmonės įtaka viena kitai nėra tolygu Binswangerio minimai retencijos infiltracijai protencijoje. Jau buvo pažymėta, kad Binswangeris klaidingai interpretavo retenciją kaip praeitį, o protenciją kaip ateitį.

pačios didesniame ar mažesniame afektyvume. Afektyvaus pažadinimo gijos, arba dar kartą, afektyvumo skleidimosi gijos prasideda nuo ten“. Teiginyje, kad afektyvumo šaknys glūdi pirminėje impresijoje, yra implikuota, kad pastaroji generuoja pažadinimo procesą. Net jei impresiniai turiniai yra sąlygoti retencinės ir protencinės sąmonės sąveikos, impresinė sfera bet koku atveju yra išeities taškas prikeliant praėjusius ir numatant dar būsimus turinius. Afektinis pažadinimas prasideda impresinėje sąmonėje, kai asociatyvių ryšių pagrindu yra prikeliami buvę suvokimo turiniai arba numatomi ateisiantys. Nei praėjusių turinių prikėlimas, nei ateisiančių numatymas nebūtų įmanomas, jei nebūtų presuponuojama afekto ir pirminės impresijos sąsaja.

Žinant, kokia yra pirminės impresijos ir afekto sąsaja, galima numanyti, koks yra *retencijos–pirminės impresijos–protencijos* struktūros ir afektinio lygmens santykis. Visgi prieš tai eksplikuojant yra pravartu atkreipti dėmesį į dar vieną Husserlio (ibid.: 174) pastabą apie *retencijos–pirminės impresijos–protencijos* struktūrą: „kas duoda vienumą tam tikram objektui turinio atžvilgiu, kas sąlygoja skirtumus tarp jų turinio atžvilgiu <...>, kas sąlygoja pasidalijimą ir santykį tarp dalių sąmonėje ir taip toliau – tiktai laiko analizė negali mums pasakyti, nes būtent ji abstrahuojasi nuo turinio“. Retencija, pirminė impresija ir protencija pagrindžia patirties rišlumo galimybę tiktai formaliai, o siekiant paaiškinti, kaip įmanoma rišli patirtis turinio atžvilgiu, yra remiamasi asociacijos samprata. Asociacijų grandine dabartiniai turiniai yra susiejami su praėjusiais ir dar ateisiančiais turiniais. Afektas pažadina asociatyvius ryšius juos eksplikuodamas dabartyje. Taigi laikinės struktūros sąsaja su afektyvumu pagrindžia praėjusių ir dar būsimų turinių duoties galimybę dabartyje.

Atsižvelgiant į tai bei prisiminus, kas buvo pasakyta apie implicitinę subjekto kaip buvusio ir dar būsimos saviuotės dabarties lauke, reikia pažymėti, kad kartu su pažadintais turiniais yra duota galimybė tematizuoti ir šią implicitinę saviuotę, t. y. sugriebti save tematiškai kaip praėjusį ir dar ateisiantį bei verbališkai išreikšti tai, kaip „aš praeityje“ ir „aš ateityje“. Be abejo, savęs paties kaip buvusio ir dar būsimos tematizacija bei to verbalinė išraiška yra produkuojama aktyvioje sintezėje, tačiau yra svarbu nurodyti, kad ši galimybė negalėtų būti pagrįsta nepresuponavus laikinių sintezių ir afektinio lygmens sąryšio.

Prieš pradedant svarstyti, kaip įmanomos melancholinei depresijai būdingos laiko kaip sustojusio, dabarties kaip pastoviai pasikartojančio momento ir ateities kaip negalinčios būti numatytos patirtys, t. y. kokioms būtinoms sąlygoms esant jos gali būti konstitutos, pravartu dar kartą prisiminti, kas buvo pasakyta apie pirminės impresijos ir afekto sąsają bei

užduoti klausimą, ar yra įmanomas visapusiškas pirminės impresijos aprašymas nepresuponuojant jos sąryšio su afektyvumu? *Pasyvios sintezės analizė*se Husserlis (2001b: 213) nurodo, kad „yra visai tikėtina, kad afektas jau atlieka esminę rolę visų objektų konstitucijoje taip, kad be jo nebūtų jokių objektų iš viso, taip pat kaip ir dabarties, artikuliuotos objektais“. Atsižvelgiant į afektų vaidmenį konstituojant objektus, o kartu su jais ir dabarties lauką, yra abejotina, kad pirminė impresija galėtų būti apibrėžta nepresuponuojant jos ir afektinio lygmens sąsajos. Nors afektinis lygmuo negali būti atskirtas nuo impresinės sferos, afektų veikimas dabarties lauke gali būti sumažėjęs.

Jau buvo minėta, kad apibrėždamas afektą, Husserlis (ibid.: 215) išskiria du polius (objekto, kuris veikia ego, ir ego, veikiamą objekto) bei teigia, kad „žvelgiant iš universalios perspektyvos, yra pastebima, kad kiekvienoje gyvojoje dabartyje yra tam tikras reljefo iškilimas, reljefo pastebimumas ir reljefas, kuris gali patraukti mano dėmesį“. Visgi, nors kiekvienoje dabartyje reljefo iškilimas egzistuoja, tai nereiškia, kad ego dėmesys bus patrauktas, kad ego būtinai bus jo veikiamas. Atsižvelgiant į tai, sutrikimas afektyvume yra apibrėžiamas kaip sumažėjęs ego poveikumas. Ar taip suprstas sutrikimas afektyvume įtakotų laiko patirtį ir ar galėtų paaiškinti laiko kaip sustojusio, dabarties kaip pasikartojančio to paties momento ir ateities kaip neįmanomos patirtis?

Norint atsakyti į šį klausimą, pirmiausia, reikia nurodyti, kokių funkcijų netenka pirminė impresija, kai jos sąryšis su afektiniu lygmeniu silpnėja. Jau buvo minėta, kad pirminės impresijos kaip produkcijos pradžios apibrėžimas nurodo kelis dalykus: visų pirma, impresija yra prezentacinė sąmonė, t. y. impresijoje objektas yra duotas aktualiai, vadinasi tiksliai impresija gali pateikti tai, kas yra nauja (dar nepažįstama); antra, būtent impresinėje sferoje veikiant afektams prasideda asociatyvus buvusių turinių pažadinimas ir dar būsimų numatymas. Sumažėjęs afektų poveikis nepaveikia impresijos kaip prezentacinės sąmonės funkcijos. Nepaisant to, galimybė įgyti naujumo patirtį, lydimą nuostabos, yra sumažėjusi arba iš viso dingusi. Sumažėjęs afektų poveikis pirmiausia žymi ego dėmesingumo sumažėjimą, t. y. temos arba kitaip pirmojo plano netektį daugumai objektų nepasiekiant dėmesio akiračio⁴². Temos netektį taip pat nurodo sumažėjusi asociatyvaus praėjusių turinių pažadinimo bei dar būsimų numatymo galimybė. Husserlis (2001b:

⁴² Husserlis (2001b: 215) pažymi, kad kiekvienoje gyvenamoje dabartyje yra tam tikras pastebimas reljefas, kuris gali patraukti ego dėmesį, bei pabrėžia, kad tai, į ką ego atkreipia dėmesį, yra vadinama pirmu planu.

223) nurodo, kad pažadinimas turi to, kas yra implicitiška, vartimo vėl tuo, kas yra eksplicitiška reikšmę. Taigi, sumažėjus afektų veikimui impresinėje sferoje praėjusių ir dar galimai ateisiančių turinių eksplikavimas arba kitaip jų pavertimas tema dabarties lauke irgi yra sumažėjęs arba netgi dingęs.

Atsižvelgiant į nagrinėjamą problematiką, taip pat yra būtina plačiau aptarti protencijos sampratą; be jos nebūtų įmanoma visapusiškai suprasti jau minėtų impresijos funkcijų bei rezultato silpnėjant impresijos ir afekto sąsajai. Husserlis (1991: 55) nurodo, kad protencija, priklausanti objekto suvokimui, yra neapibrėžta turinio atžvilgiu ir palikta atvira galimybei, kad suvokimo turiniai gali pasirodyti kitaip nei yra numatoma. Būtent protencijos struktūrinis sujungimas su pirmine impresija paaiškina, kaip yra įmanoma naujumo patirtis, lydimą nuostabos, dažniausias ištinkančios tam, kas buvo numatyta, pasirodžius visai kitaip. Visgi atsižvelgiant į kasdienę patirtį, nesunku pastebėti, kad nuostabos ištiktis nėra dažna. Taigi kyla klausimas, kas, kokie turiniai visgi yra numatomi protencijoje? Lohmaras (2002: 160) išskiria du protencijoje numatomus turinių tipus, arba kitaip – dviejų tipų protencijas, atliekančias skirtingas funkcijas, kurias jis iliustruoja pateikdamas pavyzdį: „mes galime galvoti apie situaciją, kai laukiame savo mašinoje priešais šviesoforą degant raudonai šviesai labai gerai žinodami, kad greitai užsidegs geltona šviesa. Šios rūšies protencijos yra nukreiptos į ateinančią hiletinę medžiagą, bet nėra priklausomos tikrai nuo dabar esančios hiletinės medžiagos ir retencijos, greičiau, tai priklauso nuo mūsų patirties pasaulyje“⁴³. Pirmo tipo protencijoje numatomi turiniai priklauso nuo impresinių turinių ir yra numatomi kaip jų tąsa; antro tipo protencijoje numatomi turiniai taip pat priklauso ir nuo buvusios patirties. Pavyzdžiui, jei subjektas praeityje kelis kartus buvo paveiktas objekto A ir jei praeityje po objekto A pasirodydavo objektas B, dabarties lauke pasirodžius objektui A, subjektas tikėtis išvysti ir objektą B. Remiantis antro tipo protencija galima pagrįsti, kodėl stovint priešais šviesoforą yra laukiama geltonos šviesos, o ne tikimasi, kad raudona šviesa degs ir toliau.

Grįžtant prie impresijos ir afektinio lygmens sąsajos silpnėjimo, reikia pabrėžti, kad tai neturi įtakos pirmo tipo protencinių turinių numatymui impresinėje sferoje. Pirmo tipo protencija pagrindžia „laukimą impresinėje dabartyje <...> kuris yra konfigūracijų, egzistuojančių panašumo sintezėje, dalis. kažkas panašaus atkuria kažką kitą, kas yra panašu, bet tai taip pat leidžia kažkam panašiam būti laukiamam koegzistavime ir sekoje“ (Husserl

⁴³ Lohmaras (2002) išskiria daugiau protencijos tipų, bet šiame kontekste reikalinga paminėti tikrai šiuos du tipus.

2001b: 235). Šis laukimas nėra eksplikuotas, priešingai, jis yra dabarties lauko konstitutyvi dalis, todėl silpnėjant afektinio lygmens sąsajai su impresine sfera jo formavimasis nėra paveikiamas. Antro tipo protencija pagrindžia laukimą, kurio formavimasis ne tik priklauso nuo impresinių turinių, bet taip pat ir nuo buvusios patirties, vadinasi, jis yra formuojamas asociatyvaus pažadinimo pagrindu. Būtent šio tipo laukimas impresinėje sferoje yra paveikiamas, silpnėjant jos ir afektinio lygmens sąsajai.

Atsižvelgiant į pakitimus impresinėje sferoje, yra klausiama, ar tuo remiantis galėtų būti paaiškinta, ką reiškia melancholija diagnozuotų subjektų laiko patirtys, fiksuotos ištarose „laikas yra sustojęs; niekas nesikeičia“, „aš negaliu matyti ateities“, bei kaip yra įmanoma tokių patirčių konstitucija? Ratcliffe'as (2012: 121), analizuodamas laiko patirties pakitimus melancholijoje, teigia:

Praktinio reikšmingumo praradimas taip pat yra tolygus smarkiam pasikeitimui laikinėje patirtyje. Be prasmės, kad dalykai gali kada nors būti reikšmingai kitokie, numatymas, dažniausia būdingas dabarčiai, yra dingęs. Taigi reikšmingų galimybių aktualizacijos patirtis, kuri charakterizuoja perėjimą iš ateities į dabartį ir į praeitį, irgi yra dingusi. Artima ir tolima ateitis siūlo tikrai „dar to paties“; negali būti nieko naujo.

Ratcliffe'o pateikta praktinio reikšmingumo (orig. *practical significance*) samprata yra Husserlio afekto sampratos praplatinimas⁴⁴. Nepaisant to, lieka neaišku, kaip dalykų matymas kaip praktiškai reikšmingų yra susijęs su ateities numatymu, t. y. kokios struktūros pagrindžia jų sąryšį, bei kodėl dingus praktiniam reikšmingumui yra nustojama numatyti ateitį kaip galinčią pasiūlyti kažką naujo. Atsižvelgiant į darytą skirtį tarp pirmo ir antro tipo protencijų bei į tai, kad sumažėjus afektų poveikiui impresinėje sferoje yra paveikiami tikrai antro tipo protencijos pagrindu formuojami laukimai, galima prieiti prie išvados, kad tokiomis sąlygomis vieninteliai impresinėje sferoje esantys laukimai bus pirmo protencijos tipo, t. y. priklausantys nuo impresinių turinių bei numatantys tikrai jų tąsą. Taigi, nesant kitokių nei pirmo tipo protencijos laukimai, „ateitis“ yra numatoma kaip dabartinės patirties tąsa. Šiame kontekste žodis „ateitis“ yra imamas į kabutes; juk ateities numatymas presuponuoja numatymą to, kas nėra dabar. Taigi tiksliau būtų sakyti, kad ne ateitis yra numatoma kaip dabartinės patirties tąsa, bet

⁴⁴ Ratcliffe'as (2015: 45) pažymi, kad nors Husserlis, kalbėdamas apie afekto poveikį ego, tiesiogiai nekalba apie tai, kad objektai gali patraukti ego dėmesį, nes jie yra reikšmingi praktiškai, visgi tai neprieštarauja Husserlio teorijai ir netgi yra joje numatyta.

dabartis yra patiriama kaip nesibaigianti, o kartu ir pats laikas, laiko tėkmė kaip sustojusi. Prisiminus Strauso tvirtinimą apie asmeninio laiko neišmatuojamumą, apie tai, kad ribos tarp praeities, dabarties ir ateities priklauso ne nuo objektyvių kriterijų, bet nuo, pavyzdžiui, reikšmingų įvykių to asmens gyvenime, galima nesunkiai suprasti, kad pastoviai patiriant „tą patį“ nei aiškios ribos tarp praeities, dabarties ir ateities, nei laiko „tekėjimo“ pojūtis negali susiformuoti.

Nors ateities neįmanomumo patirtis nurodo dabarties kaip nesibaigiančios patirtį, ji turi dar vieną reikšmę, o kartu ir konstitucijos niuansą. Buvo atkreiptas dėmesys, kad dėka retencinės ir protencinės sąmonės subjekto saviduotis dabartyje peržengia dabarties lauko ribas. Subjektas dabartyje sau yra duotas kaip buvęs ir kaip būsimas. Nors šis suvokimas visų pirma yra implicitinis, t. y. nereflektuotai lydintis bet koki patyrimą, jis visada gali tapti subjekto refleksijos objektu. Asociatyvus turinių pažadinimas pagrindžia subjekto kaip jau buvusio ir dar būsimo tematizuotos saviduoties galimybę. Be turinių eksplikacijos ši galimybė nebūtų pasiekama. Nenumatydamas kitokių turinių nei dabartiniai subjektas negali tematizuotai numatyti savęs ateityje. Ne implicitinis savęs kaip praėjusio ir dar būsimo suvokimas yra pakitęs, bet pati galimybė paversti tą, kas yra implicitiška, eksplikitisku. Maiese (2018: 710) pažymi, kad nėra taip, kad „pacientai tiesiog nustoja tikėti, bet jie greičiau praranda galimybę įsivaizduoti konkrečią ateitį (turinio atžvilgiu) ir todėl negali įsivaizduoti, ką jie darytų ar kaip jie jaustųsi tam tikru momentu arba tam tikroje situacijoje ateityje“. Tai, kas yra prarandama sergant melancholine depresija, nėra tiktai gebėjimas įsivaizduoti, bet projektuoti savo ateitį ir numatyti save ateityje kaip tam tikrą save. Juk norint turėti pačio savęs viziją, reikia turėti prieigą prie ankstesnės patirties, kuria remiantis būtų galima numatyti būsimą Aš kaip tam tikrą Aš. Tam tikrais patologiniais atvejais tokio numatymo neįmanoma įgyvendinti. Tai gali iliustruoti melancholinei depresijai būdingas reiškinys, kai anksčiau pasveikęs pacientas negali nei prisiminti savo pasveikimo, nei turėti ateities vizijos, kurioje jis būtų kitokios būklės. Viena vertus, tai nurodo nesugebėjimą pabėgti nuo dabarties, bet, kita vertus, tai taip pat nurodo savęs numatymo ateityje neįmanomumą. Taigi, ateities neįmanomumas reiškia nesugebėjimą matyti savęs kaip dar būsimo ateityje. Negalėdamas matyti savęs kaip būsimo, subjektas negali matyti ir ateities.

Retencijos–pirminės impresijos–protencijos struktūros sąsajos su afektyviu lygmeniu analizė atskleidžia, kokią rolę afektyvumas atlieka konstituoja normalią laiko patirtį. Nors afektų poveikio sumažėjimas impresinėje sferoje neįtakoja struktūrinių pakitimų laikinėse sintezėse, visgi

silpnėjant impresijos ir afektinio lygmens sąsajai laiko patirtis radikaliai pakinta. Pirmiausia, temos praradimas impresinėje sferoje sąlygoja laiko patirties eksplikaciją, dominuojančią melancholijoje; antra, dabarties lauke dingstant praėjusių ir dar būsimų turinių pažadinimui, dinaminis santykis tarp dabarties, praeities ir ateities yra prarandamas, o pati dabartis yra patiriama kaip nesibaigianti. Neįmanomumas prieiti prie praėjusių turinių ir numatyti dar būsimus taip pat paveikia paties subjekto kaip buvusio ir dar būsimą reflektuotą saviduočių. Negalėdamas matyti savęs kaip būsimą, subjektas negali numatyti ir savo ateities. Visa tai leidžia tvirtinti, kad afektų poveikio sumažėjimas sąlygoja radikalų laiko patirties pakitimą melancholijoje.

4. KŪNIŠKUMO TRANSFORMACIJA MELANCHOLIJOJE

Italų psichiatras Eugenio Borgna (1992: 75-6) veikale *Melancholija* pažymi, kad jei nėra aptariama, kaip melancholija serganti pacientė „gyvena“ savo kūną, vienas esminių melancholijai skirtų diskurso elementų yra eliminuojamas. Kūniškumo, kaip ir laikiškumo, pakitimų identifikavimas yra fundamentalus apibrėžiant melancholiko gyvenamą pasaulį. Kūnas yra tarpininkas tarp subjekto ir pasaulio. Jis yra ne tiktai išorinio suvokimo organas, bet taip pat įrankis realizuojant subjekto teorinius ir praktinius interesus. Sveiko (normaliai funkcionuojančio) subjekto dėmesio lauke yra pasaulio objektai. Nors kūnas pastoviai dalyvauja subjektui pažįstant pasaulį ir jame veikiant, jis lieka nepastebėtas, t. y. pats kūnas netampa dėmesio objektu. Kai kuriais atvejais, pavyzdžiui, esant pavargus ar jaučiant skausmą, kūnas „primena“ apie savo buvimą, bet pailsėjus ar skausmui nuslopus subjektas vėl atgręžia dėmesio vektorių į pasaulį. Priešingai nei normaliu atveju, melancholine depresija sergančio asmens kūnas pastoviai „primena“ apie savo buvimą. Šiam pokyčiui įvardinti šiuolaikinės fenomenologinės psichopatologijos atstovai vartoja korporealizacijos (orig. *corporealization*) sąvoką⁴⁵. Ji apima platų reiškinių spektrą: pavyzdžiui, kūno išraiškingumo sumažėjimą, pastovų sunkumo pojūtį, judesių sulėtėjimą pacientų išreiškiamą žodžiais „reikia save versti kažką daryti“. Minėti reiškiniai implikuoja kūno nepastebimumo praradimą, jo patekimą į dėmesio akiratį. Bendriausia prasme korporealizacijos terminas nurodo kūno virsmą „objektu“. Šiuo atveju žodis „objektas“ yra rašomas kabutėse, nes jo duoties net patologijos atveju negalima gretinti su kitų pasaulio objektų duotimi. Fenomenologijoje yra brėžiama aiški skirtis tarp kūno ir kitų objektų. Pirmiausia, kūno, priešingai nei kitų išorinio suvokimo objektų, konstitucijoje lytėjimas, bet ne rega atlieka pagrindinį vaidmenį. Subjektas negali matyti savo kūno taip, kaip jis mato objektus. Suvokiant rega yra reikalingas atstumas. Kadangi kūnas užima *čia* vietą, jis yra kiekvieno suvokimo centras, iš kurio yra prieinami pasaulio objektai. Jie visada yra duoti kaip esantys *ten*, priešingai nei kūnas. Antra, kaip pažymi Husserlis (2005b: 120), subjekto kūnas skiriasi nuo kitų pasaulio objektų, nes kūnas yra vienintelis objektas, kuriame aš (subjektas) tiesiogiai *darau ką noriu*. Pavyzdžiui, jei aš noriu atidžiau apžiūrėti priešais stovintį stalą, aš galiu prie jo prieiti, jį apeiti, pasilenkti ir pan. Mano kūno judesiai yra mano valios

⁴⁵ Borgna kalba apie suakmenėjusį kūną (org. *pietrificato corpo*), Fuchsas apie korporealizaciją. Jis pirmasis pasiūlė šią sąvoką.

išraiška. Husserlio ir vėliau Merleau-Ponty fenomenologijoje subjekto kūnas yra apibrėžiamas kaip gyvenamas kūnas. Gyvenamas kūnas skiriasi nuo kitų kūnų tuo, kad jis yra animuotas. Husserlis jį vadina *Leib* (arba *Leibkörper*) ir nors jis niekada nevadina animuoto kūno *Körper*, fenomenologinės psichopatologijos (ypač šiuolaikinės) atstovai kūną kaip *Leib* supriešina su kūnu kaip *Körper*, turėdami omenyje priešpriešą ne tarp animuoto ir neanimuoto kūno, bet dažniausiai priešpriešą tarp neobjektyvuoto ir objektyvuoto kūno. Šiame skyriuje bus atskleista, kad korporealizacijos samprata yra priklausoma nuo tokio *Leib* ir *Körper* supriešinimo bei pademonstruota, kad atsižvelgiant į aiškiai diferencijuotas *Leib* reikšmes yra galima aprašyti kūniškumo transformacijas melancholijoje nesiremiant korporealizacijos samprata. Pirmiausia bus aptarta melancholinei depresijai būdinga kūniškų pakitimų įvairovė: atmosferos, kūno išraiškingumo ir kūno savęs pajautimo pakitimai. Antra, bus aptarti kriterijai, kuriais remiantis kūno kaip *Leib* ir kūno kaip *Körper* sampratos yra skiriamos. Trečia, bus pristatomi Blankenburgo, Borgnos ir Fuchso pateikti *Leib* ir *Körper* apibrėžimai. Aptariant Blankenburgo išskirtas psichiatrijoje vartojamas *Leib* reikšmes bus atsižvelgta į Husserlio *Idėjos II* pasiūlytą *Leib* sampratą. Pristatant Fuchso pateiktą korporealizacijos sampratą bus atskleisti jos trūkumai aprašant kūniškumo transformacijas melancholijoje. Jei korporealizacijos samprata nurodo bet koki savo kūno suobjektinimą, daugybė kūniškumo pakitimo niuansų lieka nepastebėti. Ketvirta, apsiribojant vienu melancholinei depresijai būdingu kūno savęs pajautimo pakitimu, konkrečiau, kūno kaip reikalaujančio didžiulių pastangų tam, kad judėtų ir veiktų, patyrimu, bus atskleista, kaip šis savo kūno patyrimas yra motyvuotas sutrikimo afektyvume. Prieš tai buvusiame skyriuje buvo aptartos melancholijai būdingos laiko patirtys bei atskleista, kaip jos yra motyvuotos sutrikimo afektiniame lygmenyje. Šis sutrikimas yra taip pat siejamas su melancholiko savo kūno bei aplinkos patyrimo pakitimais, todėl nagrinėjant kūniškumo pakitimus reikia atsižvelgti, kaip jie yra susiję su afektiniu lygmeniu. Skyriaus pabaigoje šis sąryšis bus atskleistas melancholinei depresijai būdingą savo kūno kaip reikalaujančio didžiulių pastangų tam, kad judėtų ir veiktų, patyrimą, nagrinėjant Husserlio pasiūlytos ir Blankenburgo pakartotos *Leib* kaip valios organo sampratos kontekste.

4.1. Pakitimai juntamoje atmosferoje, tarpkūniškume ir kūno patyrimo

Melancholinei depresijai būdingos kūniškumo transformacijos yra įvairios. Šiame poskyryje jos yra pristatomos atsižvelgiant į Stefano Micalio (2013a: 204) pasiūlytą sugrupavimą. Svarbu pažymėti, kad fiziniai, t. y. išmatuojami, pakitimai tokie kaip, pavyzdžiui, plaukų slinkimas, miego ritmo sutrikimai, svorio kritimas ar priaugimas nebus aptariami; bus aptariami tie pakitimai, kurie nurodo pasikeitimą patirties struktūroje:

1. Pakitimai kūno santykyje su supančia aplinka.
2. Pakitimai kūno santykyje su kitais kūnas (intercorporeumas (orig. *intercorporeality*)).
3. Pakitimai kūno savęs pajautime (arba kaip subjektas jaučia, patiria kūną).

Pirmai grupei priskiriami pakitimai nurodo pasikeitimus jaučiant aplinkos atmosferą. Atmosferos sąvoka išreiškia specifinį emocinį individo santykį su aplinka, įgyjamą pirmiausia per skonį ir kvapą. Individas gali jausti aplinkos atmosferą kaip traukiančią arba atstumiančią. Tyrinėdamas individo atmosferos pajautimo genezę, Tellenbachas (1981: 227) nurodo jo ištakas esant kūdikio ir motinos santykyje. Kūdikis yra priklausomas nuo juo besirūpinančios motinos. Ji yra jo pirmas santykis su pasauliu. Nuo pat pirmų dienų šis santykis mezgasi per skonį ir kvapą. Motinos kvapas nėra atsitiktinis elementas: uodžiant yra perduodamos ne tik jutiminės savybės; kūdikis taip pat jaučia motinos asmeninę prigimtį (orig. *personal nature*). Gyvenimo pradžioje motina kūdikiui yra aprūpintoja, saugotoja. Užuosdamas motiną, kūdikis jaučia jos patikimumą. Per kvapą „užčiuopiama“ asmeninė prigimtis yra vadinama motinos atmosfera. Tellenbachas (ibid.: 224) atskleidžia, kad ragaujant ir uodžiant praeityje pajausta atmosfera gali pasyviai atsikartoti dabartyje. Tai leidžia paaiškinti, kodėl kai kurie žmonės, vietos ar aplinkos iš karto patraukia, o kitos atstumia. Dar kūdikystėje pajausta motinos atmosfera, leidžianti pasikliauti ir jaustis saugiai, gali „nebyliai“ atsikartoti santykyje su kitais žmonėmis ir kitose situacijose.

Atmosferos pajautimo sąsajos su skonio ir kvapo joslėmis atskleidimas yra ypač pravartus aprašant melancholijai būdingus aplinkos patyrimo pasikeitimus. Skonis ir kvapas, priešingai nei matymas ir girdėjimas, nėra pastoviai aktyvuotos joslės. Jei aplinkoje nėra stipraus stimulo, sveikas individas pastoviai nejaučia skonio ir kvapo. Visgi šios joslės gali būti pastoviai aktyvuotos kai kuriais melancholinės depresijos atvejais.

Tellenbacho (1968: 123) pateiktas melancholija diagnozuotos Katherinos B. pavyzdys tai puikiai iliustruoja:

Vėlyvą popietę, įėjusi į sandėliuką, pilną senų, neberekalingų daiktų, kurių didžioji dalis atkeliavo iš mirusių tėvų, ji pajuto smirdantį, bjaurų, pelėsiuatsiduodantį, aitrų kvapą – „tokį seną, supuvusį, iršta... kažkas seno, šiandien vis dar mane sukrečia“. Po to ji šį kvapą pajuto ir kituose kambariuose, nors kiti šeimos nariai nieko neužuodė. Ji taip pat priverė juos ją pauostyti: jos odą, plaukus, burną. Uoslė ir skonis: „jie buvo užteršti. Buvo neįmanoma nieko valgyti. Marti papurškė odekolono ant nosinės, bet „kvapas ir toliau tvyrojo“. Beveik visą laiką (95 procentus) ji jausdavo tą kvapą, o odekolono kvapą jausdavo tikrai ne didelę dalelę (5 procentus) laiko ir tai tik labai palaipsniui. Viskas tiesiog smirdėjo: vyrai, kiti šeimos nariai, daiktai, viskas. „Dėl kvapo nieko negalėjau galvoti“.

Sunkia depresijos forma sergantys pacientai gali iš viso nustoti jausti kvapą, arba gali pradėti pastoviai jausti nemalonų kvapą, arba, kaip Katherinos B. atveju, iš pradžių nustoti ir tada staigiai pradėti jausti labai blogą nepranykstantį skonį ir kvapą. Neretai tai puvėsių, sugedusių produktų, irstančių daiktų skonis ir kvapas. Nors Katherinos B. atveju šių pojūčių pradžia buvo sukelta realių stimulų aplinkoje (sandėliuke sukrautų daiktų), kitais atvejais blogas skonis ir kvapas gali būti pradėti jausti nesant jokiam stimului. Šie pojūčiai vyrauja, nuo jų neįmanoma „pabėgti“. Turint omenyje, kad būtent kvapas ir skonis perteikia mus supančios aplinkos atmosferą, staigus puvėsių kvapo ir skonio pajautimas liudija apie fundamentalų santykio su supančia aplinka pasikeitimą. Nors žmonės, daiktai, bendriausia prasme aplinka nėra vizualiai pakitusi, per kvapą yra „apčiuopiama“, kad kažkas pasikeitė toje aplinkoje. Tellenbachas nurodo, kad tas kažkas yra aplinkos atmosfera. Prisiminus, kad atmosferos pajautimas reiškia prigimties pajautimą, galima teigti, kad melancholijos atveju pastovus puvėsių jautimas nurodo supančios aplinkos irimo pajautimą. Labai sunkiais melancholinės depresijos atvejais yra galima realybės derealizacija, pasižyminti įsitikinimu, kad kiti žmonės (ypač artimi) jau yra mirę, o juos yra pakeitę tikrai taip pat atrodantys apsimetėliai, arba Kotardo sindromas – įsitikinimas, kad pats asmuo yra miręs⁴⁶. Olandų psichiatras Pietas Kuiperis (1988: 91) savo autobiografinėje knygoje *Toli* atskleidžia, kaip abu minėti įsitikinimai –

⁴⁶ Daugiau informacijos apie derealizacijos ir Kotardo sindromus galima rasti vikipedijos puslapiuose internete:

https://en.wikipedia.org/wiki/Depersonalization-derealization_disorder#Psychiatric
https://en.wikipedia.org/wiki/Cotard_delusion

manymas, kad kiti yra mirę, ir įsitikinimas, kad jis pats irgi yra miręs, – reiškėsi jo kasdienybėje, kai jis sirgo melancholine depresija:

Kažkas, panašus į mano žmoną, ėjo šalia manęs, mane taip pat aplankė draugai... Viskas buvo taip, kaip būtų įprastai. Figūra, vaizduojanti mano žmoną, nuolat primindavo tai, kad aš ją apvyčiau... Tai, kas atrodo kaip normalus gyvenimas, nėra toks. Aš esu kitoje pusėje. Dabar taip pat supratau, kokia buvo mirties priežastis... Aš miriau, bet Dievas pašalino šį įvykį iš mano sąmonės... Vargu ar būtų galima įsivaizduoti griežtesnę bausmę. Nežinodamas, kad mirei, atsiduri pragare, kuris visomis detalėmis yra panašus į pasaulį, kuriame gyvenai. Tokiu būdu Dievas leidžia tau pamatyti ir pajusti, kad nieko nepadarei iš savo gyvenimo.

Antrai grupei priskiriamos kūniškumo transformacijos yra pakitimai kūno santykiyje su kitais kūnais. Prieš aptariant pasikeitimus tarpkūniškume yra pravartu glaustai nurodyti, kokią reikšmę kūno išraiškingumas turi kito subjekto emocijų, troškimų ir intencijų supratimui. Subjektui kito subjekto mintys, jausmai ir troškimai nėra duoti taip, kaip jam yra duotas savas „vidinis pasaulis“. *Kito* „vidinis pasaulis“ yra prieinamas netiesiogiai, empatiškai. Zahavis (2014: 135) atkreipia dėmesį, kad *Idėjose II* Husserlis, aptardamas *kito* duotį dviejose – natūralistinėje ir personalistinėje – nuostatose, nurodo, kad personalistinėje nuostatoje *kitas* yra duotas kaip ekspresyvus vienis (priešingai nei natūralistinėje nuostatoje), o jo mintys, jausmai ir ketinimai atsispindi gestuose. Merleau-Ponty (1962: 215) fenomenologijoje yra nagrinėjama kūno išraiškingumo reikšmė tarpasmeniniams santykiams: „gestų bendravimas ir supratimas atsiranda dėka mano ketinimų ir *kitų* gestų, mano gestų ir *kitų* ketinimų, pastebimų kitų žmonių elgesyje, abipusiškumo. Atrodo, kad kito žmogaus ketinimai apgyvendintų mano kūną, o mano – jo kūną“. Kūno išraiškingumo sumažėjimas užkerta kelią ne tik tai į asmens „vidinį pasaulį“, bet taip pat tampa autentiškos komunikacijos kliūtimi. Individui patiriant skausmą ar džiaugsmą jo emocijas komunikuoja jo kūno kalba: susigūžęs kūnas, perkreiptas veidas, suraukta kaktą, ašarotos akys arba pakilę lūpų kampučiai ir pan. Visi minėti ženklai, kūno išraiškos, nurodo, kad individas patiria skausmą ar džiaugsmą. Individo kūnas komunikuoja ne tik emocijas, bet taip pat troškimus ir intencijas. Kūniškame lygmenyje vykstanti komunikacija su melancholine depresija sergančiais pacientais pasikeičia. Jų kūnai yra žymiai mažiau išraiškingi, todėl nebyli, kūniškame lygmenyje vykstanti komunikacija su jais yra minimali. Borgnos (1992: 79) pacientė Paola, dalindamasi, kas pasikeitė jai susirgus depresija, pažymi, kad „net ir

bendravimas su kitais tapo neįmanomas: aš apsimetu, kad jaučiu, ir apsimetu, kad kalbu, kad juokuosiu, kad stebiuosiu. Aš kvėpuoju, bet neegzistuoju. Aplinkui mane tuštuma ir mano kūnas skęsta šioje tuštumoje“. Nors Paola bando kompensuoti prarastą kūno reakcingumą, suvaidindama tai, kas anksčiau vykdavo spontaniškai, palaikyti dialogą su kitais jai nepavyksta. Paola spontaniškai negali reaguoti į aplinką, nes aplinka jos „neprovokuoja“ reaguoti. Jos apibūdinimas, kad ją supa tuštuma, nurodo, kad tai, kas vyksta aplinkui ją, nepatraukia jos dėmesio ir jos emociškai nepaveikia. Afekto trūkumas nelieka nepastebėtas jos pašnekovo. Borgna (1992: 77), aprašydamas melancholine depresiją diagnozuoto paciento kūno išraiškingumą, pažymi:

Atrodo, kad šis priešais mane esantis kūnas yra be gyvybės: akys, netgi tada, kai atmerktos, nežiūri aplinkui, bet skęsta begalinėje ir nepagaunamoje tolumoje, kurioje neįmanoma dalyvauti. Dialoginis sutarimas yra neįmanomas tarp mano ir paciento žvilgsnio, išnykstančio kitoje (skirtingoje) nei mano matomumoje ir nebetalpinančio reikšmių (kažką išreiškiančių turinių, kurie galėtų būti iššifruojami).

Melancholiko žvilgsnis yra interiorizuotas, t. y. jis yra nukreiptas į save, o ne į pašnekovą. Jo žvilgsnį galima apibūdinti kaip matantį ir tuo pačiu metu nematantį. Nors pacientas mato (vizualiai suvokia) pašnekovą priešais save, jis neužmezga kontakto, t. y. pašnekovas nepatraukia jo dėmesio ir jis nereaguoja emociškai. Kita vertus pašnekovas taip pat negali užmegzti kontakto su melancholiku. Kadangi melancholiko kūno išraiškos jam yra neatpažįstamos (žvilgsnio neiššifruojamumas), jis negali į jas atsakyti. Nors verbaliniame lygmenyje komunikacija vyksta (pacientas gali atsakyti į klausimus, pasakyti kaip jaučiasi, įvardinti, kas yra pasikeitę jo patirtyje), autentiškas santykis tarp paciento ir šiuo atveju terapeuto yra neįmanomas.

Trečiai grupei priskiriami pakitimai nurodo pasikeitimus savo kūno pajautime (kaip melancholikas jaučia savo kūną). Šie pakitimai yra esminiai siekiant apibrėžti kūniškumo transformaciją melancholijoje. Nors prieš tai aptartos pakitimų grupės taip pat yra svarbos, joms priklausančys pakitimai arba nebūtinai turi įvykti (atmosferos pakitimai), arba priklauso nuo savo kūno pajautos pakitimų (pakitimai interkorporealume). Atsižvelgus į tai, šiame skyriuje toliau bus koncentruojamas dėmesys tikrai į subjekto savo kūno pajautimo pakitimus. Racliffe'o (2015: 76) atliktoje apklausoje, kurioje depresija sergantys pacientai buvo apklausti, kaip jie jaučia savo kūną, yra pažymima:

Jie skundėsi energijos trūkumu, išsekimo ir nuovargio jausmu bei pojūčiu, kad kūnas yra nerangus ir švininis. Kartu su sunkumo patyrimu <...> daugybė kitų su kūnu susijusių simptomų buvo minimi: tarp jų bendro pobūdžio negalavimai ir skausmai, galvos skausmas, sirgimo pojūčiai, pykinimas, sąnarių skausmai, spaudimas ar skausmas krūtinėje <...>.

Nors depresija diagnozuoti pacientai pateikia daug skundų susijusių su kūno patyrimu, tipiškas depresijai savo kūno pajautimas gali būti išreikštas šiais vieno apklaustojo žodžiais: „mano kūnas yra sunkus ir man reikia stengtis norint jį judinti“ (Racliffe 2015: 76). Kraštutiniais melancholinės depresijos atvejais pacientai gali netgi nustoti judėti ir reaguoti į aplinką⁴⁷. Šie savo kūno pajautimo pokyčiai turi labai specifinį bruožą, kurį bus galima geriau pastebėti, atsižvelgus į pačių pacientų liudijimus. Borgnos (1992: 79-80) pacientė Anna šiais žodžiais apibūdina patiriamą sunkumą judėti: „yra kažkas, kas neleidžia man daugiau vaikščioti, kas mane sulaiko. Mano protas dingio. Nėra prasmės sakyti, kad jo nėra: niekada nebuvo smegenų. Nejaučiu jų daugiau. Nesijaučiu nei gyva, nei mirusi. Mano kūnas nėra nei gyvas, nei miręs“. Kita pacientė Paola kalbėdama apie pastovų kūno jautimą pažymi tą patį aspektą:

Kiekvieną rytą mano kūnas yra tam, kad man primintų, kad yra čia, kad aš tuščia, kad mane slegia, kad mane vargina, ir tada pavalgius jis įkyri ir dar labiau erzina. Jo buvimas nepakenčiamas ir visiškai svetimas mano sielai. Jis maitina mano kančią ir kankinystę. Kiekvieną dieną kova prieš kūną yra nepaliojama ir negailėstinga, bet nevaisinga. Nepataisomas įplyšimas yra tarp mano savasties ir mano kūno (Borgna 1992: 78).

Nors išsireikšdamos kitais žodžiais ir vartodamos skirtingus terminus, Anna ir Paola pabrėžia tą patį aspektą – patiriamą atotrūkį tarp savo kūno ir to, ką jos laiko savastimi (Anna laiko savo sąmonę, Paola – sielą). Skaitant jų liudijimus susidaro įspūdis, kad judėjimo suvaržymai, pastovus sunkumo pojūtis, kūno kaip reikalaujančio didelių pastangų tam, kad judėtų ir veiktų, patyrimas yra susiję su tuo, ką Anna vadina „sąmonės dingimu“ arba tuo, ką Paola laiko „atotrūkiu nuo jos sielos“. Fuchsas šį procesą vadina korporealizacija. Šis terminas yra vartojamas *Leib* ir *Körper* perskyros

⁴⁷ Psichiatrijos literatūroje nustojimas judėti ir reaguoti į aplinką yra įvardinti naudojant melancholinio stuporo ir psichomotorinio atsilikimo terminus. Su šių terminų apibrėžimais plačiau galima susipažinti wikipedijos puslapyje: https://en.wikipedia.org/wiki/Psychomotor_retardation

kontekste. Kituose poskyriuose bus pristatyta *Leib* ir *Körper* perskyra fenomenologinėje psichopatologijoje, bus atskleista, kaip korporealizacijos samprata priklauso nuo *Körper* apibrėžimo, bei bus nurodomi šios sampratos trūkumai. Skyriaus pabaigoje bus pateikta alternatyvi melancholijai būdingo atotrūkio tarp savo kūno ir to, kas yra laikoma savastimi, interpretacija, remiantis Husserlio kūno kaip valios organo samprata.

4.2. *Leib* ir *Körper* fenomenologinėje psichopatologijoje

Vokiečių kalbos žodžiai *Leib* ir *Körper* reiškia kūną. *Körper* sąvoka nurodo kūną apskritai: ne tik žmogaus, bet taip pat gamtos ir matematinį kūnus. *Leib* reikšmė yra siauresnė. Turėdamas tą pačią šaknį, kaip ir vokiečių kalbos veiksmažodis „leben“, reiškiantį „gyventi“, *Leib* nurodo kūną, kuris gyvena. *Körper* yra verčiamas kaip „kūnas“ (pranc. *corps*, angl. *body*) arba paliekamas neverstas. Kadangi *Leib* sąvoka neturi atitikmens kitose kalbose, ji dažniausiai yra verčiama kaip „gyvenamas kūnas“ (pranc. *corps vécu*, angl. *lived body* arba *living body*) arba paliekama neversta⁴⁸. Šiame poskyryje bus aptariama perskyra tarp *Leib* ir *Körper* bei jos pritaikymas psichopatologijoje. Pirmiausia bus pristatytas Heināmaa pasiūlytas gyvenamo kūno apibrėžimų sugrupavimas, kuris yra parankus siekiant atskleisti skirtumus tarp Blankenburgo, Borgnos ir Fuchso pateiktų *Leib* ir *Körper* apibrėžimų. Antra, bus aptarti Blankenburgo pateikti minėtų sąvokų apibrėžimai. Aptariant jo išskirtas *Leib* charakteristikas bus skiriamas didelis dėmesys Husserlio įkūnytumo sampratai, kurios pagrindu yra pateikiamos minėtos charakteristikos. Trečia, bus pristatyti Borgnos ir Fuchso pateikti gyvenamo kūno ir *Körper* apibrėžimai bei nuo jų priklausoma korporealizacijos samprata.

Husserlis buvo pirmasis, aprašęs animuotą kūną kaip *Leib*, supriešindamas jį su neanimuotu kūnu (*Körper*). Jo gyvenamo kūno samprata buvo perimta ir permąstyta Merleau-Ponty, Sartre'o, Henry, Plessnerio filosofijoje. Heināmaa (2021: 238), analizuodama fenomenologinės gyvenamo kūno sampratos pritaikymą moksluose (įtraukiant ir jos pritaikymą psichopatologijoje), atkreipia dėmesį, kad esama ne vieno gyvenamo kūno apibrėžimo, nes apibrėždami gyvenamo kūno terminą kitų disciplinų atstovai remiasi skirtingų mąstytojų netapačiomis

⁴⁸ Heināmaa (2021: 240) renkasi versti *Leib* kaip „gyvenantį kūną“ (orig. *living body*), norėdama pabrėžti, kad būtent kūnas gyvena, o nėra gyvenamas kažkieno kito.

įkūnytumo sampratomis. Ji nurodo (ibid: 241), kad gyvenamo kūno apibrėžimus galima sugrupuoti atsižvelgiant į tris perskyras: tarp pirmo ir trečio asmens perspektyvų, tarp buvimo ir turėjimo bei tarp subjektyvumo ir objektyvumo. Gyvenamo kūno apibrėžimas, atsižvelgiant į skirtumą tarp pirmo ir trečio asmens perspektyvų, nurodo, kad yra kalbama apie unikalų savo kūno patyrimą supriešinant jį su suobjektintu kūnu, kuris yra sugriebiamas moksliniu metodu ir prieinamas visiems subjektams vienodai. Heināmaa (ibid.: 241) atkreipia dėmesį, kad šis apibrėžimas remiasi Husserlio ir Merleau-Ponty daryta perskyra tarp objektyvios ir patirtinės nuostatų, bei pažymi, kad perspektyva nėra tapati nuostatai⁴⁹. Tyrinėti kažką iš kitos perspektyvos reiškia tyrinėti objektą iš kitos pozicijos, tyrinėti kažką pakeitus nuostatą reiškia matyti tą objektą ir kartu visą pasaulį kitu būdu (Heināmaa 2021: 242). Husserlio ir Merleau-Ponty fenomenologijoje patirtinė nuostata reiškia fenomenologinę nuostatą, o objektyvi nuostata atitinka gamtos mokslų požiūrį. Pateikiamoje citatoje iš Merleau-Ponty (1962: 64) *Suvokimo fenomenologijos* yra matoma, kaip skiriasi patirtinėje nuostatoje duotas kūnas nuo kūno duoto priėmus objektyvią nuostatą:

Kasdienėje patirtyje mes randame atitikimą ir prasmingą ryšį tarp gesto, šypsenos ir kalbėtojo tono. Tačiau šis abipusis išraiškos santykis, kuris pateikia žmogaus kūną kaip išorinę tam tikro buvimo pasaulyje būdo manifestaciją, mechanistinėje fiziologijoje turi būti išskaidytas į priežastinių ryšių seką. <...> Pastarasis, taip transformuotas, nustojo būti mano kūnu, matoma konkretaus Ego išraiška, ir tapo vienu objektu tarp visų kitų. Taip pat atvirkščiai, kito žmogaus kūnas man negalėjo pasirodyti kaip dengiantis kitą Ego. Jis buvo tik mašina, o *kito* [kursyvas, – V. V.] suvokimas negalėjo būti iš tikrųjų *kito* [kursyvas, – V. V.][suvokimu, – V. V.].

Patirtinėje nuostatoje ne tik mano kūnas, bet ir kitų kūnai yra duoti kaip gyvenami kūnai, tuo tarpu objektyvioje nuostatoje ne tik tai kiti kūnai, bet ir mano kūnas man yra duotas kaip *Körper*, kaip išmatuojamas objektas tarp kitų objektų. Atsižvelgus į šias nuostatas, gyvenamą kūną galima apibrėžti kaip patiriamą kūną (ir savą kūną iš pirmo asmens perspektyvos, ir kito kūną iš trečio asmens perspektyvos), o *Körper* kaip gamtos mokslų (bei mokslų besiremiančiu gamtos mokslų modeliu) tiriamą kūną.

Antras Heināmaa (2021: 242) išskirtas gyvenamo kūno apibrėžimas yra pateikiamas atsižvelgiant į skirtį tarp buvimo ir turėjimo. Šio apibrėžimo

⁴⁹ Heināmaa nurodytos objektyvi ir patirtinė nuostatos (orig. *the objective and the experiential attitudes*) Husserlio *Idėjose I* yra įvardintos kaip natūrali teorinė ir fenomenologinė nuostatos.

ištakos glūdi Plessnerio filosofijoje. Plessneris (1970: 34-5) atskleidžia žmogaus santykio su kūnu dvilypumą: viena vertus, žmogus yra įkūnytas (jis yra jo kūnas), kita vertus, žmogus turi kūną kaip fizinį objektą. Buvimas kūnu reiškia kūno patyrimą „iš vidaus“, o kūno turėjimas – kūno „matymą iš išorės“. Plessnerio filosofijoje svarbią vietą užima ekscentrinio pozicionavimo terminas (angl. *excentric positionality*), kuriuo remiantis yra paaiškinamas žmogaus egzistencijos ekscentriškumas, buvimas už centro. Žmogus yra „prikaustytas“ prie savo kūno užimamos centrinės „čia“ ir „dabar“ pozicijos, kurią jis vis dėl to pastoviai peržengia. Plessneris (2019: 271) pažymi, kad „žmogui perėjimas nuo buvimo savo paties gyvenamame kūne į egzistavimą už gyvenamo kūno ribų yra neredukuojamas dvigubas egzistencijos aspektas, tikras jo prigimties skilimas“, bei priduria, kad žmogus „gyvena abiejose šio skilimo pusėse“. Kadangi žmogus pastoviai peržengia savo gyvenamo kūno ribas, jis sau gali būti duotas kaip gyvenantis kūnas ir kaip turintis kūną kaip objektą.

Trečias Heināmaa išskirtas gyvenamo kūno apibrėžimas yra pateikiamas atsižvelgiant į perskyrą tarp subjektyvumo ir objektyvumo. Heināmaa (221: 243) nurodo, kad šis apibrėžimas yra pateikiamas remiantis Sartre'o ir Levino Husserlio fenomenologijos kritika bei Henry transcendentalinio afektyvumo samprata, bei pažymi, kad atsižvelgiant šią perskyrą gyvenamas kūnas yra suprantamas „kaip kinestetinių ir taktinių jutimų sistema arba kompleksas“, „kaip iki-objektinė forma“, kuri „nepasirodo erdviniais profiliais, bet įsteigia savo dinamines ribas afekte ir savi-afekte“. *Körper* skiriasi nuo gyvenamo kūno savo duotimi: priešingai nei pastarasis jis yra duotas profiliais kaip objektas tarp kitų objektų. Gyvenamas kūnas yra subjektyvi forma, struktūruojanti ne tikrai suvokimą, bet taip pat ir pagrindžianti kūno kaip *Körper* pasirodymo galimybę.

Šios Heināmaa išskirtos perskyros yra parankios identifikuojant skirtumus tarp Blankenburgo, Bornos ir Fuchso pateiktų gyvenamo kūno ir *Körper* apibrėžimų, kurie nėra identiški, nes apibrėždami gyvenamą kūną minėti psichopatologai remiasi skirtingomis įkūnytumo sampratomis. Fuchso pasiūlyta korporealizacijos sąvoka yra priklausoma nuo jo pateikto gyvenamo kūno ir *Körper* apibrėžimų. Kadangi Blankenburgo ir Borgnos pateikti gyvenamo kūno ir *Körper* apibrėžimai skiriasi nuo Fuchso pateiktų apibrėžimų, korporealizacijos sąvoka jų psichopatologijos kontekste yra problematiškesnė. Atsižvelgus į tai galima pripažinti gyvenamo kūno ir *Körper* apibrėžimų unifikacijos reikalingumą. Heināmaa atskleidžia, kaip pasitelkus Husserlio transcendentalinį fenomenologinį metodą ir atsižvelgus į jo įkūnytumo sampratą skirtumai tarp pirmo ir trečio asmens perspektyvų, buvimo kūnu ir kūno turėjimo bei subjektyvumo ir objektyvumo galėtų būti

paaikškinti ir patikslinti. Pavyzdžiui, Husserlio dvigubo jutimo samprata atskleidžia, kad „gyvenamas kūnas yra „pirmapradiškai konstitutas kaip jutimų ir jaučiamų savybių, vidujybės ir išoriškumo, subjektyvumo ir objektyvumo dinaminis persipynimas“ (ibid.: 252), todėl jį reikia apibrėžti ne kaip „iki-objektinę formą“, bet kaip „subjektyvų objektyvumą“ (ibid.: 252). Nors šiame darbe nėra keliamas tikslas pateikti unifikuotą gyvenamo kūno apibrėžimą, Husserlio įkūnytumo samprata yra laikoma parankia ne tik atskiriant gyvenamą kūną nuo *Körper*, bet taip pat aprašant savo kūno kaip reikalaujančio didelių pastangų tam, kad judėtų ir veiktų, patyrimą be korporealizacijos proceso presuponavimo. Blankenburgas, atskirdamas *Körper* nuo gyvenamo kūno bei išskirdamas pastarojo charakteristikas, rėmėsi Husserlio įkūnytumo samprata, todėl ji bus pristatyta ne skyriumi, bet kartu su Blankenburgo pateiktais apibrėžimais.

4.2.1. Blankenburgo gyvenamo kūno reikšmių klasifikacija

1982 metais pasirodęs Blankenburgo straipsnis „*Leib* ir *Körper* psichiatrijoje“ pateikia aiškią kūno vartojimo psichiatrijoje ir psichopatologijoje reikšmių klasifikaciją. Straipsnio pradžioje Blankenburgas atkreipia dėmesį, kad nors vokiečių kalbos žodžiai *Leib* ir *Körper* yra vartojami sinonimiškai, jie nurodo skirtingas kūno manifestacijos galimybes. „Viena vertus, kūnas priklauso pasauliui – jis kaip įvykis gamtoje gali būti paverstas mokslinio tyrimo objektu – kita vertus, jis priklauso ego (ir kaip toks yra ne objektas, bet būtina tiriančio ego sąlyga)“ (Blankenburg 1982: 14). *Körper* yra anatomijos ir fiziologijos objektas, kuris domina psichiatriją, kai yra ieškoma fiziologinių psichikos pakitimų priežasčių (ibid: 15)⁵⁰. *Leib* yra kūnas, iš kurio ir per kurį yra suvokiamas pasaulis, kuris yra gyvenamas ir patiriamas tam tikru būdu. Blankenburgas daromos skirties tarp *Leib* ir *Körper* šaknys glūdi Husserlio ir Merleau-Ponty darytoje perskyroje dar dviejų skirtingą tyrimo pobūdį presuponuojančių nuostatų, kurias Heināmaa įvardino kaip objektyvią ir patirtinę nuostatas. *Körper* nurodo objektyvioje nuostatoje tiriamą kūną, o *Leib* – patirtinėje nuostatoje aprašomą kūną. Blankenburgas charakterizuoja *Leib*, remdamasis Husserlio įkūnytumo samprata. Jis išskiria septynias *Leib* charakteristikas, iš kurių

⁵⁰ 1982 metais rašytame straipsnyje Blankenburgas atkreipė dėmesį, kad nėra daug kūno kaip *Körper* pakitimų tyrimų. Visgi situacija yra kitokia šiandieną, biologinei psichiatrijai ne tik esant žymiai labiau pažengusiai, bet taip pat jai tampant vyraujančia psichiatrijos forma.

keturios daugiau ar mažiau atitinka Husserlio *Idėjose II* pateiktas kūno apibrėžtis: kūno kaip orientacijos centro, kūno kaip lokalizuotų jutimų nešiojo, kūno kaip valios organo ir kūno kaip dvasios išraiškos.

Leib yra pirmiausia charakterizuojamas kaip nulinis taškas, iš kurio ir į kurį yra orientuojamasi. „Visi supančio pasaulio dalykai yra orientuoti į Kūną, kaip ir visos orientacijos išraiškos implikuoja šį ryšį. „Toli“ yra toli nuo manęs, nuo mano kūno; „į dešinę“ nurodo dešinę mano kūno pusę, pvz., dešinę ranką“ (Husserl 1989: 166). Kūnas užima centrinę poziciją gyvenamame pasaulyje, iš kurios subjektas sąveikauja su jį supančia aplinka. „Visi daiktai yra prieš mane; jie visi yra „ten“ – išskyrus vieną ir vienintelį, būtent Kūną, kuris visada yra „čia““ (ibid.: 166). Blankenburgas (1982: 16) atkreipia dėmesį į kūno duoties dvilypumą: nors užimdamas „čia“ poziciją kūnas yra tai, kas yra artimiausia subjektui, sąveikaudamas su pasauliu subjektas nepastebi savo kūno, kūnas nėra tematizuojamas. Visgi ligos atveju šis kūno artimumas gali būti manifestuotas. Kenčiant pasaulis susitraukia iki „čia“, iki vietos, kurios ribos yra subjekto kūnas (Blankenburg 1982: 16).

Antra, *Leib* yra apibrėžiamas kaip lokalizuotų jutimų nešiojas. Husserlis (1989: 152), pateikdamas šią kūno apibrėžtį, pasitelkia liečiamos rankos pavyzdį. Dešinė ranka liečiama kairė ranka yra duota dvejopai. Viena vertus, kairė ranka dešinei rankai yra duota kaip objektas „kairė ranka“, kita vertus, joje yra „lokalizuoti“ prisilietimo pojūčiai. Husserlis (ibid.:153) atskleidžia, kad kūnas yra konstituotas dvigubu būdu: kaip materialus objektas, *res extensa*, kuris gali būti charakterizuojamas pagal spalvą, kietumą ir pan., bei kaip kūnas, kuriame aš jaučiu, pavyzdžiui, šaltį pėdose ar prisilietimo pojūčius pirštų galiukuose. Jutimų lokalizacija skiriasi nuo materialių daikto charakteristikų ištįsimo (Husserl 1989: 157). Rankos spalva yra konstituota per profilių įvairovę, priešingai nei rankos paviršiuje išsisklaidę prisilietimo pojūčiai. Blankenburgas (1982: 17) pažymi, kad lokalizuotų jutimų samprata leidžia svarstyti kūno duotį jutimuose, bei nurodo, kad ši samprata jau yra taikoma analizuojant hipochondriją.

Trečia *Leib* išskirta apibrėžtis yra kaip valios organo, apie kurią bus kalbama detaliau kitame poskyryje, todėl dabar bus pažymima tik tai, kad ji nurodo kūno sugebėjimą atlikti valingą, t. y. subjekto intencijas, atitinkanti judesį. Ketvirta *Leib* apibrėžtis nurodo kūną kaip išraiškos organą. Ši apibrėžtis nutolsta nuo *Idėjose II* pateiktos kūno kaip dvasios išraiškos apibrėžties, nes Blankenburgas nespacificuoja, kad kūnas yra dvasios išraiška. Jis aprašo jį tiesiog kaip tiesioginę išraišką gestuose, veide, žvilgsnyje, balse. Kūno išraiškingumas ir jo reikšmė komunikacijai buvo aptarta prieš tai buvusiame poskyryje.

Be šių keturių gyvenamo kūno apibrėžčių Blankenburgas (ibid.: 21) pateikia dar tris, kurios priklauso arba gali būti redukuotos į pirmas keturias apibrėžtis. *Leib* yra apibrėžiamas kaip kenčiantis, kaip intersubjektyviai konstituotas ir kaip partneris. Gyvenamo kūno kaip kenčiančio apibrėžtis skiriasi nuo kūno kaip lokalizuotų jutimų nešiotjo apibrėžties, bet iš dalies yra nuo jos priklausoma. Psichiatrija domisi psichologinės kančios išgyvenimu. Nors psichologinė kančia negali būti redukuota į skausmą, skausmas yra viena iš psichologinės kančios manifestacijų. S. Geniušas (2020: 122) atkreipia dėmesį, kad „skausmas yra lokalizuotas, o kančia ne“, bei pažymi, kad nors „mes kartais asocijuojame nerimą su širdies permušimais, o depresiją su specifiniais galvos skausmais <...>, vis dėlto šios skirtingų formų kūniškos psichologinės kančios manifestacijos neturi būti klaidingai suprastos kaip jų kūniška lokalizacija“. Depresija negali būti redukuota į galvos skausmą, todėl jos negalima lokalizuoti, bet depresiją lydintis galvos skausmas gali būti lokalizuotas.

Kenčiantis kūnas taip pat gali būti interpretuojamas atsižvelgiant į kūno kaip orientacijos centro apibrėžtį. Kai žmogus yra sveikas, jis nepastebi savo kūno, nes jo dėmesys yra nukreiptas į pasaulį. Kai žmogus kenčia, jo kūnas nustoja būti nepastebimas, vadinasi, praranda centrinę poziciją. Šis kūno nepastebimumo praradimas yra ypač ryškus skausmo atveju. „Skausmas patraukia ir sugeria mūsų dėmesį; tai objektyvizuoja kūną, kurį pradedame atpažinti kaip tarpininkaujančią esybę tarp mūsų suvokimo, vertinamųjų ir kognityvinių aktų iš vienos pusės ir visų galimų šių aktų koreliatų iš kitos pusės“ (Geniušas 2020: 128). Kenčiantis kūnas yra kūnas praradęs savo centrinę poziciją, bet jei jis būtų apibrėžtas tiksliai kaip praradęs savo permatomumą, aprašomas fenomenas būtų nuskurdintas. Kūnas gali prarasti savo permatomumą ne tik kenčiant ir, net jei centrinė kūno pozicija yra prarandama kenčiant, šis praradimas gali būti motyvuotas arba psichologinės, arba fizinės kančios.

Blankenburgas išskiria dar dvi gyvenamo kūno apibrėžtis: *Leib* kaip intersubjektyviai konstituotą ir kaip partnerį. *Leib* kaip intersubjektyviai konstituojamą apibrėžtis implikuoja kintamumo galimybę kūno konstitucijoje. Kūnas atspindi socialinius pokyčius (Blankenburgas 1982: 23) Veido išraiškos, tokie kasdieniai kūno įpročiai kaip higiena, valgymas, miegojimas juos atspindi (ibid.: 23). Kūno kaip intersubjektyviai konstituojamą apibrėžtis yra priklausoma nuo kūno kaip išraiškos organo apibrėžties. Jei kūnas nebūtų išraiškingas, socialiniai pokyčiai negalėtų atsispindėti jo išraiškose. Paskutinė Blankenburgo išskirta *Leib* apibrėžtis žymi kūną kaip partnerį. Ji yra ypač svarbi psichoterapijoje: pacientui nesugebant identifikuoti, kaip jis jaučiasi, jo kūno išraiškos gali padėti tai

atskleisti, todėl tam tikrose psichoterapijos formose yra mokomasi įsiklausyti ir pasikliauti tuo, ką kūnas rodo apie paciento savijautą.

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad paskutinės trys Blankenburgio išskirtos *Leib* apibrėžtys yra nereikalingos, nes kūnas kaip kenčiantis, kaip intersubjektyviai konstituotas ir kaip partneris gali būti aprašytas atsižvelgiant į pirmas keturias jau *Idėjose II* figūruojančias gyvenamo kūno charakteristikas. Visgi reikia turėti omenyje, kad Blankenburgas pateikia gyvenamo kūno apibrėžtis, atsižvelgdamas į kūno aprašymus psichiatrijoje ir psychopatologijoje. Pažymėdamas, kad kūno temos svarstymas psichiatrijoje yra daugiamatis, jis palieka savo klasifikaciją atvirą papildymams ir pokyčiams. Svarbu dar kartą atkreipti dėmesį, kad Blankenburgio pasiūlytoje klasifikacijoje *Leib* ir *Körper* yra atskiriami atsižvelgiant į skirtingas kūno tyrimo prieigas bei neneigiant jų abiejų reikšmės psichiatrijai. *Körper* yra anatomijos ir fiziologijos objektas, kuris domina psichiatriją, kai yra ieškoma fizinių psichikos pokyčių priežasčių. *Leib* yra subjekto kūnas, kuris yra ne tik patiriamas, bet taip pat dalyvauja patiriant pasaulio objektus ir veikiant pasaulyje. Blankenburgio išskirtos *Leib* charakteristikos supažindina su gyvenamo kūno duoties įvairove. Kartais kūnas yra duotas patologiškai, kaip tais atvejais, kai kamuojamas kančios ir skausmo jis praranda savo permatomumą ir tampa kliūtimi veikiant pasaulyje, bet net ir tada jis nesiliauja būti subjekto gyvenamu kūnu.

4.2.2. *Körper* samprata. Borgna ir Fuchsas

Knygoje *Melancholija* Borgna (1992: 72-3) atskiria *Leib* nuo *Körper* pasirinkęs kitokį rakursą nei Blankenburgas straipsnyje „*Leib* ir *Körper* psichiatrijoje“. *Leib* yra sutapatinamas su kūnu-subjektu ir apibrėžiamas kaip intencionalus, gyvenamas, pasaulį atveriantis kūnas, o *Körper* su kūnu-objektu bei nurodoma, kad jis yra sudaiktintas, uždaras, gamtos mokslų tiriamas kūnas. *Leib* ir *Körper* sąvokos nurodo ne skirtingose nuostatose nagrinėjamą kūną, bet kūną duotą iš skirtingų perspektyvų: *Leib* – iš pirmo asmens perspektyvos, *Körper* – iš trečio asmens perspektyvos. Borgna (ibid.: 74) pažymi, kad kūnas psichiatrijoje buvo nagrinėjamas išskirtinai iš trečio asmens perspektyvos, t. y. kaip kūnas-objektas, kaip materialus, sudaiktintas kūnas, bet kartu su Binswangerio fenomenologinės minties pabudimu buvo pakeisti psichiatrijos metodologiniai pagrindai. Binswangeris atkreipė dėmesį, kad žmogus ne tik turi kūną, bet visada yra koku nors būdu kūnas, t. y. jis visada gyvena kūniškai, nuolatos kalba, reiškiasi kūnu. Fenomenologinė *Leib* sąvoka pagrindžia galimybę svarstyti kūną iš subjekto

pozicijos. Kūnas, duotas iš subjekto ar pirmo asmens perspektyvos, yra nepastebimas, nes subjekto žvilgsnis yra nukreiptas ne į kūną, bet į pasaulį. Borgna (ibid.: 72) vaizdžiai aprašo įkūnyto subjekto nukreiptumą: „mano kūnas-*Leib* peržengia mano kūno-*Körper* ribas ir kontūrus ir <...> yra ten, kur siekia jo žvilgsnis“. Kadangi *Leib* yra intencionalus, į pasaulį nukreiptas kūnas, kūno materialumas lieka nepastebėtas subjektui veikiant pasaulyje. Visgi kūno materialumas, daiktiškumas gali tapti dėmesio objektu pakeitus pirmo asmens perspektyvą trečio asmens perspektyva.

Borgna (ibid.: 74) pažymi, kad kūno svarstymas iš subjekto pozicijos yra reikšmingas psichiatrijai, nes jis leidžia geriau suprasti kūno ir kūno transformacijos reikšmę, pavyzdžiui, šizofrenijoje ir melancholijoje. Jis (ibid.: 72) aprašo kūno transformaciją melancholijoje, pasinaudodamas perskyra tarp *Leib* (kūno-subjekto) ir *Körper* (kūno-objekto):

Kūnas nebėra atsigręžęs į pasaulį, nebėra atviras pasauliui, bet yra uždarytas savo ribose. Kai tai pasiekama, kūnas tampa objektu, daugiau nenukreiptas į kitą horizontą, nepermatomas ir tylus, iki tokio lygio, kad atima iš savęs transcendenciją: kūnas nebegali perlipti šių savo ribų, nepajėgia mesti savęs ten, į pasaulį, už savęs.

Melancholijoje kūnas, praradęs savo intencionalumą, nukreiptumą į pasaulį, yra suobjektinamas. Praradus horizonto atvirumą, kūno materialumas iškyla į pirmą planą. *Leib* virsta *Körper*. Gyvenamo kūno transformacija į kūną-objektą implikuoja pirmo asmens perspektyvos pakeitimą trečio asmens perspektyva, kuris yra įmanomas dėl dvilypės kūno saviduoties. Nors *Melancholijoje* ši idėja nėra išplėta, galima presuponuoti, kad Borgnos pateiktuose kūno aprašymuose kūno saviduoties dvilypumas yra implikuotas. Kitaip būtų sunkiai suprantama, kaip melancholijoje gyvenamas kūnas gali tapti kūnu-objektu.

Ši idėja yra išplėtojama Fuchso psichopatologijoje. Jis (2005a: 108) pažymi, kad *Leib* yra kūnas, kuriuo aš esu, o *Körper* – kūnas, kurį aš turiu. *Leib* ir *Körper* yra atskiriami ne tik atsižvelgiant į skirtumą tarp kūno duoties iš pirmo ir trečio asmens perspektyvų, bet taip pat pagrindžiant šių perspektyvų kaitos galimybę kūno duoties dvilypumu. Kūnas gali būti duotas iš trečio asmens perspektyvos, nes subjektas tuo pačiu metu yra kūnas ir turi savo kūną kaip objektą. Pravartu glaustai aptarti *Leib* ir *Körper* skyrium. Pirmiausia bus pristatytas *Leib* apibrėžimas, kurį Fuchsas pateikia, atsižvelgdamas į Merleau-Ponty, Plessnerio, Henry filosofines idėjas. Gyvenamas kūnas yra patyrimo pasaulyje tarpininkas; subjektas veikia, suvokia, egzistuoja kūniškai, bet patirdamas kūno eksplacitiškai

nereflektuoja (Fuchs 2005b: 95). Tokią kūno duotį užtikrina tam tikri kūno gebėjimai, kuriuos Fuchsas vadina tarpininkaujančiais procesais (orig. *mediating processes*). Apibrėžiant gyvenamą kūną (bei kaip vėliau bus parodyta taip pat kūno korporealizaciją), yra svarbūs du procesai – konatyvi dimensija (orig. *conative dimension*) ir ekscentriškas pozicionavimas (Fernandez 2016: 53). Konacija jau buvo aptarta prieš tai buvusiame skyriuje, pristatant Fuchso implicitinio laiko sampratą, ir bus dar kartą trumpai aptariama kitame poskyryje. Ekscentrinio pozicionavimo samprata yra perimta iš Plessnerio filosofijos. Ja remdamasis Fuchsas atskleidžia dviprasmišką įkūnyto subjekto santykį su aplinka. Šis dviprasmiškumas reiškia „nuolatinį svyravimą tarp buvimo savo kūno viduje, savo pasaulio centre, ir buvimo už jo ribų, reflektuotu atstumu nuo gryno centriškumo“ (Fuchs 2005b: 100). Nors kūnas yra materialus, turintis aiškias ribas ir visada užimantis tiksliai tam tikrą vietą, subjekto perspektyva neapsiriboja jo kūno užimamos vietos ribomis. Savo užimamą „čia“ poziciją, jis gali laisvai pakeisti kito užimama *ten* pozicija, taip ne tik peržengdamas, bet ir plėsdamas savo suvokimo lauką. Kūno materialumas neprikausto subjekto prie jo *čia*, bet, priešingai, lieka nepastebimas subjektui veikiant pasaulyje. Nors kūnas lieka nepastebimas, ribos tarp subjekto ir pasaulio yra išlaikomos. Fuchsas tai paaiškina nurodydamas į *Leib* būdingą savęs pajautimą (orig. *self feeling*) arba auto-afektą (orig. *auto-affection*). Jis yra būdingas kiekvienam pasaulio suvokimui; pasaulio suvokimas visada įtraukia nereflektuotą savęs paties suvokimą santykyje su pasauliu (ibid.: 96). Suvokiant yra taip pat jaučiami kūno judesiai bei suprantama, kad tų judesių iniciatorius yra subjektas. Šis supratimas kartu su savęs pajautimu arba auto-afektu yra pagrindas savimonės (orig. *self awareness*), kuri yra būtina tam, kad ribos tarp subjektyvaus ir objektyvaus patirties polių būtų išlaikytos (Fuchs 2005b.: 96). Nors suvokdamas pasaulio objektus subjektas suvokia kartu ir save kaip tų suvokimų subjektą, šis suvokimas yra implicitinis (neišreikštas). Liečiant pirmiausia yra jaučiamas liečiamas objektas, o suvokiant dėmesio centre yra suvokimo objektas. Nors liečianti ranka (kaip ir kūno judesiai) yra pastoviai juntami, į šiuos jautimus dėmesys nėra nukreiptas. Subjektui suvokiant objektus kūnas tarpininkauja pats likdamas nepastebimas. *Leib* esmę išreiškia būtent šis kūno nepastebimumas, permatomumas suvokiant, veikiant pasaulyje.

Fernandezas (2016: 54) atkreipia dėmesį, kad Fuchso apibrėžta *Körper* sąvoka, priešingai nei *Leib* sąvoka, nėra homogeniška. Pirmą, Fuchsas (2005a: 108) nurodo, kad *Körper* yra „fiziologijos ir medicinos mokslų materialus, anatomicinis objektas“. Antra, jis apibrėžia *Körper* kaip savo nepastebimumą praradusį kūną. Kūno nepastebimumo praradimas nurodo

kūno tapimą dėmesio ar refleksijos objektu. Trečia, jis nurodo, kad *Körper* yra pažeidžiamas kūnas. Paskutinės dvi *Körper* apibrėžtys yra susijusios, nes pažeistas kūnas praranda savo nepastebimumą. Nors ne tik pažeidžiamas kūnas, bet, pavyzdžiui, taip pat erotizuotas kūnas gali būti laikomas savo nepastebimumą praradusiu kūnu, Fuchsas dažniausiai aprašo pažeistą kūną t. y. sergantį, sužeistą, patologišką ir pan. Fernandezas (2016: 60) kritikuoja Fuchso vartojamos *Körper* sąvokos daugiareikšmiškumą; jos reikšmės nukrypimą nuo klasikinėje fenomenologijoje vartotos reikšmės. Jis atkreipia dėmesį, kad Fuchsas buvo įtakotas ne tik Plessnerio, bet taip pat Merleau-Ponty, o per jį ir Husserlio fenomenologijos, bei nurodo, kad nepaisant šios įtakos jo pateiktas *Körper* apibrėžimas yra labai modifikuotas. Fuchso priskirta reikšmė *Körper* sąvoka nebuvo vartota nei Merleau-Ponty, nei Husserlio fenomenologijoje; jos kontekste net ir labiausiai patologiškas žmogaus kūnas nebūtų įvardintas *Körper*. Merleau-Ponty fenomenologijoje *Körper* sąvoka yra vartojama nurodyti specifiniame moksliniame diskurse tematizuotą kūną (Fernandez 2016: 60). Fuchsas, apibrėždamas *Körper* kaip fiziologijos ir medicinos mokslų objektą, turi omenyje ne objektyvioje nuostatoje tiriamą kūną, bet kūną iš trečio asmens perspektyvos, todėl galima sutikti su Fernandezo pastaba, kad Fuchso pasiūlyta *Körper* reikšmė neatitinka vartotos klasikinėje fenomenologijoje. Visgi jo pateiktas *Körper* apibrėžimas nėra toks heterogeniškas, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. *Körper* apibrėžimo pagrindas yra perskyra tarp kūno, kuriuo subjektas yra, ir kūno, kurį jis turi. Ši perskyra implikuoja kitą perskyrą – tarp pirmo ir trečio asmens perspektyvų. Nors subjektas visada turi savo kūną, jis pastebi, kad jį turi tiksliai kūnui praradus savo nepastebimumą. Nepastebimumo praradimas implikuoja pirmo asmens perspektyvos pakeitimą trečio asmens perspektyva. Abi pagrindinės Fuchso vartojamos *Körper* reikšmės – kūno kaip fiziologijos ir medicinos mokslo objekto ir kūno kaip praradusio savo nepastebimumą – gali būti susiejamos, jei yra atsižvelgiama į kūno duotį iš trečio asmens perspektyvos.

Fuchso pasiūlyta korporealizacijos samprata, kuri, kaip jau buvo minėta, pirmiausia yra skirta aprašyti kūniškumo transformaciją melancholijoje, kyla iš *Körper* kaip savo nepastebimumą praradusio kūno apibrėžties. Bendriausia prasme korporealizacija melancholijoje reiškia „gyvenamo kūno suvaržymą“ (Fuchs 2005a: 109). Fuchsas (2005a: 109) pažymi, kad suvaržymas gali apimti tiksliai kūno dalis (krūtinės slėgimas, gumbas gerklėje, spaudimas galvoje) arba visą kūną. Jis paveikia suvokimą ir gebėjimą judėti. Kūno suvaržymas atsispindi pacientų veide, žvilgsnyje, gestuose (Fuchs 2005b: 99). „Kūno materialumas, šiaip nepastebimas kasdienybės spektaklyje, dabar iškyla ir yra skausmingai jaučiamas“ (Fuchs 2005a: 109).

Korporealizacija reiškia, kad sumaterialėjęs „kūnas daugiau nesuteikia prieigos prie pasaulio, bet yra duotas kaip kliūtis“ (ibid.: 109). Pristatant Fuchso pasiūlytą gyvenamo kūno sampratą, buvo pažymėta, kad du tarpininkaujantys procesai – konacija ir ekscentriškas pozicionavimas – dalyvauja konstituojuant gyvenamo kūno nepastebimumą patiriant, suvokiant, veikiant. Fuchsas nurodo, kad abu šie procesai melancholijoje suyra. Melancholijoje „ekscentrinę poziciją pakeičia egocentrinė korporealizacijos būklė, kurios pacientas negali peržengti“ (Fuchs 2005b: 100). Subjekto kūno materialumas prikausto jį prie „čia“ pozicijos, kuri nebegali būti laisvai pakeista kito užimama „ten“ pozicija. Jo suvokimo ir veiklos laukas yra apribojamas. Jis susitraukia iki kūno užimamų ribų. Kūnas tampa objektu, nes dėmesio vektorius pasisuka nuo pasaulio į kūną.

Fernandezas (2016: 72), įvertindamas korporealizacijos sampratą, pažymi, kad Fuchso psichopatologinio išsikūnijimo samprata yra pernelyg plati ir nevienalytė. Peržvelgus viršuje pateiktą glaustą korporealizacijos sąvokos pristatymą, yra matoma, kad nors korporealizacija nurodo iš pirmo žvilgsnio tampriai susijusius, bet visgi gan skirtingus fenomenus. Ji reiškia kūno suvaržymą, pasireiškiantį, viena vertus, specifiniais kūno pojūčiais, kita vertus, suvokimo lauko susiaurėjimu ir judesių sulėtėjimu. Ji taip pat nurodo kūno išraiškingumo dingimą. Pritaikius vieną sampratą aprašyti visiems išvardytiems fenomenams, skirtumai tarp fenomenų yra suniveliuojami, o pats tiriamas reiškiny nuskurdinamas. Kritiškai įvertinęs Fuchso vartojamų sąvokų daugiareikšmiškumą, Fernandezas (ibid.: 60-1) pasiūlo Fuchso išskirtas kūniškumo transformacijas paaiškinti atsižvelgus ne į perskyrą tarp *Leib* ir *Körper*, bet į skirtingas *Leib* reikšmes. Remdamasis Husserlio, Merleau-Ponty, Morriso ir Lederio fenomenologinėmis idėjomis, jis išskiria penkias gyvenamo kūno reikšmes: kūnas kaip organizmas, kūnas kaip išraiškingas, kūnas kaip suvokiantis, kūnas kaip judantis ir įkūnyto subjekto tarpininkaujantys procesai⁵¹. Nors yra sutinkama su Fernandezo pateikta kritika ir jo pastaba, kad skirtingi kūniškumo fenomenai gali būti aprašyti ne atsižvelgiant į perskyrą tarp *Leib* ir *Körper*, bet į skirtingas *Leib* reikšmes, šiame darbe yra laikomasi pozicijos, kad alternatyvi *Leib* reikšmių klasifikacija nėra reikalinga, nes kūniškumo transformacijos melancholijoje

⁵¹ Pateikdamas gyvenamo kūno reikšmių klasifikaciją, Fernandezas remiasi šiais Lederio ir Morriso veikalais:

1. Leder D., 1990. *The Absent Body*. Chicago: University of Chicago Press.
2. Morris K., 2003. The phenomenology of body dysmorphic disorder: A Sartrean analysis. In: *Nature and Narrative: An Introduction to the New Philosophy of Psychiatry*, ed. B. Fulford, K. Morris, J. Sadler, G. Stanghellini. Oxford: Oxford University Press, 171-185.

gali būti aprašomos atsižvelgiant į Husserlio pasiūlytas *Leib* apibrėžtis, pakartotas ir papildytas Blankenburgo straipsnyje „*Leib* ir *Körper* psichiatrijoje“. Kitame poskyryje, nepresuponuojant *Leib* virtimo *Körper*, bus pateiktas melancholijai būdingo kūno kaip reikalaujančio pastangų, kad judėtų ir veiktų, patyrimo aprašymas atsižvelgiant į vieną iš Husserlio pateiktų *Leib* apibrėžčių – kūno kaip valios organo sampratą.

4.3. Kūniškumo pakitimas *Leib* kaip valios organo sampratos kontekste

Pirmame šio skyriaus poskyryje buvo pateikti dviejų pacienčių liudijimai, kuriuose yra fiksuotas atotrūkis tarp kūno ir to, ką pacientės laiko savastimi. Šiame poskyryje bus atskleista ne tik ką nurodo šis atotrūkis, bet ir kaip jis motyvuoja pakitimus kūno patyrimo. Aprašydamas, kaip melancholine depresija sergantys pacientai patiria savo kūną, Borgna vartoja metaforą „širdis pavirtusi akmeniu“. Ši metafora yra pasirinkta neatsitiktinai. Širdis simbolizuoja afektus ir emocijas. Melancholijai būdingas kūno kaip reikalaujančio pastangų, kad judėtų ir veiktų, patyrimas skiriasi nuo kūno patyrimo esant, pavyzdžiui, pavargus, per trumpą laiką priaugus labai daug svorio ar peršalus. Fuchsas (2005a: 99) šį specifiškumą paaiškina, nurodydamas, kad sergant melancholine depresija:

Kūno konatyvi plotmė, tai yra, pasitenkinimo ieškojimas ir troškimas, yra dingusi <...>. <...> depresija sergančių pacientų potraukis, impulsas, apetitas ir libido yra susilpnėję ar dingę, daugiau nebegalintys atskleisti galimų malonumo ir pasitenkinimo šaltinių. Dėl to paciento vaizduotė, galimo pojūtis nebegali kurti ateities tikslų ir planų, ir todėl jis lieka prikaustytas prie dabartinio gyno kūniško apribojimo.

Praeitame skyriuje, pristatant Fuchso pateiktą implicitinio laiko sampratą, buvo nurodyta, kad viena iš jo patyrimo sąlygų yra konatyvus (arba afektyvus) lygmuo. Interpretuodamas kūniškumo transformaciją melancholijoje, kaip ir laiko patirties pasikeitimą, Fuchsas presuponuoja šio lygmens dingimą. Jis teisingai pastebi, kad jei nėra nurodomas sutrikimas afektyvume, negalima atskirti melancholijai būdingų kūniškumo pakitimų nuo pakitimų būdingų, pavyzdžiui, jaučiantis labai pavargus. Taigi Fuchsas specifikuoja melancholijai būdingą kūno korporealizaciją, nurodydamas, kad ji įvyksta dėl sutrikimo afektyvume. Visgi šiame poskyryje, analizuojant melancholijai būdingą kūno kaip reikalaujančio didelių pastangų tam, kad judėtų ir veiktų, patyrimą, nebus presuponuojama, kad gyvenamas kūnas

pavirsta *Körper*, kaip ir nebus remiamasi Fuchso pasiūlyta korporealizacijos samprata. Be jau minėtų šios sampratos minusų galima pažymėti dar vieną jos trūkumą: ji nesugeba užfiksuoti melancholijai būdingo savo kūno patyrimo pasikeitimo specifiškumo, t. y. kaip motyvuoto sutrikimo afektyvume. Tiesa, Fuchsas pažymi, kad melancholijoje korporealizacija įvyksta dėl konatyvios plotmės dingimo, bet nereikia pamiršti, kad ji pirmiausia nurodo kūno nepastebimumo dingimą, jo tapimą kliūtimi veikiant pasaulyje. Jeigu nebūtų specifikuota, kodėl kūnas yra korporealizuojamas, nebūtų matyti, kaip korporealizacija yra susijusi su sutrikimu afektiniame lygmenyje.

Šiame poskyryje melancholijai būdingas kūno kaip reikalaujančio pastangų tam, kad judėtų ir veiktų, patyrimas bus analizuojamas atsižvelgiant į kūno kaip valios organo sampratą. Jau buvo pažymėta, kad šią Husserlio *Idėjose II* pateiktą *Leib* apibrėžtį Blankenburgas priskiria prie psichiatrijoje vartojamų kūno reikšmių. Jo klasifikacija pasirodo labai paranki, nes leidžia identifikuoti kūniškumo transformaciją kaip priklausančią tikrai tam tikrai *Leib* reikšmei. Husserlio fenomenologijoje valios samprata yra susijusi su afekto samprata, todėl identifikavus minėtą kūno patyrimo transformaciją kaip pakitimą *Leib* kaip valios organe, yra atskleidžiama, kaip ją motyvuoja sutrikimas afektiniame lygmenyje.

Prieš pristatant *Leib* kaip valios organo sampratą, yra pravartu sugrįžti prie kitų Husserlio ir Blankenburgo išskirtų *Leib* charakteristikų, ypač prie kūno kaip lokalizuotų jutimų nešiootojo, ir pasižiūrėti, ar melancholijoje jos yra paveikiamos. Kūno kaip orientacijos centro charakteristika pakinta. Jau buvo ne vieną kartą pažymėta, kad melancholijoje kūnas praranda savo nepastebimumą ir yra objektyvizuojamas. Kūno kaip išraiškos organo charakteristika yra taip pat paveikiama. Sergant melancholine depresija kūnas nustoja būti intencijų, norų ir emocijų išraiška; jis apskritai liaujasi būti išraiškingas. Visgi ne visos Husserlio išskirtos kūno charakteristikos pakinta melancholijoje. Nors subjekto kūno pajautimas pasikeičia, nėra nustojama jausti kūno kaip kūno, kaip savo kūno. Atkreipus dėmesį į Borgnos pacientės Annos žodžius „mano kūnas nėra nei gyvas, nei miręs“ yra matyti, kad ji jaučia kūną kitaip nei normaliu atveju, bet visgi jį identifikuoja kaip savą kūną. Šizofrenijoje, priešingai, pacientai nustoja identifikuoti kūną kaip savą, todėl yra kalbama apie subjekto iškūnytumą (orig. *disembodiment of the self*) (Fuchs 2005b: 101). Sergant melancholine depresija kūno kaip lokalizuotų jutimų nešiootojo charakteristika nepakinta, kitaip nebūtų galima identifikuoti jai būdingos kūniškumo transformacijos kaip pakitimo *Leib* kaip valios organe. Idėjose II Husserlis (1989: 159) pažymi, kad „išskirtinis Kūno kaip lokalizacijos lauko bruožas yra buvimas

prielaida tolesnėms jo skiriamosioms charakteristikoms <...>. Ypač prielaida faktui, kad jis, jau kaip Kūnas (būtent kaip daiktas, kuris turi lokalizuotą jutimą sluoksni), yra valios organas“. Kalbėti apie kūną kaip apie valios organą galima, nes jis pirmiausia yra konstituotas kaip subjekto kūnas, kaip „iš vidaus“ jaučiamas (patiriant šaltį pėdose, spaudimą galvoje ar prisilietimą skruoste) kūnas.

Pažymėjus, kaip melancholijoje pakinta kitos kūno charakteristikos, galima sutelkti dėmesį į kūno kaip valios organo apibrėžtį. „Jis [kūnas, – V. V.] <...> yra valios organas, vienas ir vienintelis Objektas, kuris mano gryojo Ego valia yra iš karto ir spontaniškai judinamas <...>. <...> Ego turi „gebėjimą“ („aš galiu“) laisvai judinti šį Kūną t. y. organą, kuriame jis yra artikuliuotas, ir jį pasitelkus suvokti išorinį pasaulį“ (Husserl 1989: 159-60). Norint suprasti Husserlio pateiktą apibrėžimą, reikia aptarti porą dalykų: pirma, „aš galiu“ sąmonės ir valios santykį ir, antra, pačią valios sampratą, atsižvelgiant į skirtumą tarp jos ir noro, norėjimo. *Idėjose II* yra nurodoma, kad viskas, ką subjektas iš tikrųjų gali padaryti, yra vadinama jo praktine galimybe, bei pabrėžiama, kad tikrai viena iš šių galimybių gali būti valios objektu (ibid.: 270). Praktinė galimybė priklauso nuo daugybės veiksnių: nuo kūno sąrangos iki asmeninių savybių. Nors aš galiu įsivaizduoti save dviračiu keliaujančią iš Vilniaus į Klaipėdą, žinau, kad to negaliu atlikti realybėje, nes esu tam fiziškai nepasiruošusi. Taigi kelionė dviračiu iš Vilniaus į Klaipėdą nėra viena iš mano praktinių galimybių. Husserlis atkreipia dėmesį, kad asmeninės savybės taip pat gali nulemti, kas yra praktiškai įmanoma. Nors kiekvienas žmogus gali save įsivaizduoti įvykdančią žmogžudystę, ne kiekvienas matytų tai, kaip praktiškai galima. Savęs pažinimas neleistų žmogžudystės laikyti praktine galimybe. Atsižvelgdama į 1918 metais rašytą ir „aš galiu“ sąmonės sampratą skirtą Husserlio rankraštį, Bianchi (2003: 147) iliustruoja praktinę galimybę ir jos priklausymą nuo valios, pateikdama pasirinkto kelio pavyzdį. Ketindamas pasirinkti kelią išsikeltam tikslui pasiekti, subjektas jau turi supratimą, kad tas kelias yra galimas eiti. Kelio galimumas būti nueitam jau yra numatytas ketinime pasirinkti. Ketinimas arba kitaip valia yra priklausomas nuo „aš galiu“ sąmonės. Atsižvelgiant į valios priklausomumą nuo to, kas yra galima, reikia pažymėti, kad ji visada yra nukreipta į kažką, kas gali būti realizuota ateityje. Vadinas, valios aktai visada yra nukreipti į realią ateitį. Jų objektu negali būti tai, kas yra praėję, ar tai, kas nėra realu (Melle 1997: 178).

Ką tikrai aptartas valios ir „aš galiu“ sąmonės santykis tampa šiek tiek komplikuoatas, uždavus klausimą, ar visi judesiai yra valingi? *Pasyvios sintezės analizėse* Husserlio (2001b: 51) atsakymas į užduotą klausimą yra aiškus: „gali atsitikti, kad aš nevalingai prie ko nors užsibūnu, kad,

pavyzdžiui, mano akys nevalingai pasisuka į šią pusę arba į tą, bet aš galiu bet kada kaprizingai siekti tokios judėjimo trajektorijos arba kokios judėjimo trajektorijos aš noriu“. Nors Husserlis pripažįsta, kad kai kurie judesiai yra nevalingi, bet net ir šiuos judesius jis priskiria valios (plačiąja prasme) aktams (Bianchi 2003: 150). Galima išskirti bent dvi nevalingų judesių grupes. Pirmai grupei priklauso visi *habitus* tapę judesiai. Nors jie yra atliekami nesąmoningai, jie kažkada buvo inicijuoti sąmoningai. Vienas iš pavyzdžių būtų durų užrakinimas, išeinant iš namų. Ko gero, ne vienam yra pasitaikę jau išėjus iš namų pagalvoti, ar tikrai užrakinau duris. Šis veiksmas yra tapęs įpročiu, todėl jis yra atliekamas automatiškai. Antrai grupei priklauso tokie judesiai kaip nekontroliuojamos verbalinės išraiškos arba tikai. Abiem grupėms priklausančius judesius Husserlis priskirtų prie valios plačiąją reikšmę aktų. Valia plačiąja prasme atitiktų „aš galiu“ sąmonę. Šios sąmonės atžvilgiu nevalingi judesiai (ir apskritai veiksmai) gali tapti valingais, gali būti pataisyti arba eliminuoti. Nesugebant prisiminti, ar durys buvo užrakintos, galima sugrįžti ir patikrinti bei kitą kartą jas rakinant būti atidžiai ir pan. Visos šios galimybės egzistuoja, nes kūnas yra duotas kaip galintis. Vadinasi, valingų ir nevalingų judesių sąlyga yra „aš galiu“ sąmonė.

Kitas aspektas, kurį reikia aptarti, yra valios ir noro (ar troškimo) santykis. Kadangi valios aktai yra nukreipti į tai, kas yra praktiškai galima, jie neturėtų būti tapatinami su norėjimu (ar troškimu). Kažko norėjimas nenurodo praktinės galimybės; jis nepriklauso nuo „aš galiu“ sąmonės. Visgi, nors norėjime neglūdi ketinimas, noras gali tapti ketinimu (Melle 1997: 179). Aš galiu norėti praktiškai niekada neįgyvendinamų dalykų (pvz., nusukti į Marsą) arba tikrai šiuo metu neįgyvendinamų (pvz., pamatyti vėžlius Galapaguose). Skrydis į Marsą niekada netaps ketinimu, t. y. nebus praktiškai realizuojamas, bet kelionė į Galapagus gali tapti įmanoma, man pradėjus taupyti pinigus ir vėliau įsigijus lėktuvo bilietą į Kitą Ekvadore bei iš Kito į Galapagus. Atsižvelgus į pateiktus pavyzdžius yra akivaizdu, kad noras nėra ketinimas ir nuo „aš galiu“ sąmonės nepriklauso⁵²; bet ar galima būtų pasakyti, kad valios aktai nepriklauso nuo norėjimo? Ar nėra taip, kad ketinimas yra motyvuojamas norėjimo (ar troškimo)? *Aktyvios sintezės analizė* Husserlis (2001b: 282-3) atkreipia dėmesį į tai, kad „valia nėra atskira sąmonės rūšis, bet speciali ir aukštesnė veiklos forma <...>“⁵². Pravartu glaustai aptarti, kaip ši aukštesnės formos sąmonė yra aktyvuojama. Prieš tai buvusiame skyriuje pristatant afekto sampratą, buvo išskirti du afektyvios sąmonės poliai – objekto trauka ir tendencija iš ego pusės

⁵² Antra Husserlio (2001b) veikalo *Pasyvios ir aktyvios sintezių analizė* dalis.

atsigręžti. Husserlis pabrėžia, kad norėjimas (arba troškimas) yra susijęs su afektu kaip ego tendencija atsigręžti. Norėjimas, kaip ir afektas, yra tendencija. Visgi, priešingai nei pastarasis, jis yra priskirtinas ne tik prie pasyvios, bet ir prie aktyvios sąmonės veiklos, nes norėti reiškia daugiau nei tik atsigręžti į tai, kas traukia (afektas kaip trauka); norėti reiškia jau siekti kažko (Husserl 2001b: 282). Afektas gali motyvuoti ne tik norėjimą, bet taip pat kažko vengimą. Norėjimas ir vengimas, kaip ir emocijos, yra kategorizuojami kaip teigiami arba neigiami. Esant tam tikroms sąlygoms jie gali motyvuoti veiksmo inicijavimą. Atsižvelgiant į tai, reikia pažymėti, kad valios aktai yra priklausomi ne tik nuo „aš galiu“ sąmonės, bet taip pat nuo norinčios (ar vengiančios) ir per ją nuo afektyvios sąmonės.

Ką tik atskleistas valios ir afektyvios sąmonės santykis yra parankus, siekiant paaiškinti, kaip sutrikimas afektyvume gali motyvuoti kūno kaip reikalaujančio didžiulių pastangų tam, kad judėtų ir veiktų, patyrimą. Visgi prieš tai atskleidžiant dar reikia nurodyti vieną dalyką apie jau aptartą „aš galiu“ sąmonę. Analizuodamas suvokimo procesą, Husserlis (2001b: 51) pažymi, kad suvokimo turinių numatymas priklauso taip pat ir nuo dabartinių kinestezijų. Vadinasi, kinestezės dalyvauja konstituojuojant suvokimo objektą. Tai reiškia, kad „aš galiu“ sąmonė yra suvokimo pagrindas ir negalima presuponuoti sutrikimo joje. Turint tai omenyje galima pradėti svarstymą, koks ir kaip sutrikimas afektyvume paveiktų valią, o kartu veiksmą ir judesius.

Prieš tai buvusiame skyriuje svarstant, koks ir kaip sutrikimas afektyvume galėtų motyvuoti pakitimus patiriant laiką, buvo nurodytas afektyvios sąmonės ego poliaus nustojimas reaguoti į objekto trauką (vok. *Reiz*, angl. *pull*). Presuponuojant šią afektyvumo modifikaciją galima pasižiūrėti, kaip ji paveiktų valią, o kartu ir veiksmo atlikimą. Atsižvelgiant į jau aptartą sąsają tarp afekto kaip ego tendencijos atsigręžti ir norėjimo, galima numanyti, kad jei ego reakcingumas į objekto trauką būtų sumažėjęs ar dingęs, tendencija norėti, t. y. siekti kažko, būtų susilpnėjusi ar iš viso negalėtų susiformuoti, o susilpnėjusi norėjimo tendencija negalėtų sudaryti pagrindo ketinimui. Pravartu pasitelkti pavyzdį – jau minėtą kelionę į Galapagus, tiksliai šį kartą tariant, kad kelionė buvo realizuota. Jei reikėtų rekonstruoti visus žingsnius, kurie atvedė prie kelionės realizacijos, pirmiausia reikėtų nurodyti dokumentinį filmą, kuriame buvo pamatyti Galapagų vėžliai, bei pažymėti, kad jie patraukė dėmesį pasidomėti daugiau, o šis „daugiau“ nulėmė norą juos gyvai pamatyti susiformavimą, kuris vėliau nusipirkus bilietus tapo ketinimu, o įsėdus į lėktuvą – veiksmu. Lygiai taip pat, kaip buvo įsivaizduotas kelias į kelionės realizaciją, galima įsivaizduoti, kad peržiūrėjus tą patį dokumentinį filmą ir pamačius tuos pačius Galapagus

vėžlius, dėmesys nebuvo patrauktas ir jais nebuvo pasidomėta daugiau, todėl noras juos pamatyti gyvai negalėjo susiformuoti, kaip ir jo pagrindu ketinimas, ir į Galapagus nebuvo nuvažiuota. Ką tik aptarta situacija iliustruoja, kaip ego neatsigręžimas į konkretaus objekto trauką paaiškina tam tikro veiksmo nebuvimą. Jei būtų presuponuota, kad ego tendencija atsigręžti apskritai yra smarkiai susilpnėjusi, remiantis tais pačiais žingsniais būtų galima paaiškinti, kodėl joks noras nesusiformuoja bei kodėl nėra atliekamas veiksmas.

Kadangi kūnas yra valios organas, silpnėjant valiai ar jai iš viso nustojus būti aktyvuotai, kūno patyrimas ir „valdymas“ taip pat pakistų. Jei valia iš viso nebūtų aktyvuota, galima būtų kalbėti apie melancholinį stuporą ir psichomotorinį atsilikimą, kai subjektas nustoja ne tik judėti ir veikti, bet taip pat liaujasi reaguoti į aplinką. Jei valia tikrai silpnėtų, galima būtų presuponuoti, kad kūnas būtų jaučiamas kaip pasunkėjęs, subjektui reikėtų vis daugiau pastangų tam, kad judėtų ir kažką veiktų. Normaliu atveju „aš noriu“ motyvuoja „aš judu bei veikiu“. Subjekto kūnas yra jo norų ir siekių realizacijos įrankis. Juos realizuodamas subjektas nepastebi savo kūno, nes kūnas, kaip jau buvo pažymėta, lieka dėmesio paribiuose. Melancholijoje subjektui nustojus kažko norėti ir siekti dėmesys yra nukreipiamas nuo pasaulio į kūną; kūnas yra tematizuojamas. Kūno tematizacija jau buvo aptarta atsižvelgiant į kūno kaip orientacijos centro charakteristiką, tačiau reikia pridurti, kad ji nebūtų suprantama nenurodant pakitimo kūno kaip valios organo charakteristikoje. Nors melancholijoje kūnas nenustoja būti valios organu kaip, pavyzdžiui, paralyžiaus atveju, bet susilpnėjusi valia sąlygoja iš esmės galinčio kūno („aš galiu“ sąmonė lieka nepaveikta) tapimą tam tikra prasme „negalinčiu“. Šis kūno „negalėjimas“ pirmiausia reiškiasi didžiulių pastangų reikalingumu, norint jį išjudinti ir inicijuoti veiksmą. Visgi tai nurodo ne pačio kūno negalią, bet judesius ir veiksmus motyvuojančios plotmės (afekto, noro ir valios) susilpnėjimą ar iš viso dingimą.

Atliekant viršuje pateiktą interpretaciją buvo atsižvelgta į Blankenburgo pateiktą *Körper* ir *Leib* perskyrą bei į gyvenamo kūno reikšmių klasifikaciją. Kadangi *Körper* nurodo objektyvioje nuostatoje analizuojamą kūną, nebuvo presuponuotas kūno virtimas *Körper*. Jau buvo minėta, kad keturios iš Blankenburgo išskirtų gyvenamo kūno apibrėžčių buvo pateiktos Husserlio fenomenologijoje, bet Blankenburgas atskleidė jų parankumą aprašant psichopatologinius fenomenus. Skirtingos gyvenamo kūno apibrėžtys gali būti pritaikomos interpretuojant skirtingos rūšies kūniškumo pakitimus. Pavyzdžiui, atsižvelgiant į kūno kaip orientacijos centro ir į kūno kaip išraiškos organo apibrėžtis galima interpretuoti melancholijai būdingą kūno

nepastebimumo ir išraiškingumo dingimą. Visgi šiame poskyryje didžiausias dėmesys buvo skiriamas kūno kaip valios organo sampratai. Jos pritaikymas, aprašant melancholijai būdingą kūno kaip reikalaujančio pastangų tam, kad judėtų ir veiktų, patyrimą, leido išvengti korporealizacijos sąvokos vartojimo bei suteikė galimybę aprašyme sutelkti dėmesį į to pakitimo galimybės sąlygas.

IŠVADOS

Šio darbo tyrimo tikslas buvo pateikti fenomenologinę melancholijos analizę, atsižvelgiant į laikinį ir kūnišką lygmenis. Siekiant išsiskirti tikslo, buvo ne tiktai nagrinėti melancholijai būdingi laiko ir kūniškumo patirčių pakitimai, bet taip pat aptarta fenomenologijos taikymo psichopatologijoje įvairovė bei analizuotos normalumo ir nenormalumo sampratos. Prieš apibendrinant tyrimo rezultatus pravartu nurodyti, kad šiame darbe daryta skirtis tarp normalumo ir nenormalumo yra suderinama su kategoriniu modeliu psichopatologijoje, implikuojančiu „arba-arba“ požiūrį į psichikos sutrikimą. Jį naudojant yra presuponuojama, kad žmogus arba „turi“ psichikos sutrikimą, arba „neturi“, kad jo patirtys yra arba normalios, arba nenormalios (Maddux et al. 2016: 9). Aiškios perskyros tarp normalumo ir nenormalumo pritaikymas buvo ypač parankus siekiant atskleisti, kaip smarkiai laiko ir kūniškumo patirtys melancholijoje skiriasi nuo patyrimų ne patologinėse būsenose. Tačiau šiame darbe dėl pasirinktos strategijos tokie tarpiniai fenomenai kaip, pavyzdžiui, laiko patirtis nuobodžiaujant ir kūniškumo transformacija pavargus nebuvo nagrinėti. Jų analizės yra numatomos kaip galima šio tyrimo tęsimu kryptis ateityje. Jos realizacija, pirma, galėtų dar labiau išryškinti melancholijai būdingų patirčių specifiskumą ir, antra, leistų svarstyti normalias ir nenormalias patirtis akcentuojant laipsnišką perėjimą nuo normalumo prie nenormalumo. Turint omenyje šią fenomenologinės melancholijos analizės tolesnio realizavimo galimybę, yra pateikiami atlikto tyrimo rezultatai:

1. Psichopatologijoje fenomenologija yra taikoma įvairiai; jai yra būdingos trys – deskriptinė, eidetinė ir konstitutyvinė – prieigos. Šios prieigos skiriasi viena nuo kitos eidetikos ir *epoché* atlikimo atžvilgiu. Taikant deskriptinę prieigą yra aprašomos pacientų realiai išgyventos psichinės būsenos atsisakius išankstinių nuostatų. Šioje prieigoje eidetika yra atmetama. Taikant eidetinę prieigą, priešingai, yra ieškoma modifikuojančio proceso, kuris atskleistų nenormalaus fenomeno *eidos*. Taikant konstitutyvinę prieigą dar yra reikalaujama atlikti *epoché*. Jo atlikimas įgalina priėjimą prie psichopatologinio gyvenamo pasaulio. Nors šios fenomenologinės prieigos yra skirtingos, jų atstovus vienija ne tiktai tiesiogiai patirtyje duotų dalykų laikymas esminiu ir nepakeičiamu žinių šaltiniu analizuojant psichopatologinį fenomeną, bet taip pat dialoginis santykis su Husserlio fenomenologinėmis idėjomis, perimant reikalavimą suspenduoti išankstines nuostatas, atmetant ar pritaikant eidetinės variacijos ir *epoché* metodus.

2. Nors *epochė* atlikimas yra esminis konstitutyvinės prieigos bruožas, šiandieninėje fenomenologinėje psichopatologijoje, analizuojant psichinį sutrikimą kaip psichopatologinį gyvenamą pasaulį ir jam būdingą simptomatiką traktuojant kaip gyvenamo pasaulio pakitusių charakteristikų manifestaciją, *epochė* dažniausiai yra paliekamas nuošalyje. Visgi turint omeny, kad Husserlio fenomenologijoje gyvenamas pasaulis yra prieinamas po *epochė* atlikimo, *epochė* neturėtų būti ignoruojamas. Priešingai, jis galėtų atskleisti tolesnes šios sampratos pritaikymo galimybes ar netgi funkcionuoti kaip aiškiai apibrėžtas metodas fenomenologinėje psichopatologijoje.

3. Išanalizavus Husserlio pateiktas gyvenamo pasaulio ir normalumo sampratas, yra teigiama, kad normali, t. y. atitikimo ir optimalumo kriterijus atitinkanti patirtis, yra intersubjektyvaus pasaulio pagrindas, kuriame tai, kas yra patiriama vieno subjekto, gali būti patiriama ir kitų subjektų. Nenormali patirtis normalios patirties atžvilgiu turėtų būti suprasta kaip šių kriterijų neatitinkanti patirtis, o nenormalus gyvenamas pasaulis – arba kaip iš viso neturintis intersubjektyvaus pagrindo pasaulis, arba kaip intersubjektyviai neprieinamas atsižvelgiant tikrai į kai kurias to pasaulio charakteristikas. Melancholijos gyvenamas pasaulis yra laikomas nenormaliu, nes laiko ir gyvenamo kūno patirtys nėra optimalios ir tai įtakoja to pasaulio patirties izoliotumą.

4. Atsižvelgiant į Strauso, Minkowskio, Binswangerio ir Fuchso laiko patirčių melancholijoje analizes, yra nurodoma, kad fenomenologinėje psichopatologijoje laikiškumo transformacijos pagrindimas kito nuo *élan vital* dingimo iki pakitimų pasyvioje laiko sintezėje ir sutrikimo afektyvume presuponavimo. Strauso ir Minkowskio psichopatologijoje laiko kaip sulėtėjusio (ar iš viso sustojusio) ir ateities kaip neįmanomos patirtys buvo aiškinamos nurodant *élan vital* dingimą, kuris vėliau buvo atmestas kaip metafizinis principas. Binswangeris laiko patirties pakitimus melancholijoje pagrindė, presuponuodamas pakitimą *retencijos–pirminės impresijos–protencijos* struktūroje. Ši interpretacija vėliau buvo taip pat atmesta, nurodant, kad minėta laikinė struktūra buvo neteisingai suprasta. Pastaruoju metu Fuchsas laikiškumo transformacijas melancholijoje pagrindžia kaip sąlygotas sutrikimo afektiniame lygmenyje. Nors tokio pobūdžio analizės yra dominuojančios, nėra savaime suprantama, kaip sutrikimas afektyvume gali sąlygoti laiko patirties pakitimus, todėl yra reikalinga laikinio ir afektinio lygmenų sąsajos analizė.

5. Husserlio pateiktų pasyvios laiko sintezės, afekto ir asociacijos sampratų analizė atskleidžia afektyvumo ir laikiškumo sąsają jau žemiausiame patirties lygmenyje. Atsižvelgiant į šią analizę yra teigiama, kad susilpnėjęs afektų veikimas dabarties lauke, paveikdamas antro tipo protencijų susidarymą, sąlygoja laiko kaip sustojusio ir ateities kaip neįmanomos patirtis. Nors afektų poveikio sumažėjimas impresinėje sferoje neįtakoja struktūrinių pakitimų *retencijos– pirminės impresijos–protencijos* struktūroje, silpnėjant impresijos ir afektinio lygmens sąsajai, laiko patirtis radikaliai pakinta. Pirmiausia, temos praradimas impresinėje sferoje sąlygoja laiko patirties eksplikaciją, dominuojančią melancholijoje; antra, dabarties lauke dingstant praėjusių ir dar būsimų turinių pažadiniui, dinaminis santykis tarp dabarties, praeities ir ateities yra prarandamas, o pati dabartis yra patiriama kaip nesibaigianti. Neįmanomumas prieiti prie praėjusių turinių ir numatyti dar būsimus taip pat paveikia paties subjekto kaip buvusio ir dar būsimą reflektuotą saviuotį. Negalėdamas matyti savęs kaip būsimą, subjektas negali numatyti ir savo ateities. Visa tai leidžia tvirtinti, kad afektų poveikio sumažėjimas sąlygoja radikalų laiko patirties pakitimą melancholijoje.

6. Blankenburgo ir Fuchso pateiktų *Leib* ir *Körper* apibrėžimų analizė atskleidžia, kad fenomenologinėje psichopatologijoje yra naudojami bent keli šių sąvokų apibrėžimai. Blankenburgas apibrėžia *Leib* ir *Körper*, remdamasis Husserlio ir Merleau-Ponty fenomenologijoje daryta perskyra tarp patirtinės ir objektyvios nuostatų, leidžiančių pateikti labai skirtingas kūniškumo analizes; o Fuchsas – atsižvelgdamas į Plessnerio atskleistą žmogaus santykio su savo kūnu dvilypumą, kuris nurodo, kad subjektas ne tikrai yra kūnas, bet taip pat turi savo kūną kaip fizinį objektą. Fenomenologinėje psichopatologijoje naudojama korporealizacijos samprata yra priklausoma nuo *Körper* kaip kūno, kurį subjektas turi, apibrėžimo. Ji nurodo kūno tapimą *Körper* melancholijoje. Visgi kūniškumo transformacijos melancholijoje negalima įvardinti kaip korporealizacijos, jeigu *Körper* yra apibrėžiamas kaip objektyvioje nuostatoje analizuojamas kūnas.

7. Aprašant skirtingas kūniškumo transformacijas melancholijoje, atsižvelgus į Husserlio ir Blankenburgo pateiktas gyvenamo kūno apibrėžtis, yra ne tikrai atskleidžiamos tų transformacijų galimybės sąlygos, bet taip pat išvengiama rėmimosi per platų reiškinių spektrą apimančią korporealizacijos sampratą. Šiame darbe pateikta viena iš tokio pobūdžio

analizių – kūno kaip reikalaujančio pastangų, kad judėtų ir veiktų, patyrimo analizė *Leib* kaip valios organo sampratos kontekste – atskleidžia, kaip sutrikimas afektyvume sąlygoja minėtą kūniškumo transformaciją. Sumažėjęs afektų poveikis, paveikdamas noro susiformavimą, lemia valios silpnėjimą. Kūnas yra valios organas, todėl silpnėjant valiai pakinta kūno „valdymas“ – judėti ir atlikti bet kokią veiklą tampa sunkiau.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Bacevičiūtė, D., 2017. *Praeiga ir pertrūkis: fenomenologinės laiko sampratos transformacijos*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- Barber, M. D., 2021. On Epoche in Phenomenological Psychology: A Schutzian Response to Zahavi. *Journal of Phenomenological Psychology* 52: 137-156.
- Bernet, R., Kern, I., Marbach, E., 1999. *Introduction to Husserlian Phenomenology*. Northwestern University Press.
- Berrios, G. E., 1988. Melancholia and Depression During the 19th Century: A Conceptual History. *British Journal of Psychiatry* 153: 298-304.
- Bianchi, I. A., 2003. *Fenomenologia della volontà. Desiderio, volontà*. Milano: Franco Angeli.
- Binswanger, L., 1994. Melancholie und Manie. In: *Ausgewählte Werke. Band 4*. Heidelberg: Roland Asanger Verlag.
- Blankenburg, W., 1980. Phenomenology and Psychopathology. *Journal of Phenomenological Psychology* 11 (2): 50-78.
- Blankenburg, W., 1982. Körper und Leib in der Psychiatrie. *Schweizer Archiv für Neurologie, Neurochirurgie und Psychiatrie* 131 (1): 13-39.
- Blankenburg, W., Mishara, A. L., 2001. First Steps Toward a Psychopathology of "Common Sense". *Philosophy, Psychiatry, & Psychology* 8 (4): 303-315.
- Borgna, E., 1992. *Melinconia*. Milano: Feltrinelli.
- De Warren, N., 2009. *Husserl and the Promise of Time: Subjectivity in Transcendental Phenomenology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Warren, N., 2021. Husserl, Common Sense, and the Natural Attitude. In: *The Cambridge companion to common-sense philosophy*, eds. R. Peels, R. van Woudenberg. Cambridge: Cambridge University Press, 86-111.
- Doyon, M., 2018. Husserl on Perceptual Optimality. *Husserl Studies* 34: 171–189.
- Fernandez, A. V., 2014. Reconsidering the Affective Dimension of Depression and Mania: Towards a Phenomenological Dissolution of the Paradox of Mixed States. *Journal of Psychopathology* 20: 414-422.
- Fernandez, A. V., 2016. The Phenomenology of Psychopathological Embodiment. A Critique of Thomas Fuchs' Concept of Corporealization. *Journal of Consciousness Studies* 23 (3–4): 50–75.
- Földényi, L., 2016. *Melancholy*. New Haven: Yale University Press.

- Fuchs, T., 2001. Melancholia as a Desynchronization: Towards Psychopathology of Interpersonal Time. *Psychopathology* 34: 179–186.
- Fuchs, T., 2003. The Phenomenology of Shame, Guilt and the Body in Body Dysmorphic Disorder and Depression. *Journal of Phenomenological Psychology* 32 (2): 223-243.
- Fuchs, T., 2005. Implicit and Explicit Temporality. *Philosophy, Psychiatry, & Psychology* 12 (3): 195-198.
- Fuchs, T., 2005a. The Phenomenology of Body, Space, and Time in Depression. *Comprendre* 15: 108-121.
- Fuchs, T., 2005b. Corporealized and Disembodied Minds: A Phenomenological View of the Body in Melancholia and Schizophrenia. *Philosophy, Psychiatry, & Psychology*, 12 (2): 95–107.
- Fuchs, T., 2013a. Depression, Intercorporeality, and Interaffectivity. *Journal of Consciousness Studies* 20 (7–8): 219–238.
- Fuchs, T., 2013b. Temporality and Psychopathology. *Phenomenology and the Cognitive Science* 12: 75-104.
- Fuchs, T., 2015. From Self-Disorders to Ego Disorders. *Psychopathology* 48: 324–331.
- Fuchs, T., 2019. Erwin Straus. In: *The Oxford Handbook of Phenomenological Psychopathology*, eds. G. Stanghellini, M. R. Broome. Oxford: Oxford University Press, 126-133.
- Geniušas, S., 2020. *The Phenomenology of Pain*. Athens: Ohio University Press.
- Giorgi, A., 2010. Phenomenology and the Practice of Science. *Existential Analysis* 21(1): 3–22.
- Giorgi, A., 2012. The Descriptive Phenomenological Psychological Method. *Journal of Phenomenological Psychology* 43: 3–12.
- Gutauskas, M., 2010. *Dialogo erdvė: fenomenologinis požiūris*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Heinämaa, S., 2013. Transcendental Intersubjectivity and Normality: Constitution by Mortals. In: *Phenomenology of Embodied Subjectivity*, eds. R. T. Jensen, D. Moran. Dordrecht: Springer, 83-104.
- Heinämaa, S., Taipale J., 2019. Normality. In: *The Oxford Handbook of Phenomenological Psychopathology*, eds. G. Stanghellini, M. R. Broome. Oxford: Oxford University Press, 284-296.
- Heinämaa, S., 2021. On the Transcendental Undercurrents of Phenomenology: the Case of the Living Body. *Continental Philosophy Review* 54: 237–257.

- Husserl, E., 1970. *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology: An Introduction to Phenomenological Philosophy*. Evanston: Northwestern University Press.
- Husserl, E., 1977. *Phenomenological Psychology: Lectures, Summer Semester, 1925*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Husserl, E., 1982. *Ideas pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy. First Book. General Introduction to a pure Phenomenology*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Husserl, E., 1989. *Ideas pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy. Second Book. Studies in the Phenomenology of Constitution*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Husserl, E., 1991. *On the Phenomenology of the Consciousness of Internal Time (1893–1917)*. Dordrecht: Kluwer.
- Husserl, E., 2001a. *Logical investigations I–II*. London: Routledge.
- Husserl, E., 2001b. *Analyses concerning Passive and Active Synthesis: Lectures on Transcendental Logic*. Dordrecht: Kluwer.
- Husserl, E., 2005a. *Phantasy, Image Consciousness, and Memory (1898–1925)*. Dordrecht: Springer.
- Husserl, E., 2005b. *Karteziškosios meditacijos*. Vilnius: Aidai.
- Husserl, E., 2008. *Die Lebenswelt: Auslegungen der vorgegebenen Welt und ihrer Konstitution*. Dordrecht: Springer.
- Horwitz, A., Wakefield, J. C., 2007. *The Loss of Sadness. How Psychiatry Transformed Normal Sorrow Into Depressive Disorder*. Oxford: Oxford University Press.
- Jackson, S. W., 2008. A History of Melancholia and Depression. In: *History of Psychiatry and Medical Psychology*, eds. E. R. Wallace, J. Gach. Dordrecht: Springer, 443–460.
- Jaspers, K., 1963. *General Psychopathology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Jonkus, D., 2008. Intencionalumo struktūra ir genezė Husserlio fenomenologijoje. *Problemos* 73: 60–71.
- Jonkus, D., 2009. *Patirtis ir refleksija: fenomenologinės filosofijos akiračiai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Kent, L., Van Doorn, G., Klein, B., 2019. Time Dilation and Acceleration in Depression [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30798221> [žiūrėta 2020 m. spalio 15 d.].
- Kimura, B., 1982. The Phenomenology of the Between: the Problem of the Basic Disturbance of Schizophrenia. In: *Phenomenology and*

- Psychiatry*, eds. A. J. J. de Koning, F. A. Janner. Academic Press, 173-185.
- Klibansky, R., Panofsky, E., 2019. *Saturn and Melancholy: Studies in the History of Natural Philosophy, Religion, and Art*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Kuiper, P. C., 1988. *Ver heen. Verslag van een depressie*. Den Haag: SDU.
- Kupke, C., 2005. Lived Time and to Live Time. *Philosophy, Psychiatry & Psychology* 12 (3): 199-203.
- Lanteri-Laura, G., 1982. Phenomenology and a Critique of the Foundations of Psychiatry. In: *Phenomenology and Psychiatry*, eds. A. J. J. de Koning, F. A. Janner. Academic press, 51-62.
- Lohmar, D., 2002. What does Protention 'Protend'? Remarks on Husserl's Analysis of Protention in the Bernau Manuscripts on Time-Consciousness. *Philosophy Today*, 46, 5 (SPEP Supplement): 154-167.
- Lutter, F. S., Schmidt, S. J., Theodoridou, A., 2019. Psychopathology—a Precision Tool in Need of Re-sharpening [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsy.2018.00446/full> [žiūrėta 2020 m. spalio 10 d.].
- Maddux, J. E., Gosselin, J. T., Winstead, B. A., 2016. Conceptions of Psychopathology: A Social Constructionist Perspective. In: *Psychopathology. Foundations for a Contemporary Understanding*, eds. J. E. Maddux, B. A. Winstead. New York: Routledge, 3-17.
- Maiese, M., 2018. Getting Stuck: Temporal Desituatedness in Depression. *Phenomenology and the Cognitive Science* 17: 701-718.
- Melle, U., 1997. Husserl's Phenomenology of Willing. In: *Phenomenology of Values and Valuing*, eds. J. G. Hartand, L. Embree. Dordrecht: Springer, 169-192.
- Merelo, I., 2013. The Body as a System of Concordance and the Perceptual World. In: *Phenomenology of Embodied Subjectivity*, eds. R. T. Jensen, D. Moran. Dordrecht: Springer, 104-120.
- Merleau-Ponty, M., 1962. *Phenomenology of Perception*. London: Routledge.
- Messas, G., Tamelini, G., Mancini, M., Stanghellini, G. 2018. New Perspectives in Phenomenological Psychopathology: Its Use in Psychiatric Treatment. *Frontiers in Psychiatry* 9: 1-5.
- Micali, S., 2009. L'alternazione del tempo nella malinconia. Un'analisi fenomenologica. *Paradigmi* 3 (3): 112-127.
- Micali, S., 2013a. The Alteration of Embodiment in Melancholia. In: *Phenomenology of Embodied Subjectivity*, eds. R. T. Jensen, D. Moran. Dordrecht: Springer, 203-219.

- Micali, S., 2013b. The Transformation of Intercorporeality in Melancholia. *Phenomenology and the Cognitive Sciences* 12 (1): 215-234.
- Mickūnas, A., Jonkus, D., 2014. *Fenomenologinė filosofija ir jos šėšėlis*. Vilnius: Baltos lankos.
- Minkowski, E., 1970. *Lived Time: Phenomenological and Psychopathological Studies*. Evanston: Northwestern University Press.
- Moskalewicz, M., 2018. Toward a Unified View of Time: Erwin W. Straus' Phenomenological Psychopathology of Temporal Experience. *Phenomenology and the Cognitive Sciences* 17: 65–80.
- Paci, E., 1972. Life-World, Time and Liberty in Husserl. In: *Lifeworld and Consciousness*, eds. L. Embree. Evanston: Northwestern University Press, 461-468.
- Parnas, J., Bovet, P., 1995. Research in Psychopathology: Epistemological Issues. *Comprehensive Psychiatry* 33 (3): 167-181.
- Parnas, J., Sass, L. A., Zahavi, D., 2013. Rediscovering Psychopathology: The Epistemology and Phenomenology of the Psychiatric Object. *Schizophrenia Bulletin* 39 (2): 270–277.
- Plessner, H., 2070. *Laughing and Crying. A Study of the Limits of Human Behaviour*. Evanston: Northwestern University Press.
- Plessner, H., 2019. *Levels of Organic Life and the Human*. New York: Fordham University Press.
- Ratcliffe, M., 2010. Depression, Guilt, and Emotional Depth. *Inquiry* 53: 602-26.
- Ratcliffe, M., 2012. Varieties of Temporal Experience in Depression. *Journal of Medicine and Philosophy* 37: 114–138.
- Ratcliffe, M., 2015. *Experiences of Depression. A Study in Phenomenology*. Oxford: Oxford University Press.
- Sokolowski, R., 2000. *Introduction to Phenomenology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spiegelberg, H., 1972. *Phenomenology in Psychology and Psychiatry*. Evanston: Northwestern University Press.
- Stanghellini, G., Bellerini, M., Presenza, S., Mancini, M., Northoff, G., Cutting, J., 2016. Abnormal Time Experiences in Major Depression: An Empirical Qualitative Study [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://static1.squarespace.com/static/528facb6e4b0a18b7e9cde91/t/58a2815c9de4bb76ba2b5d78/1487044957166/stanghellini2016.pdf> [žiūrėta 2020 m. spalio 11 d.].
- Stanghellini, G. 2016. Phenomenological Psychopathology and Care. From Person-Centered Dialectical Psychopathology to the PHD Method for Psychotherapy. In: *An Experiential Approach to Psychopathology*, eds. G. Stanghellini. Springer, 361-378.

- Steinbock, A., 1995a. *Home and Beyond: Generative Phenomenology after Husserl (Studies in Phenomenology and Existential Philosophy)*. Evanston: Northwestern University Press.
- Steinbock, A., 1995b. Phenomenological Concepts of Normality and Abnormality. *Man and World* 28: 241–260.
- Steinbock, A., 2004. Affection and Attention: On the Phenomenology of Becoming Aware. *Continental Philosophy Review* 37: 21–43.
- Straus, E. W. 1928. Das Zeiterlebnis in der endogenen Depression und in der psychopathischen Verstimmung. *Psychologie der Menschlichen Welt*:126–140.
- Straus, E. W., 1947. Disorders of Personal Time in Depressive States. *Southern Medical Journal* 40 (3): 254-9.
- Straus, E. W., 1958. Aesthesiology and Hallucinations. In: *Existence: A New Dimension in Psychiatry and Psychology*, eds. R. May, E. Angel, & H. F. Ellenberger. New York: Basic Books, 139–169.
- Summa, M., 2014. *Spatio-temporal Intertwining. Husserl's Transcendental Aesthetic*. Dordrecht: Springer.
- Taipale, J. 2012. Twofold Normality: Husserl and the Normative Relevance of Primordial Constitution. *Husserl studies* 28 (1): 49-60.
- Tellenbach, H., 1956. Räumlichkeit der Melancholischen. I. *Der Nervenarzt* 27: 12–18.
- Tellenbach, H., 1980. *Melancholy*. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Tellenbach, H., 1981. Tasting and Smelling – Taste and Atmosphere – Atmosphere and Trust. *Journal of Phenomenological Psychology* 12(2): 221-230.
- Tellenbach, H., 1968. *Geschmack und Atmosphäre. Medien menschlichen Elementarkontaktes*. Salzburg: O. Müller.
- Thönes, S., Oberfeld, D., 2015. Time Perception in Depression: a Meta-analysis [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25665496/> [žiūrėta 2020 m. spalio 10 d.].
- Valinskaitė, V., 2020. Laiko patirties melancholijoje analizė remiantis Husserlio fenomenologiniais tyrinėjimais. *Problemos* 97: 164-175.
- Van Manen, M., 2017a. But is it Phenomenology? *Qualitative Health Research* 27/6: 775-779.
- Van Manen, M., 2017b. Phenomenology in its Original Sense. *Qualitative Health Research* 27/6: 810-825.
- Vogel, D. H. V., Krämer, K., Schoofs, Th., Kupke, Ch., Vogeley, K., 2018. Disturbed Experience of Time in Depression—Evidence from Content Analysis [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

- von Gebattel E., 1954. Zeitbezogenes Zwangsdenken in der Melancholie. In: *Prolegomena einer medizinischen anthropologie*, eds. E. von Gebattel. Berlin: Springer, 1–18.
- Wehrle, M., 2015a. ‘Feelings as the Motor of Perception’? The Essential Role of Interest for Intentionality. *Husserl Studies* 31: 45–64.
- Wehrle, M., 2015b. Normality and Normativity in Experience. In: *Normativity in Perception*, ed. M. Doyon, T. Breyer. Basingstoke: Palgrave MacMillan, 128–140.
- Wehrle, M., 2018. ‘There Is a Crack in Everything’. Fragile Normality: Husserl’s Account of Normality Re-Visited. *Phainomenon* 28: 49–75.
- Wiggins, O., Schwartz, M. A., 1997. Edmund Husserl’s Influence on Karl Jaspers’ Phenomenology. *Philosophy, Psychiatry, and Psychology* 4 (1) 15–36.
- Wiggins, O., Schwartz, M. A., 2013. Phenomenology and Psychopathology: in Search of a Method. In: *One Century of Karl Jaspers’ General Psychopathology*, eds. G. Stanghellini, T. Fuchs. Oxford: Oxford University Press, 16–26.
- Zahavi, D., 2003. *Husserl’s Phenomenology*. Stanford: Stanford University Press.
- Zahavi, D., 2014. Empathy and Other-Directed Intentionality. *Topoi* 33: 129–142.
- Zahavi, D., 2017. Husserl’s Legacy. Phenomenology, Metaphysics and Transcendental Philosophy. Oxford: Oxford University Press.
- Zahavi, D., Martiny, K. 2019a. Phenomenology in Nursing Studies: New Perspectives. *International Journal of Nursing Studies* Volume 93: 155–162.
- Zahavi, D., 2019b. Getting It Quite Wrong: Van Manen and Smith on Phenomenology. *Qualitative Health Research*, 29 (6), 900–907.
- Zahavi, D., 2021. Applied Phenomenology: Why it is Safe to Ignore the Epoché. *Continental Philosophy Review* 54: 259–273.
- Zahavi, D., Loidolt, S., 2022. Critical Phenomenology and Psychiatry. *Continental Philosophy Review* 55 (1): 55–75.

PADĖKA

Šios disertacijos kelias buvo duobėtas, vingiuotas ir ilgas. Jis buvo pradėtas laikiškumo ir kūniškumo Husserlio fenomenologijoje apmąstymu, o pabaigtas – melancholijai būdingos laiko ir kūno patirties fenomenologine analize.

Dėkoju savo disertacijos vadovui doc. dr. Arūnui Mickevičiui už pastabas ir patarimus, už kantrybę ir palaikymą, kurį jatau kiekvieną doktorantūros studijų etapą. Dėkoju Vilniaus universiteto filosofijos fakultetui – mano *Alma Mater* – už suteiktą galimybę studijuoti doktorantūroje ir parašyti šią disertaciją.

Taip pat dėkoju Husserlio Archyvams Liuvене, kuriuose praleidau dalį savo doktorantūros studijų laiko ir kuriuose ne tik susipažinau su naujausiais fenomenologiniais tyrinėjimais, bet taip pat atradau iki tol nepažintus Husserlio fenomenologijos aspektus. Dėkoju Archyvų direktorei prof. dr. Julijai Jansen, šiltai atvėrusiai Archyvų duris, prof. dr. Stefanui Micali, dr. Thomui Vongehr, dr. Emanuelai Carta ir ypač Stevenui Spileers.

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, III rūmai, LT-10222 Vilnius
El. p. info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
Tiražas 15 egz.